

SOYEMBİKƏ

№ 2 2002 ISSN 0869-1398

SOYEMBİKƏ

Рәхмәт сиңа,
Ғашыйклар көне!
Кышның замһәрир
суығында
жаннарыбызга яз
китергәнең өчен
рәхмәт, яңа бәйрәм.
Син ят түгел хәзер.
Без яраттык сине!

Сиңа багыштыым!

Фоторәссамнан — бер сурәт...
Шагыйрьдән — бер шигырь...
Гүзәл затка — лар мәдхия!

Нияз АКМАЛ

Күптән, күптән йөзләреңне күрми,
Күзләреңне күрми интегүләр.
Без икебез ике караңгыдан
Якты эзләп киткән ике жүләр.

Бакчабызны сарган ап-ак томан
Керфегеңдә яшъ тамчысы сыман
Кереп калган минем хәтергә...

Могжизадан тормый икән гомер,
Гомер — өмет дигән яралгыдан.
Юлга текәп якты маңгаеңны
Син торасың карап миңа караңгыдан.

Тагын сиңа нәрсә әйтергә?
Шулай кереп калдың хәтергә...

Солтан ИСХАКОВ
фотосурәте.

СӨЕМБИКӘ

№ 2/2002

СӨЙ ГОМЕРНЕ, СӨЙ ХАЛЫКНЫ, СӨЙ ХАЛЫКНЫҢ ДӨНЬЯСЫН!

ХАТЫН-
КЫЗЛАРНЫҢ
БӨТЕНТАТАР
АЙЛЫК
ИЖТИМАГЫЙ-
СӘЯСИ ҺӘМ
ӘДӘБИ-НӘФИС
ЖУРНАЛЫ

Бу санда:

- 2 Профессиональ армия турында. М. Авзалова.
- 5 **Ни хәлең бар, кеше туганым?**
- 6 "Йә инде, әни, мин бит мәр..." Г. Сафиуллина.
- 8 Ятимлектән сагыш саркый. Н. Тихонова.
- 10 **Шәһре Казан—1000.** Иске татар бистәсе. Л. Шаронина.
- 12 Ташка баскан — жуелмас. С. Ибраһимова.
- 14 **Конкурс: Адәм баласы** Васыять. Р. Рәхмәтуллина.
- 16 Ил агасы белән очрашулар. А. Зыятдинов.
- ОЯ**
- 30 Күз яше белән юылган күңелдер... Р. Мулланурова.
- 34 **Проза.** Баян моңы. Ике ут арасында. Л. Гыймадиева.
- 37 **Шигърият.** Р. Кәрами.
- 38 **Шак-ка-там!** Муса пәйгамбәр ядкәре. Н. Ибраһимов.
- 39 Тибет шифалары сезне көтә. Л. Гарипова.
- 40 **Идел-йортта ниләр бар?**
- ХӘЗИНӘ**
- 47 **Сафура.** Таланган талаучы. Ә. Моталлапов.
- 48 Тормыш, иман һәм хыял. М. Пиатровский.

Тышлыкта: "И яшьлекнең гүзәл бер мизгеле..."
14 февраль — Гашыйклар көне.

Г. ХАФИЗОВ фотосурәте.

73,97 УКВ
Курал

Реклама хокукында бирелә.

Профессиональ армия турында

Узып киткән елның 21 декабрь көне иде. “Түтәрәк өстәл” янына җыелган Татарстан халык депутатлары, төрле җәмәгать оешмалары эшлеклеләре, Татарстанның Иминлек советы әгъзалары, Татарстанның яшьләр һәм спорт эшләре министрлыгы вәкилләре, журналистлар — һәркайсыбыз күңелебездә йөрткән бик күп сорауларны бер җепкә тезә-тезә Мәскәү кунагын көтәбез.

Хәрбиләр төгәл ул. Сөйләшү башланьрга ике минут кала ишәктән күренгән кешене, аны озата йөрүче Уң көчләр берлегенең региональ бүлекчә рәисе Федор Фомушкин: “Россия Федерациясә Дәүләт Думасының оборона буенча комитет рәисе урынбасары, Хәрби Көчләрне комплекттау системасын үзгәртү концепциясә авторларының берсә генерал-полковник Эдуард ВОРОБЬЕВ”, — дип таныштыра.

Сөйләшүнең төп темасы — Россия армиясен профессиональ нигездә үзгәртеп кору турында. Гаиләсендә ир бала үстерүче әниләр тилмереп көткән яңалык инде бу. Бу хакта сүз безнең парламент депутатлары тарафыннан юк-югында бер кузгатылып алынса да, өлгереп житү, профессиональ армия зарурлыгы хакында мөнбәрдән чаң сугу — ул планетабыз бер-бер артлы олы — кайтаргысыз фажигалар кичергәннән соң гына мөмкин булды. Акыллы бер карарга килү өчен шул кадрлар үк йөзләгән-меңләгән корбаннар китерерлек, жир өстендә яңадан-яңа каберләр күтәрерлек, яши башламас ук гомере киселгән герой малайлар мәете өстендә һәйкәлләр куярлык вакыт кирәк булды микәнни соң?!

Инде безгә дә бу хакта сөйләшү башлап жибәрү өчен былтырның фажигалар 11 сентябрь иртәсен көтәргә идеме икән?! Меңләгән халыкны бер кизәндә жир куенына салып куйган жинаятның исеме “халыкара терроризм” дип аталса да, азмы без халыкара бәрелешләр һәм “курчак” сугышларының корбаннары булдык. Тарихка тирәнтен кереп китмиңе генә, соңгы — үзебезнең күз алдында барган кан коешларга гына күз салыйкчы. Бу нәүбәттән мин язучы Әхәт Гаффарның “771 аршын жир” дип исемләнгән китабында күрәзәчедәй әйткән юлларын китереп үтәм: “1979 елның 21 декабрендә безнең 40 нчы армия Афганстан чиген үтәп керә. Соңгысы — Советлар Союзы катнашкан сугышларның иң озагы, ул тугыз ел да жиде атна дәвам итә. Нәтижәсе — 13 мең корбан. Һәлак булганнарның 257 се — безнең республикадан. XX гасырның сугыш корбаннары моның белән генә бетәр микән әле? Чираттагысы кайчан? Әгәр дә сугышлар закониннан котыла алмаса, 2001—2002 елдамы?” — ди ул.

Әйе, бәлкәм моның өчен әлләни күрәзәче булырга да кирәкмидер. Автор билгеләп үткәнчә, һәр 10—12 ел саен илебездә ирекле-ирексездән кабатланган сугышларның ел аермасына гына игътибар итегез. Китап үзе 1991 елда басылып чыккан. Ул чагында әле Чечняда булачак канкоешлар төшөбезгә дә керми иде. Чираттагысы, чыннан да, Чечня булды. Ул да корбаннарга хәтәр комсыз булып чыкты. 2001 елның 11 сентябрендә кара пәрдәсә күтәрелмәсә, без үзебезнең ил фажиғасынә тәки йөз белән борыла алмаган булыр идек. Бер уйласаң, безнең кайгы — кайгы түгел икән ул. Шул вакытларда: “11 сентябрьдән соң Америка халкының тормышы икегә бүленде: аңа кадрәгесенә һәм аннан соңгысына”, дип яздылар. Шулайдыр. Ә менә тугыз елдан артык дәвам иткән Афган сугышы ничәгә бүлдә микән улларын кайнар ут ноктасына озаткан бичара әниләрнең гомерен?! Айда ничә көн булса, шуңадыр!

Генералны тыңлыйм, ә үзем исә газизләрен бер белмәгән, бер кирәкмәгән ил өчен баш салдыртып гомерлек кайгы алган әниләр турында уйланам. Әнә ничек дип юаталар бит безне: 2002 елның көзгә чакыруы ике елга хезмәт итүгә алынуның соңгысы булачак. 2003 елның азыннан армия хезмәте нибары 6 айлык булачак. Ә бу исә: улың Чечняга яисә башка бер “кайнар” ноктага эләкмәчәк, армиядә “дедовщина” булмаячак (чөнки барысы да бер яшьтәгеләр), хәрби хезмәттән качып котылу өчен кемгәдер акча төртү кирәклегә бетәчәк, алар яңадан армиягә гадәттән тыш хәлләр килеп чыкса гына чакырылачак, дигән сүз. Армиядә үз теләкләре белән ярты елдан да артыграк хезмәт итүчеләргә — монысы контракт буенча дип атала — аена (рядовойга) 3000—3600 сум эш хакы биреп барылачак. Шунысына да игътибар итегез: контракт белән эшләүчеләргә, армиядә өч ел хезмәт иткәннән соң, югары уку йортларында

бушлай уку мөмкинлегенә биреләчәк. 15 елдан соң — аларга фатир сатып алу өчен акча түләнәчәк.

Хәрби реформаның өстен якларын санап киткәндә, их-х, элгәре — илгә меңләгән цинк табутлар кайта башлаганчы булсачы бу үзгәрешләр дип офтанып куясың. Ул чагында елый-елый күзләр сукараймас иде. Әниләр төшләрендә сискәнеп, саташып уянамас иде. Баласын Афган сугышында югалткан Гөлчирә апа Гыймадиева да улының хезмәтенә соңгы хөрмәт итеп бирелгән 10 мең акчаны соранып йөрү хәленә калмас иде. Иң зур байлык, иң зур кыйммәт — кеше үзе дип, башлап кайсы акыл иясә әйткәндер, әмма бармы соң ул бездә кеше кадере, бармы соң ул ил түрәндә утыручыларның кешедә гаме. Юк, әлбәттә. Моңы үз башына төшкән кеше генә белә.

Гөлчирә апа да: “Улымның вафат булуына 20 ел, ә миңа ул 20 көн дә түгел шикелле”, — дип башлаган иде сүзен. Алар Габдерәүф абый белән икесе ишек керсәң түр — кысан бер бүлмәдә берсеннән-берсе тәртипле, тәрбияле ике ир бала үстергән. Газизен Ватан-анага биреп алданган Гөлчирә апа көннән-көн яңара гына барган ул кайгысы белән икәүдән-икәү нишләргә тиеш инде бүген?! Ул бит аны исән-имин кайтыр дип озаткан. Хезмәткә китәр алдыннан Рәстәменә түп-түгәрәк ипи каптырган. “Зур итеп тешлә”, — дигән. Аннары шул икмәкне сөлгегә төреп кеше күзгә төшми торган тын бер почмакка куйган. “Улым кайтканчы шунда торыр”, — дигән. Шуннан соң шактый вакыт узып киткән. Улының хатлары березлексез килеп торган. “Безнең арада татар егетләре күп. Инде мин ике татар жыры да өйрәндем. Без үзара гел татарча сөйләшәбез. Шулай иткәч, өйгә — сезнең яңга кайтып килгәндәй буламы, дип язган ул. — Без машина белән күктә йөрибез”, дигән жөмлеләргә дә булган аның.

“Күктә, димәк, таулардадыр инде”, дип фараз кыла әнисе. Ә берчак Гөлчирә апа төш күрә. Әллә нинди сәер төш шунда: ямь-яшел алан икән һәм шунда Рәстәм йөри. Күзләре боек-боек, үзе ябык-ябык. Ә аркасында... буш биштәр.

— Төшне бит аны гел яхшыга юрайлар. Күңелемә шом керсә дә, аны-моны сиздермәдем, яхшыга юрадым. Төш күргәннән икенче көндә улымның ипиен барып карадым. Кулыма алдым да кычырып жибәрдем, ипи таралган иде...

Күп тә үтми, Гыймадиевлар капкасын чит кеше шакый. Гөлчирә апаның мунчадан чыгып, күршеләрендә чәйләп утырган чагы.

— Сине чакырлар, — диләр аңа.

— Ун адым жирне ун сәгать үткәнмен кебек тоелды, — ди Гөлчирә апа ул вакытларга кайтып. — Йөрәк сизенде, тиктомалдан кичкырын кеше кешенә эзләп йөрмәс. Ә алар, кулыма үлем кәгазе тоттырдылар да, кайгым белән уртаклаштылар да, шундук чыгып күздән югалдылар.

“Сезнең улыгыз Рәстәм Габдерәүф улы Гыймадиев интернациональ бурычын үтәгәндә батырларча һәлак булды”, диелгән була анда. 1989 елның 25 декабрендә Кызыл Йолдыз ордены белән бүләкләнүе турында хәбәр алына. Ә тагы ике елдан — 1991 елның 24 декабрендә Казан шәһәренең Әбжәлилов урамында урнашкан саклык банкына — Габдерәүф һәм Гөлчирә Гыймадиевлар исеменә — 10 мең сум акча күчәрелә.

“Улымның соңгы хезмәт хакы”, дип Гөлчирә апа ул акчага кагылмый. Еллар үтә, 1998 ел да житә. Ир белән хатын исәбенә бүленеп салынган акча, реформа булгач, кычырып “яна”. Нәтижәдә ул 30 сум 52 тиенгә кала. Гыймадиевларны беркем, берни хакта кисәтми.

— Инде шундый акчага да кагылгач, — ди Гөлчирә апа гарьләнеп һәм кимсенеп, — баламның бәһәсез тормышы ун меңгә бәяләнсен дә, һәм хәтта шуны да хөкүмәт кире тартып алсын әле. Кадерсез башлар инде без...

Гөлчирә апа миңа балаларын бик тилмереп, фәкыйрьлектә үстерүләре хакында, тәртипсезлектә чыкмасыннар дип, пенсиягә иртәрәк китә торган эшеннән чыгып, тугыз ел телеграмма ташучы булып эшләве турында бәйнә-бәйнә сөйлә. "Тырышканы юкка китте баламның. Көн-төн дәрес хәзерләп, китап укып, скрипкада уйнап, кеше булган бала иде бит ул", — ди ана.

Рядовой Рөстәм Гәбдерәүф улы Гыймадиевның гәүдәсен табутка салып кайтаралар. 1983 елның 7 гыйнварында ул яшәгән Нагорный бистәсе зиратына күмәләр. Күз нурын салкын жирләргә салганда, ана нинди кичерешләрдә булгандыр, ни хакта уйлагандыр?! Ходай бер үзе белә. Хәер, уйларлык булды микән аның хәлләре. Әнә, ул әле хәзер дә баласын кичә генә югалткан кешедәй: күзләрендә яшь, йөзөндә бетмәс-төкәнмәс хәсрәт. Бар сөйләгәнә дә шул Рөстәм инде. Әйтерсең, ул аны хәтерендә шул рәвешле саклый. Уллары табут эчендә кайтарылган аналарның хәтерендә ни саклансын соң?!

Биектау районы Кече Битаман авылыннан килгән хатта болай диелә: "Ичмасам, улымның үле гәүдәсен генә дә күрәлмәдик, өч кат ящик эчендә кайтардылар. Бөтен горурлыгым шул иде ди, — Әфганстанда үтерелгән Илфат Бариетның әнисе. — Сау-сәламәт малай үстәрә алуыбыз өчен куанып бетә алмыйм идек. Кемгә кирәк булды соң бу сугыш? Ни өчен безнең балалар гына шунда барырга тиеш булды? Баламны күрсәтмәделәр. Бәлки анда жир генә тутырып куйганнардыр. Шуңа үлгәнәнә ышанасы да килми. Үлгәнәнә ничәмә-ничә еллар инде. Ә балам тугыз минут түгел тугыз секунд та истән чыкмый".

Баласын югалткан ана кайгысы — кайгының кайгысы, ачының ачысы. Ә бит әле хәбәрсез югалганнар күпме булды ул бәрелешләрдә. Хәбәрсез югалган, димәк өмет бар. Көтеп яшәүдән дә авыр халәт дөньяларында... Ишек ачылып киткән саен, тәрәзәгәңе жил каккан саен, матур төш күргән саен... Жүләрләнәрсез, билләһи...

Хәбәрсез югалган газизләрен эзләп жир читләренә барып житкән, дөньясын актарып хәтта ки гүрләргә төшеп эзләгән әниләрне беләм. 1994 елның 20 декабрендә улын Чечня сугышында югалткан Надежда Кочкина баласын йөзләгән мәет арасыннан үзе табып алып кайта. Шулай дигәч, моннан бик күп еллар элек газизен Гражданны сугышында хәбәрсез югалтып, "ичмасам үле гәүдәсен генә булса да алып кайтырмын", дип, жәһәннәм читләренә кадәр барып житкән, солдатлардан кабер арты кабер ачтырып, улы Фәйзиязданны эзләп тапкан каһарман татар хатыны — Балык Бистәсе төбәгендә туып-үсеп, гомерен Санкт-Петербург шәһәрендә уздырган Мәүдүдә әби капылт искә төшә.

Әйе, моннан бер гасыр элек тә, хәзер дә илнең әле бер, әле икенче почмагында яшһәп үт чыккан, адәм баласы теләмәс жирдән шул сугышларга тартып кертелгән мөкерлә заманда да кадер булмаган. Кешенең бәясе суык өч тиенлек тә тормаган. Моны тарих кайта-кайта, лачындай егетләребезнең үле гәүдәләреннән хәтер күперә ясый-ясый исбатлап, кисәтеп тора. Мөгаен, жибәргән ялгышларыбыздан нәтижә ясый алмыйбыз. Хаталарыбызны төзәтергә ашыкмыйбыз. Чөнки, аңлашыла, фәкыйрь сугыша, байлар байый. Ә байларның һәрчак байыйсы килә.

"Түгәрәк өстәл" янында сөйләшүдә генерал-полковник күңелгә ытышлы бер сүз ычкындырган иде: "Әниләр балаларын армиягә жибәрүдән баш тарта. Мондый хәлгә без

күз йомып тора алмыйбыз. Без әниләр теләге белә исәпләшәргә тиеш!" Шулай гына була күрсен. Гөлчирә апа кебек улларын сугышта калдырган әниләр белән исәпләшсәң, генә түгел, илгә каһарман егетләр үстәрәп биргәннәре өч төрледән-төрле уңайлыklar, өстенлекләр дә күрсәтәсе иделәр аларга. Ә биредә менә киресенчә әле. Гөлчирә апаны мәрхүм баласын хаклап бирелгән акчасы да жылгә очкак. Бу мәсәлә белән без тиешле органнарга мөрәжәгать итә карадык: Әфган ветераннары берлеге рәисе урынбасар белән аңгәмә кордык. "Акчаны кайтарырга" кирәк дип талку иттек. Ул каршы да килмәде, булышырга да атлыгып тормады. Ә бары: "Без акчаны Әфганстанда һәлак булганнарның гаиләләре белән эшләүче республика иҗтимагый оешмасына күчерәбез. Шуларга мөрәжәгать итегез", — дип кенә куйды. Болай да эш барып чыкмагач, "ярдәмчел" дигән даны таралган Россия Федерациясе халык депутаты Фәндәс абы Сафиуллин белән телефон аша Мәскәүгә чыгып сөйләштек. "Ул чагында ил белән "яңдык". Биредә берни эшләп тә булмый", — дип, ул безнең изге ниәттән чыгып башланган эшкә безгә нокта куярга ашыкты.

Әмма без төшенкелеккә бирелмәдек. Солдат аналары комитеты рәисе Галина Николаевна Чумаченкова белән очраштык. Һәм, ниһаять, ул безгә, жылы сүзен әйтте: "Эшләргә тырышырмын", — дип вәгдә биреп калды.

Кешене жәлләргә, матур сүзләр сөйләргә барыбыз да булдыра. Ә менә ярдәмгә килгәндә, йә "янабыз", йә качабыз, кызганычка каршы. Һәм соңгысы, иң борчыганы: Әфганстан сугышында үнөч мең егетбездә харап булды. Шунан 257 се — Татарстаннан, күбесе татарлар. Канлы Чечня бәрелешләреннән соң да меңләгән улларыбызны югалттык. Бүгенгә көндә кайгы килгән шул гаиләләргә нинди ярдәм күрсәтелә соң? Нинди мөнәсәбәт аларга? Ә бит проблемалар житәрлек. Аларны бүген фатир, эш, уку мәсәләсә борчый. Тәннәре сау-сәламәт кайтканнарның да жаннары горурлар мерлек гарип бит аларның. Жәмләмне Әхәт Гаффарның әлегә мағлұм китабыннан өзек белән төмамлыйм (кыскартып бирелә). "Күз алдына китерегез: Казан шәһәрендәгә белгәч йортның шыксыз болдыры. Прапорщик Александр Сергеев кесәсеннән граната чыгара да уң кулына кыса. Күз алдында — баласы, хатыны, ата-анасы, туганнары. Ул үеннән якты дөнья белән хушлаша, үзе белгән кешеләр белән бәхилләшә. Ваемсыз бала чагы, Совет армиясендә хезмәт иткән вакытлары, Әфганстан сугышы, аннан кайткач, илнең төрле жирләрендә заводларда эшләү — барысы да артты инде. Алда — киртә, ул аны ничиничек үтә алмый, ләкин... үтәчәк. Фәкать гранатасының божрасын гына тартасы. Соңгы яктылык — шуннан ары мәңгә караңгылык. Ничек кенә үтенүенә, дөгьвалавына карамастан, аңа фатир бирмәделәр, ул гаиләсә алдында бичаралыгы, ничкемгә кирәк булмаганлыгы өчен "гаепле". Менә хәзер, дүрт секундтан соң ул үзенә куыш яулап алыр. Мәңгелек куыш. Аңа шул житкән инде".

Ул да — Әфганстан корбаны. Тик аның үлеме әфган халкы намусында түгел. Үзебезнең жирле түрәләр намусында, үзебезнең намусыбызда.

Кыр суганы

Хезмәттәшем Рания эшкә кояш кебек балкып килеп керде. “Зәйнәп апа, бер нәрсә алып килдем. Теләң йотасың! Тик син аның ни икәннән үзем әйтмәсәм, мәңгә белмисең!” — диде.

Нәрсә булыр икән, дип уйлый башладым. Кайнаткан корт, дисәм, минем сыер барын белә ул. Бал-май дисәң, Ходайга шөкер, бал белән май көндәлек ризыкка әйләнде хәзер. Рания кызын ияртеп Карабаена, әнисе янына кайтып киткән иде, мөгаен, мәтрүшкә алып килгәндер. Аның әнисе Оркыя апа, житмеш чакрымдагы Мәймәт урманына барып, ел да мәтрүшкә жыеп кайта, аннан кыш буге шулай безне дә сыйлый.

Барыбер белмәдең, дигән кыяфәт белән сумкасыннан төргәк алды бу. Менә аны ача да башлады. Йә Хода, мөтлек бит бу, кыр суганы мөтлеге! (Безнең якта шулай диләр.) Туган ягымның урман-кырлары, болыннары, чәчәкләре исән — бөтенесен үзәнә сеңдергән кыр суганы! Күзләремнән яшь атылып чыкты. Балалык елларым, яланаяклы кыз чагым, әтием йорты күз алдыма килеп басты.

Авылдан сигез чакрымда урнашкан Баба урманы юлы белән барып, Яксаз басуын күтәрелүгә “урыс межасы” дигән жирдә үсә иде бездә кыр суганы. Әнием кичтән әзерләгән киндер капчыкларыбызга ашарга сала да, без иртүк суган жыйрга чыгып китәбез. “Балалар, сак кылаңызыз, тамырын йолкымагыз, киләсе елга уңышы булмас алайса”, — ди әни. Менә без, әнинең дүрт кызы, йөгәрәйөгәрә, узыша-узыша суган жыйбыз. Аякларыбызга камыл кадала, каный, без аны тоймыйбыз: көлешәбез, жырлашып алабыз — безгә рәхәт. Шулай итеп, көн узганы сизелми дә. Һәммәбезнең капчыклары тулгач, без өй ягына кузгалабыз. Кайтыр юлыбыз күпкә жиңел — тау гына төшәсе.

Икенче көнне әнием эссе итеп олы мичкә яга. Күмер-

ләрен учакка сөйрәп алгач, без алып кайткан суганны табаларга тезеп мичкә киптерергә куя. Өй эченә тәмле ис тарала. Күңелләр хушланып, өйләр нурланып китә.

Менә әнием саклык белән генә мич капкачын ача да, суганның кибуен тикшерә. Әһә, өлгергән! Килсап белән килене барлый. Аны ишегалдына бастырып куя да, кипкән суганнарны шуңа салып төя башлый. Нечкә иләк аша уздырганнан соң, ак капчыкларга салып куя.

Кичкә кысыр аш пешә. Тәтә (дәү әни) аны керосинкада пешерә. Умач уа, бәрәңгә сала, суган турый. Аннан табада чаж-чож китереп май сызгырта да, шуңа мөтлек сибә һәм жалт кенә аны аш өстенә салып жибәрә... И-и, шуның хуш исе! Гомерем уртасына житеп, ни генә ашап карамадым, мөтлекле ашка житкәннән тапмадым.

...Борнаш һәм Марьино авылы кырларын аерып торучы урыс межасы күптән бөттә инде. Межа белән бергә кыр суганы да юкка чыкты. Аның тәме генә мәңгә онытылмаслык булып авызымда калды.

Зәйнәп ЯРУЛЛИНА.

Апас районы.

Берәүгә дә кирәкмибез

Исәнмесез, хөрмәтле редакция хезмәткәрләре!

Бу хатны журналга чыгарырсыз дип уйламыйм, ләкин күңелдә булганны сезгә язмый кемгә языйм, кемгә сөйлим?

Кемгә кирәк без? Мин ялгыз хатын — ирем белән аерылдык. Ике балам бар. Берсенә 10, икенчесенә 12 яшь. Укытучы хезмәт хакына өчәү яшәп ятабыз. Ирем ярдәм итәргә кирәк дип тә белми. Бергә яшәгәндә эшләде, акчасын да кайтарды, әмма эчеп, сугышып жанны кыйнады — тынычлап чәй дә эчә алмадык. Хәзер инде алимент та түләми әнә.

Балаларны ничек киендерим, нәрсә ашатым дип үстәрәм. Олысының сәламәт-

Ни хәлен
бар,
кешелә
туганым!

леге юк — ел саен Казанга табибларга йөртәм. Быел Казаннан, больницадан кайтканга инде айдан артты, әмма кушкан даруларны алып эчертә алмыйм — акча юк. Елына ике мәртәбә больницада ята — бала янына буш кул белән барып булмый бит. Әле больницасы авылда түгел — юлга чыгасы. Маршрут автобусына түләргә кирәк дип, күбрәк “попутный” белән йөрәм. Эштән соң сине кем көтеп тора юлда?

Бер безгә генә микәнни бу жәфалар, дим. Әле дә ярый хезмәт хакымны вакытында бирәләр. Үземнең дә сәламәтлегем начар: полиартрит, ревматизм, пиелонефрит, кан басымы белән интегәм. Кыскасы, ярты акча даруга китеп бара. Мал асрар идең, фуражсыз, печәнсез булмый, балалар да бәләкәйрәк. Ялгыз хатынга ярдәм итүче булса да, соңынан сүзе дә шул хәтле үк була.

Бәләкәй чакта сөөнеп йөри идең, без генә бәхетле илдә яшибез, дип. Очынып пионер галстуклары тагып, тырыша-тырыша комсомолга кереп... Дәрәсләкләрдән артта калган илләр дип укыган Бразилия, Аргентина илләренә мөкиббән китеп карап утырабыз хәзер. (Шул киноларны карарга телевизор гына да юк, адәм көлкесе.) Әле дә балаларым аңлый — юк-бар нәрсә сорап жанны ашамыйлар. Үскәч тә бәхет-тәүфыйкларыннан аермасын инде, Ходаем.

Бер сүз белән генә әйткәндә хөкүмәткә дә, беркемгә дә кирәкми безнең кебек гаиләләр. Балалар елы, Яшьләр елы дип яздылар, сез дә яздыгыз. Кемгә нинди файда булды инде шуннан?

Чарасызлыктан эчүчелеккә сабыша торгандыр кайбер хатын-кызлар, аптыраганның. Елыйсы килгәндә елап та булмый бит әле ул — балалар күзгә карап тора. Хөрмәтле редакция! Зарландым, эчемне бушаттым, өз булса да жиңел булып китте. Рәхмәт сезгә.

Ихтирам белән Лилия. Азнакай.

Гөлнур САФИУЛЛИНА

“Йә инде, әни, мин бит мэр...”

**“Кыз бала” дип өзелмәгән ханым
һәм “әни” дип өзелүче углан турында**

Без аның үзен һәм ул башкарган эшләрне яратып кайттык. Яшьлеге ошады. (Утызы да тулмаган килеш мондый урынга билгеләнүе Россия күләмендә уникаль күренеш, диделәр.) Яшьлегенә карамастан, гомер кичкән ил агалары кебек: “Яшьләр — шәһәрнең иртәгәге көне, киләчәге алар”, — дип сөйләве гажәпләндерде. Тәвәккәллеге сокландырды. Узган яз шәһәрнең хатын-кызлар жыенында халык алдына чыгып: “Киләсе 8 Март бәйрәменә хатын-кызлар консультациясен төзеп өлгертә алмасак, мин 9 нчы март көнне гинеколог булып эшли башлыйм”, — ди. Аның үз сүзендә тораचाгына берәү дә шикләнми. Гинеколог булып китчәгенә түгел, төзелешне тәмамлаячагына. Шәһәр кунаклары соңгы вакытта каланың үзгәрүен, тагын да матурлануын, төзекләнүен күреп, безнең сыман: “Хужа булдыклы”, — дип уйлый торганнардыр һәм ялгышмыйлар! Без аны чын күңелдән яратып кайттык. Без нәрсә, иң мөһиме, аны якташлары үз итәләр, алар яраталар! Сезнең игътибарга Түбән Кама шәһәре һәм районы хакимияте башлыгы Илсур Рәис улы МЕТШИН белән әңгәмә тәкъдим итәбез. Сүзсез күбрәк гаилә, балалар, әниләр хакында. Шулай булгач, әңгәмәбезгә ил күрке булырлык ул үстергән ананың — Илсур Рәисовичның әнисе Разыя ханымның кушылып-кушылып китүе дә табигый булырдыр, могаен.

маса да, мин гел бирегә кайтырга хыялландым. Әмма илбашы ничек монды карарга килә алды икән? Өметен акламаган булсам? Бу хакта бер елдан соң үзенә әйткәч: “Безнең яшыкә жит әле, син дә андый гына карарлар кабул итмәсең”, — диде.

— Сөз гаиләдә өч егет үскәнсез икән...

— Әйе. Әмма әни белән сөйләшсәгез, ул: “Беркайчан да кызлар дип, аһ ормдым”, — диячәк. Әни ашарга пешерде, кер юды, әмма аның беркайчан да иде савыт-саба юганы, өй жыештырганы булмады. Болары безнең өстә иде.

Өченчесе, Илсур кыз булмасы дип көткән идек көтүен. Ә Ходай Тәгалә безгә кыз баладан да инсафлырак, итагательрәк ул бирде. Өч улымның өчесе дә кирәктә ул, кирәктә кыз булдылар. Гаиләдә дүрт ир-ат булгач, үземә дә хезмәт күп элөктә, тик улларым беренче класстан ук савыт-саба, идән юдылар, сөткә, кибеткә, почтага фатирга түләргә үзләре йөрделәр.

Эшкә кыйнап та, куркытып та өйрәтмәдем мин аларны. Дөрес, кушканымны эшләмәсәләр, урамга уйнарга чыгармадым. Кичке сәгать сигездә алар өйдә булырга тиешләр иде. Ун минут соңга калсалар — икенче көнне хоккей да, футбол да юк. Әтиләре жазаны киметү ягында булса да, мин ике көн дисәм — ике, өч көн дисәм — өч көн чыгармый идем урамга.

Берсендә эштән кайтып кердем — игибәр бармаганнар болар. Син бар да, син бар, дип төрткөләшәләр. Кыл сыяр-лык вакытым булмаса да, үзем жыендым кибеткә. Өчәүләп елаша башладылар, үзсөз барабыз, диләр. Юк инде, дидем. Бу алар өчен иң зур жәза булды, һәм мондый хәл башка кабатланмады.

Дүртенче класста укыганда тәмәке тартып караганын Илсур үзе сөйләмәдеме? Моны белгәч, аның әйберләрен бер бөләкәй чемаданга тутырдым да, ишек төбә илтеп куйдым. “Чыгып кит, миңа мондый малай кирәк түгел”, — дидем. Ул хәзер кадер сөйли: “Мин чынлап торып курыккан идем бит”, — ди. Шуннан соң тартмады.

— Хакимият башлыгының үз балаларын тәрбияләргә түгел, күрергә да вакыты калмыйдыр.

— Минем үз фәлсәфәм бар — гомерем көзендә: “Ул әйбәт хакимият башлыгы яхшы житәкче иде яки шәһәрбезне бизәп калдырды, спортны үстерде”, — д. Кенә сөйләмәсеннәр, беренче чиратта ул әйбәт әти, яхшы ир булды, д. Әйтсеннәр иде. Дәүләт Советы депутаты, хакимият башлыгы булуым — бол бит бар да узачак. Минем өчен иң мөһиме — гаиләм. Өйдә иминлек булма яисә, Алла сакласын, әйтик, әни авырып китсә, мин дөньямын онытып эшли ал идеммени?! Ходай Тәгалә юкка гына безне гаилә-гаилә булып яшәргә яратм. Шуңа күрә дә мин гаиләмә, балаларны тәрбияләргә, укуга мөмкин бу ганча күбрәк игътибар бирергә тырышам. Шимбә көнне кичке алтыдан соң,

— Түбән Камада икенче көнбөз генә булса да күпне күрергә, күпне иштергә өлгерде. Хакимияткә сез килгәч, шикләнеп калуларын берәү дә яшерми. Әмма шуның артыннан ук: “Акылл. житәкче булып чыкты”, — дип тә өстиләр. Мон. сөздән инде игелек күрергә өлгергән кешеләр өлкәннәр дә, яшьләр дә әйтә.

— Шикләнеп кенә түгел, куркып каршыладыла бугай. Президентыбызның бу адымына үземнең дә әлегәчә исем китә. Мин, яра, ризалашырман да, д. Түбән Кама минем туган шәһәрәм, бу сыйфатта бу.

мин инде алар янында. Якшәмбе каядыр барасы, шәһәргә чыгасы булса, гаиләмне үзем белән алам. Атна арасында да ике-өч тапкыр өйгә сәгать тугыздан соңга калмыйча кайтып житәргә тырышам. Йокларга яткызганчы алар белән ничьюгы ярты сәгать аралаша алсам — миңа шул житә. Тәрбияләү өчен көне буге баланың янында булырга кирәкми.

— **“Эти” дип өзелеп торалардыр инде алар?**

— Билгеле. Кечкенәсе “минем яратканым” дип тә өсти әле. “Син янымда булсаң, миңа бик рәхәт”, — ди.

Беркөнне уртанчысы белән машинада барабыз. “Безнең шәһәр шундый матур, — ди бу. — Менә монда клуб ачтылар, тегендә кибет...” Бүлдермичә генә тыңлыйм. Алты яшьлек улым берзаман: “Синең шулай эшли алуыңа ышанасы да килми, эти”, — димәсенме?!

— **Балаларыгызның исемнәре бигрәк матур, кайсыгыз тапты?**

— Өчесенә дә исемне үзем куштым, ә хатыным каршы килмәде. Гөлнара, гомумән, чын мәселман хатыны ул минем. Без аның белән янәшә мәктәпләрдә укыдык, танышканда мин — жиденче, ә ул алтынчы класста укый иде әле.

Икенче улыбыз тугач, мин әбине — әниңең әнисен искә төшердем. Ул һәр оныгы туган саен Таһир исемне кушарга хыялланган. Ләкин әбинең кызлары үзләренең алты улларының берсенә дә никтер бу исемне бирмәгәннәр. Безнең малай, шулай итеп, Таһир булды. Ә кечкенәбезгә — Алиягә исемне Тимур белән Таһир сайлашты инде.

— **Балаларга кагылышлы бөтен проблемаларны да якыннан белүегез үзегезнең кечкенә булуға да бәйләдер, мөгаен.**

— Бу минем күп балалы ата булуыма бәйле түгел дип әйтә алмыйм. Ансы да бардыр. Әмма ул минем, әйтик, парашют спортын яратып, бөтен шәһәрнең минем арттан парашюттан сикерүенә караганда әйбәтрәк бит. Түбән Кама — яшь шәһәр. Халкының өчтән бер өлеше — мәктәп укучылары. Алар турында күбрәк кайгыртмый кем турында кайгыртып тагын?!

Мин балаларны, чынлап та, яратам. Алар куйган концертларны, футбол, хоккей ярышларын сәгатьләр буге онытылып карый алам. Хакимият башлыгының көндәлек эш көнендә шатлыкларга урын бик аз кала шул. Ә балалар чыгышларың тыңлаганда: “Иртәгәгә көнебез, Алла боерса, әйбәт булыр, түккән көчебез, энергиябез жылгә очмый”, — дип уйлыйсың.

— **Узган ел сездә мәктәпне алтын медальгә тәмамлаган чыгарылыш класс укучыларына — алтын, көмешкә бетергәннәренә — көмеш сәгать бүләк иткәннәр. Мәктәпкә эшкә килгән яшь укытучыларга бишәр мең акча биргәннәр. Әллә никадәр укытучы гаиләсә фатир алган икән.**

— Яңа гына Чаллы педагогика институты белән килешү төзедек. V нче курстың иң яхшы студентларын, соңыннан, үзегезгә эшкә алу өчен, диплом алды практикасына чакырабыз, аларга дүрт ай буге югары стипендия түлибез. Шушын-дый ук килешүләр Казан, Пермь медицина университетлары белән дә төзелде. Бу — талантлы яшьләрне үзегезнең шәһәргә туплау өчен эшләнелә.

Бөтен Россиядә участок табиблары, педиатрлар житми бит хәзер. Әлегә белгечләрне фатир белән тәзмин итеп, без үзегездә буге проблеманы да хәл иттек шикелле.

Биш миллионга якын төшсә дә, балалар стоматологиясә дигән проблеманы да республикада беренчеләрдән булып хәл иттек. Тешләрә сәламәт кешенең бөтен организмы да сәламәт дигән сүз.

Мәктәпләрдә төшке аш бүген жиде сум тора. Безнең ата-аналар шуның өч сумын гына түлиләр, калганы — шәһәр бюджетыннан. Балаларның сәламәтлөгә формалашкан вакыт, аларны ничек тә төшке ашсыз калдырмаска кирәк. Ә бит күпләр өчен дүрт сум бик зур акча.

— **Шәһәр башлыгы итеп билгеләнгәч, беренче эш итеп, мәчеткә кереп, картлар белән очрашып чыккансыз...**

— Мин динле гаиләдә үстем. “Бисмилла”ны ничә яштан әйтә башлаганымны да оныттым инде.

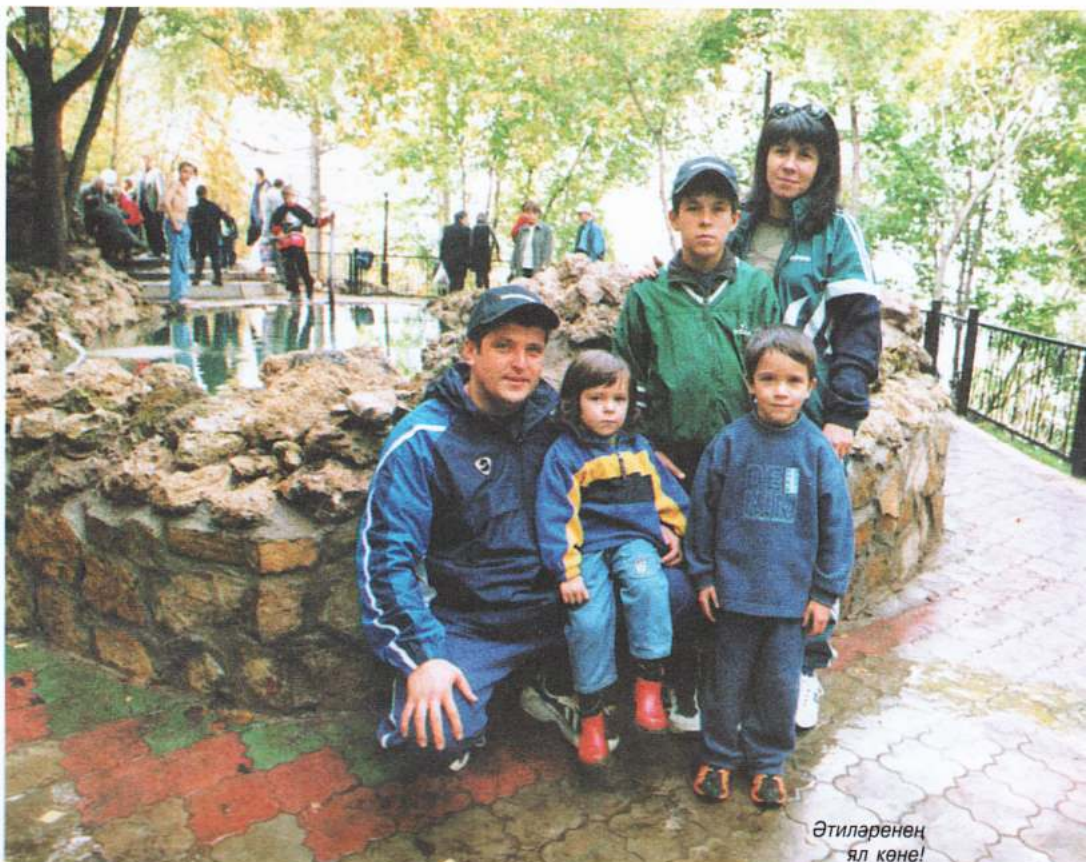
Кайчандыр әбием өйрәткән догаларны йокларга ятканда, торганда хәзер дә укыйм. Жиде ел инде ураза тотам. Быел авырып дүрт көне казга калган иде, гаеттән соң тотып бетердем.

Болар минем жаным, күңлем, йөрәгем таләп иткән нәрсәләр, мин аларны кемдер алдында яхшы булу яки үземне күрсәтү өчен эшләмим.

— **Сез үз вакытыгыгызга үзегез хужа түгел. Әнигез белән хәзер бер шәһәрдә торсагыз да барыбер еш очраша, сөйләшеп утыра алмыйсыздыр, кебек.**

— Мин әнигә көн саен шылтыратам! Кайчагында берничә тапкыр әле. Өйдән 17 яшемдә чыгып китеп гел читтә яшәдем, 12 елдан соң гына әйләнеп кайттым. Безнең гаиләдә әти-әни, абыйлар, туганнар арасында мөнәсәбәт гел жылы булды. Эти белән дә телефоннан бик еш сөйләшәбез. Үзем әти булгач, әнигә шылтыратуларымның аңа никадәр кирәк икәннән дә яхшы аңлыйм. Мин әнидән курыккан кадәр бер кешедән дә курыкмыйм. Бары ул гына миңа “алай түгел, болай була!” дип әйтә ала. Әни безнең өйнең прокуроры ул!

Илсур кайчак: “Әни, орышма инде, мин бит мәр”, — ди. Ә мин: “Өйдәгә дүрт ир-атка мин үзем мәр!” — дим. Аллага шөкер, хөрмәт италәр балаларым. Илсур да, кайда гына булса да — Мәскәүдәме, чит илдәме яки Президент янында киңәшмәдәме, ике минут табып булса да шылтырата. Кай көнне өчәр мәртәбә сөйләшәбез. Киләчәктә дә, безгә әти-әни, дип көнә торалар.

Әтиларенең
ял көне!

— Хатыныгызны бәхетле итә алдым дип уйлыйсызмы?

— Бу хакта аның үзеннән сорарга кирәк! Шулай да мондый сорауларга һәр кеше җавапны гомер азагында, балалары үскәч, оныклар тугач кына бирергә тиештер. Без Гөлнара белән һәр көнебезне “Ходай күпсенмәсен” дип яшибез, чөнки бирүче дә, алуы да бер Ходай Тәгалә генә бит. Бәхетле булу өчен ул безгә барсын да бирде — балаларны, үз почмагыбызны. Икебезнең дә әти-әниләребез, абыйларыбыз исән-саулар. Әти белән әнигә, әнә, күбрәкне күрергә туры килгән. Игезәк абыйларым Айрат белән Айдар тугач, әтине эшкә Түбән Кама төзелешенә җибәрәләр. Әни ике сабий белән Чаллыда берүзе кала. Утын ташып мичкә яга, суны ерактан ташый, өстәвенә, акчасызлык. Әни егерме җиде ел бие район үзек хастаханәсендә шәфкать туташы булып эшләде, ә әти әлегә кадәр — инженер.

Гомер бие хезмәт белән яшәдек. Балалар да безнең эшләгәнне, тырышканны күреп, үзләре дә хезмәткә өйрәнүгә үстеләр. Өчесенә дә югары белем бирү җиңел булмады. Ул елларны кул эше белән утырырга, бәйләү бәйләп сатырга да туры килде.

— Инде соңгы сорау. Үз туган шәһәрездә хакимият башлыгы булып эшләү авырмы, әллә җиңелме ул?

— Җиңел түгел, чөнки мин әти-әнимнең йөзенә кызыллык китермәслек, үземнең битемә төкертмәслек итеп эшләргә тиешмен. Шунысы да бар, миңа мондагыча канәгатьлек, шатлык, рәхәтлек хисе китергән башка эш инде булмагач. Хәзерге халәтәтне беренче мәхәббәт, тәүге гашыйк булу, ширбәт ае белән генә чагыштыра алам. Монда һәммәсе бергә берләште — мәктәп баласы булып чыгып китеп, шәһәргә шушы рәвештә әйләнеп кайтуым, беренче зур эшем, республика житәкчелегенең ышанычын акларга тырышуым. Әти-әнинен исән чагында безнең өчен куана алулары да зур нәрсә бит. Нәхәлдә, миңа да үз балаларым белән шулай горурланырга язса икән. Кабатлап әйтәм — болар бүтән бер жирдә дә булмагач.

Хакимият башлыгы булып пенсиягә кадәр утырмагачымны аңлыйм. Эшләү сәләтем, мөмкинлекләрем аз гына кимсә дә Ходай Тәгалә сиздермичә генә үзе җибәрсен иде моннан. Халык йөз чөөргәнгә генә китәргә туры килмәсен!

Егерме тугыз яшендә улымны шундый дәрәжәгә күтәргән өчен беренче Ходайга, аннан Илсурыма олы ышаныч белдереп, үз өстенә зур җаваплылык алган Президентыбызга рәхмәт укыйм. Аллаһы Тәгалә балаларымның бүгенге тигезлекләрен сынамакчы өчен генә бирмәсен иде.

Нина ТИХОНОВА
Түбән Кама балалар
йорты директоры

Ятимлектән сагыш саркый

Мин инде ярты гасыр гомер яшәгән кеше, бу дөньяда күпне күрдем, күпне кичердем. Кеше белән кеше арасындагы шактый катлаулы мөнәсәбәтләренә аңласам да, жанымны гел тырнап торган бер сорауга гына еллар бие җавап таба алмыйм. Каядыр баласы барлыгын, вакыт-вакыт аның үзен бик тә сагынуын, авырган чакларда гел аны көтүен белә торып та, ничек тыныч күңел белән яши ала икән кайбер аналар, дим мин. Яшиләр бит, болай гына түгел, бәйрәм итә-итә яшиләр.

...Соңгы вакытта Оляга нидер булды. Күзгә күренеп сулды, ябыкты. Сорашып карыйм: “Юк, берни дә булмады, сезгә генә шулай тоела”, — ди. Ә үзенә бернәрсәдә гәме юк. Ниңә карасаң да гел боегып утыра. Берәр жире авыртамы икән әллә дип, табипка да күрсәттек. Чирен тапмады. Оля аңа: “Башымда гел начар уйлар гына. Яшисем дә килми. Мин, мөгаен, үләрмен”, — дигән. Әнисенә төрмәдән чыгар көннәре якынлаша иде. Ана белән кыз бер-берсенә бик жылы хатлар язып тордылар. Кайткач, әнисенә Оляны үзгә алырга җыенуын да белә идек.

Тик иреккә чыккач, ул нигәдер безгә килеп күрәнмәде. Көтөп тә карады Олябыз... Күңелә нидер сизгән, шуңа бәргәләнгән икән, балакай. Хәзер көтми дә. “Янына барып кайтыйкмы әллә?” — дигәч, “Юк, мин аңа кирәк булсам, үзе килер иде”, — дип җавап бирде.

Безнең 3-4 яшьлек балалар арасында кайбер кешеләр гомер буена күрмәгән фаҗигаләренә кичерүчеләр, язмыш тарафыннан олылардан артыграк кыйналулылар бар.

...Бертуган Кузнецовларның әти-әниләре икесе берьюлы янгында янып үләр. Чираттагы бәйрәмнән соң йок-

ларга яткан булалар алар. Дүрт бала дөм ятим кала.

...Ольганың әнисе әтиләрен балта белән чабып үтәр. Бу коточкыч хәл үзләренә мөлдәрәп карап торган биш бала күз алдында эшләнә. Әниләр һәрвакыттагыча исерек була.

...Артурның әнисен, нидер бүлеш алмаганнан соң, шешәдәш дуслары я паркында агачка асып куялар.

1997 елны балалар йорты директоры урынына үземне тәкъдим итүләрем ишеткәч: “Сез нәрсә, йөрәгә ярылып үлсәң, дип телсезме әллә?” — дигән идем. Мин ул чакта, чынлап та, биредә эшләргә йөрәгем чыдамас дип уйладым. Безнең йортка беренче тапкыр аяк басучыларның сабийларны кызганудан тамакларына төер, күзләренә яшь тыгылуын яхшы аңлыйм мин. Әмма кызгану хисе уза икән. Юк, битарафка әйләнмисең, ул җәлләү хисен балаларга карата нинди дә булса яхшылык эшли алуыңнан күңеләңдә туган куаныч, рәхәтлек тойгысы гына күмеп китә. Мин үзем дә ике бала анасы. Күңеләң киң булса, ике янына тагын җитмеш биш тә бик рәхәтләнеп сыя икән...

Бу сабийларның яклаучысы, кайгыртучысы мин берүзем генә түгел, дигән уй да жанны гел жылытып тора. Гөзәр белән яннарына баргач, ишектә дә уздырмасалар, сораганыңны (үзем өчен түгел, балалар өчен!) бирмәсәләр, нишләп идең?!

Зур кала эчендә без кечкенә бер утрау гына. Ләкин житәкчеләренә гел күз уңында торган утрау. Күптән түгел шәһәрдә “Жәлил” кинотеатрын ремонттан соң ачтылар. Безнең балаларны кинога чакырып, хакимият башлыгы билетларны үзе җибәрде.

Балаларга кийем-салымны без бары

тик “Балалар дөнъясы” кибетеннән генә сатып алырга тиеш. Соңгы сыйныфта укучы егетләребезгә яраклы илленче үлчәмнәр анда, билгеле, юк. Нишләргә дә белми аптыраштык. Хакимият башлыгына керүләремнең берсендә бу хакта сүз кузгатмый чарам калмады. “Ә нигә базардан гына чыгып алмыйсыз?” — диде ул гаҗәпләненеп. “Бик шулай эшләр идек тә, финанслау кибет аша гына бара шул...” — дим. Илсур Рәисович шунда ук телефонга тотынды, кемнәрдер белән сөйләште һәм мине тынычландырып, һәрвакыттагыча: “Балаларга сәлам әйтегез!” — дип озатып калды. Ике көннән: “Сезгә киём-салымның ниндие кирәк?” — дип, базарда сатучы егетләр безне үзләре эзләп килделәр...

Бала күңелен алдап булмый. Ул үзенң сиңа кирәкме, түгелме икәнлеген бик тиз сизә. Узган ел төрле конкурсларда җиңгән мәктәп балаларын җыеп, шәһәр күләмдә зур бәйрәм үткәрделәр. Олимпиадаларда 1, 2, 3 урыннарны яулаган укучыларга 300, 200 һәм 100 сум күләмдә премияләр билгеләнүен дә шунда игълан иттеләр. Үзенң хезмәтен күрүләре, бәяләүләре баланы ничек канатландырып җибәргәннән беләсез бит.

2002 ел бюджеты каралган утырыштан бәхет кошы тоткандай очып кайттым. Мин: “Җиһазларыбыз бик искерде”, — дигәч, хакимият башлыгы үзенң урынбасарына карап: “Балаларга бит...” — диде дә... безгә бүленгән акчага тагын 536 мең өстәделәр! (Без инде беләбез, Илсур Рәисович авызыннан: “Балаларга бит...” — дигән сүз чыкса — мәсьәлә уңай хәл ителде дигән сүз!) Яңа җиһазлар кайта башлагач, балаларның ничек сөөнәчеген күз алдыма китереп, эчтән гел балкып йөргән көннәрем хәзер.

Тирә-күрше шәһәрләрдәгә кайбер балалар йортлары атналар, айлар бую итсез аш пешергәндә, без ашау-эчүгә кытлыкның нәрсә икәннән, Аллага шөкер, белмибез. Балалар көнгә биш

тапкыр ашыйлар. Алларыннан ит, жиләк-жимеш, соклар өзәлгәнә юк. Түбән Кама халкына да рәхмәт. Рамазан аенда алар балаларны гел күчтәнәчкә күмәләр. Кем тәм-том, конфет, кем бәләшләр пешереп китерә, кем авылдан кадәр сөт күтәреп килә, акча калдыра...

Балалар йортын күпме генә өйгә охшатырга тырышсак та — бөртөрлө ике киём алмыйбыз, бөртүганнарны бергә яшәтәбез, ял көннәрендә озаграк йокларга рөхсәт итәбез, “фатир”ларда сигез кешедән арттырмыйбыз — балалар барыбер үз әти-әниләре белән бергә яшәүләре турында хыялланаалар. Әни дигән кешенә атнага бер аек көне булмаса да, әти дигән кеше сүгенүен онытып торып үз гоме-рендә баласына бер тапкыр “улым, кызым” дип яратып дәшмәсә дә... Зурлары сүзсез генә көтә, ә кечкенәләр көн саен: “Минем әни кайчан килә?” — дип кабатлый.

Катюшаны безгә китергәндә ул әле бөтенләй бәләкәй иде. Әнисен җиде елга утыртканнар. “Кызыгызны тәрбиягә алырга телиләр. Бик әйбәт гаилә, ризалыгыгызны бирмисеңме?” — дип, кат-кат хатлар яздык без аңа. “Юк!” — диде. Дөрес, кайткач, бер килде. Сез аның чибәрлеген күрсәгез! “Катяның телендә сез генә, йоклаганда да “әни” дип саташа, ташламагыз балагызны”, — дидек. “Ярар”, — дип китте. Лениногорскида яшәп ята әнә, килми дә, күренми дә. Тәрбиягә бит гадәттә кечкенәләргә алаалар. Катя инде хәзер ул яшътан чыкты...

Рәсеме ятим балалар арасында үткәрелгән халыкара конкурста җиңгәннән соң, кызының ике атна Америкада кунак булуын газеталардан укып белгәч, әнисе Наташаны һәм калган өч баласын үзенә алырга теләк белдерде. Болар шатлыктан күккә сикерделәр!

Атна саен өйләренә барып йөрим. Аталары үлгән аларның, ә әниләре тагын эчә. Кечкенәләр әле күп нәрсәне аңламый, ә өлкәннәрнең күзендә нур

сүнгән. “Иртән нәрсә ашадыгыз?” — дим. “Ипи, ботка”, — диләр. “Май беләнме?” — дим. “Юк”, — дип баш селкиләр. “Чәйне конфет белән эчтегезме?” — дим. Тагын юк, диләр. Наташа рәсем ясагын да ташлаган, “Әни түли алмый”, — ди. “Сезгә кайда әйбәтрәк соң, өйдәме, бездәме?” — дим. “Белмибез”, — дип иңбашларын җыералар.

Судья булсам, мондый аналарга балаларны кире кайтармас идем мин!

Ятим яшеннән дә ачы яшә юк, диләр. Дөм ятимгә караганда, аналыдан — анасыз, аталыдан — атасызларга күпкә кыен. Тәрбияләнүчеләребезнең 80 проценты исә — шундыйлар, ягъни социаль ятимнәр. Әмма балалар чит-ятка түгел, безгә дә күз яше күрсәтмиләр. Тормыш инде аларны еламаска да өйрәткән.

Ә мин — елым. Балалар өчен шатландыммы — күземә яшә тула. Альбинабыз Мәскәүгә, Кремльдә уздырылган Чыршы бәйрәменә барып кайтты. Үзәбезнең кызларның кечерәйгән күлмәкләрен алып килеп, Альбинага яңа күлмәк тектек. Киендереп куйгач, шулкадәр матур булды бала. “Әниң күрсә икән сине!” — дип, аны кочаклап елаудан көчкә тыелдым.

Суворов училищесына укырга кергән Тимурыбызның фоторәсеменә караган саен күз яшемне сөртәм — егет инде югалмас!

Балалар йортынан киткәч тә, үз-үзенә урын тапмый, бик озак вакытлар һәр кичне безгә килеп йөргән Илсәяр менә дигән егеткә кияүгә чыгып бала тапкач, сөөнгәнемне белсәгез икән!

Балаларның язын яңа тишелеп чыккан гладиолус чәчәге үсентесен сарымсак сабагы белән бутамый башлаулары да куаныч булды миңа. Югыйсә, беренче елны бакчада бер гладиолус үстөрмәделәр, чыккан берсен сарымсак дип ашап бардылар.

Бездән бер баланың да милициядә исәптә тормавы белән үз балаларым өчен горурлангандай горурланам.

Күрәсез, күз яше өчен шатлыклар җитәрлек. Бер генә яшә бөртөгә дә таммаслык булып күңелем каткан чаклар да бар. Балалар йортына яңа бала китергән көн була ул.

Беркөнне ябык кына, нәни генә кызчыкны алып килделәр. Озатучыларның җидәү икәнән күрәп: “Нигә сез болай күп, барыгыз да инспекторыңы?” — дип сорамый түзмәдем. “Ә без туганнар”, — диләр. Кайсы баланың әтисенә апасы, кайсы әнисенә сеңлесә икән. “Барыгыз да якин кешеләр ләбаса, ничек инде шушы сабийны үзегезгә сыйдыра алмадыгыз?” — дип әйтүдән көчкә тыелдым. Кичер, Ходаем, әмма бу кешеләрне мин күрәлмийм!

Аналарның әхлаксызлыгы — балаларның бәхетсезлегенә әйләнә. Ятимлек сүзенә үзәннән үк сагыш саркый. Һәр бала үз әнисенә генә “әни”, дип дәшсен, баланы кем тапкан — шул баксын иде.

Егетләр
“фатир”ында.
Гитара —
Артурның
аерылгысыз
дусты.

Иске татар бистәсе

1998 елда Казан шәһәре үзегенә милли, мәдәни-мәгърифәт, һөнәрчелек һәм сәүдә традицияләрен торгызу максатларында "Иске татар бистәсе" дигән тарихи-мәдәни тыюлык булдырылды. Аның белән идарә итү өчен Префектура оештырылды.

Тыюлык 88 гектар мәйданны (хәзер тагын да киңәйтелде) били. Ул үз эченә XVIII—XX гасырларга караган 70 артык тарихи һәм мәдәни истәлеккә һәйкәлләргә берләштерә. Шуларның 6 федераль, 27 республика дәрәжәсендәге әһәмияткә ия булып тора.

Шәһәрнең бу өлешен торгызу, реконструкцияләү буенча бик күп эшләр эшләнә бар. Шулай ук мәдәниятне, мәгърифәтне, туризмны, сәүдә һәм һөнәрчелекне үстерү өчен уңайлы алшартлар тудыру да мөһим бурычлардан санала.

Иске татар бистәсе — чал Казаныбызның тере тарихы, татар халкының мәңгә саклас рухи чишмәсе ул.

Бистәнең тарихы кайчан башлана һәм нинди вакыйгалар аның тууына сәбәпче була соң?

1552 елда явыз Иван Казанны басып ала һәм татарларның мөстәкыйль дәүләтен тар-мар итә. Аяусыз канлы бәрелешләр була, халыкны чебен урынына кыралар. Көчлөп чуындырулар башлана, иң уңдырышлы жирләргә баскынчылар килеп утыра. Төп халыкны кысырыкыйлар, йорт-жирләрен тартып алалар, куалар.

Патшаның фәрманы буенча Казанның үзегендә инде татарларга яшәргә рөхсәт ителми. Аларга Кабан күле артындагы әрәмә-сазлыктар арасынан жир бүлөп бирелә. Теләгән кеше шунда йорт-жир житекчелек керергә тиеш була. Шул рәвешле XVI гасырда Татар

бистәсе калкып чыга. Аны зиндан шикелле очлы башлы биек казык стена белән уратып алалар. Керү-чыгу рөхсәт белән генә башкарыла. Жиңгелгән халык башкага өмет итә аламы соң?

Әмма гомерләр үтә, дөньялар үзгәрә. Көнбатыш цивилизациясе йогынтысында Русиядә дә аз-маз гына булса да демократия чаткылары үзен сиздерә. Тынгы белмәс булдыклы татар халкы да бу форсаттан файдаланып калырга тырыша. Төрлө-төрлө кысуларга да карамастан, Иске татар бистәсе дә колачын һаман киңрәк жәя бара.

XVII—XVIII гасырлар дәвамында Бистә татар милли сәнгате оазисына әверелә. Мәшһүр Казан ювелирларының даны нәкъ менә шушы чорда тарала башлый да инде. Аларның югары сәнгати кануннарга туры китереп иҗат иткән эшләрен Русиядә генә түгел, Европа һәм Якын көнчыгыш илләрендә дә бик теләп алалар. XIX гасырда инде Бистә татар халкының дини һәм иҗтимагый үзгәре булып таныла. Сәнгать, сәүдә алга китә.

XIX гасыр Иске татар бистәсенең асыл бизәге — ул Печән базары. Печән базары Русиянең Европа өлешендәге иң зур көнчыгыш базары булып саналган. Ул вакытта ук инде шәһәрнең бу өлешендә 11 күн заводы, 11 сабын заводы продукция житештергән, йөзләгән кибет эшләгән.

Юнысов мәйданы үзе генә ни тора! Аның тирәсендә акрынлап башка күренекле сәүдәгәрләрнең дә зәвык белән эшләнгән йорт-жирләре калкып чыга. Бик үзгәчлеккә ансамбль барлыкка килә.

XIX гасыр Иске татар бистәсен халы рәвештә мәгърифәт үзгәре дип тә йөртәләр. 11 уку йорты шәкертләргә белем биргән. Шулар арасында бөтен

Русиядә дан тоткан "Мөхәммәдия" мәдрәсәсе дә бар.

Шактый гына күренекле язучыларның, шагыйрьләрнең, мәгърифәтчеләрнең, жәмәгать эшлеклеләре һәм дин әһелләренең исеме Бистә белән бәйле. Болар: Шихабетдин Мәржани, Каюм Насыйри, Габдулла Тукай, Фатих Әмирхан, Галиәсгар Камал, Карл Фукс, Николай Лобачевский, Александр Пушкин, Федор Шалыпин...

Борынгы Казанның архитектурасы безнең көннәргә кадәр килеп житмәгән. Сугыш-орышлар, янгыннар һәм рәхимсез вакыт әлеге һәйкәлләргә жир белән тигезләгән. Ул чакта шәһәр нигездә агач корылмалардан торган. Таш йортлар XVI гасыр азагында гына барлыкка килә башлаган.

Шәһәрнең йөзе турында без кайбер гравюралар, литографиялар, шулай ук аерым кешеләрнең язма истәлекләре буенча гына хөкөм йөртә алабыз. "Ул жирдә... кенәз һәм вельможаларның сарайлары бик тә матур һәм чын мәгънәсендә шаккатырлык", — дип яза кенәз А. Курбский.

Хан чорындагы Казанның планировкасы катлаулы һәм болгавыр булып, аңа аерым үзгәчлекләр хас. Әйтик, йорт-жир корылмалары бик тыгыз урнаша. Ө туган-тумачаның бер-берсенә якын утырырга омтылуы исә оя-оя утарлар барлыкка килүгә китерә. Әлеге оялардагы корылмалар түгәрәк рәвешендә урнаштырылалар. Урам сүзе шуңа ишарә итә: урам, урмак...

Утарлар, кагыйдә буларак, зур капкалы койма белән әйләндереп алыналар. Капка төрлө-төрлө декоратив элементлар белән бизәлә.

Руслар белән татарларны Кабан күле аерып тора.

Казанда шушы ике зонаның, ике

стильнең бергә яшәве, үзара яраклашуы шәһәрнең тышкы күренешенә ниндидер сихрилек өсти. Таулар, чокыр-чакырларга жәелгән зур шәһәр, тешле стена белән әйләндереп алынган ап-ак Кремль, мәчет манаралары һәм чиркәү бүрекләре... Казанны сәяхәтчеләр "Көнчыгыш гүзәле", "Идел буе башкаласы" дип атыллар.

"Шәһәр ерактан ук матур булып күренеп тора", — дип яза 1740 елда француз шагыйре Жак Делиль.

1767 елда Казанда Россия патшасы Екатерина II булып китә. Ул сенатор А. Олсуфьевка язган хатында тәэсирләре белән уртаклашып болай ди: "Бу шәһәр, бәхәссез, Россиядә Мәскәүдән кала беренче".

Инде А. Герценның "Провинциядән хатлар"ына мөрәжғәтә итик. "Казан — ике башлангычлы шәһәр: европалы, азияле... Гомумән, Казанның әһәмияте зур. Ул ике дөньяның очрашу, кавышу урыны. Сөз бу ике башлангычны — көнбатыш һәм көнчыгыш башлангычларын — һәр урам чатында күрәрсез. Монда алар бер-берсе белән аралашып, дуслашып беткәннәр һәм үзенә бер бөтенлек тәшкил итәләр".

Бүген без күрәп белә торган архитектура мирасы нигездә XVIII—XIX гасырга карый. Аңлашыла ки, Иске татар бистәсе шушы вакытка формалашып бетә.

Бистәнең төп урамы Зур Екатерина исемемен йөртә (хәзерге Тукай урамы). Шәһәрнең руслар яши торган өлешендә дә, татарлар яши торган өлешендә дә байлар һәм арлылар районнары була. Зур Екатерина урамына килгәндә, анда татарларның өстен катламы яши.

Татар сәүдәгәрләре һич тә рус купецларыннан калышырга теләмиләр, үзләренә купшы йортлар житкереп керәләр. Шундыйларның берсе — Шамил йорты. Төзелеш күзлегеннән караганда, ул урта гасыр Европа архитектура-сы катнашмасын тәшкил итә. Архитектура элементлары милли зәвык кагыйдәләренә һәм традицияләренә шактый яраклаштырылган. Шуңа күрә үтә милли итеп кабул ителә. Әйтерсәң лә, Тукай музейе өчен махсус төзелгән.

Казан татарларының традицион йорты гадәттә квадрат рәвешендәге дүрт почмаклы бурадан күтәрелә. Аңа тактадан жиңел янкорма беркетелә, болдыр ясала. Йортлар утарның эченә салына һәм тоташ койма белән әйләндереп алына. Кайбер галимнәр моны ислам дине кануннары белән аңлатырга тырышалар. Имеш, бу хатын-кызларны чит күздән саклау өчен эшләнгән. Әмма йортның түргә урнашуы Болгардан ук килә һәм ул, беренчедән, хәрби максатны күздә тотса, икенчедән, хужалык итү уңайлыкларын исәпкә ала.

Татар милли архитектурасында капка үзенә бер аерым урын тота. Капка — утарның йөзе, хужаның горурлыгы.

Хәер, капка татарда архитектура элементы гына түгел, еш кына "фәлсәфи таш" ролен дә үти.

Күренекле язучы Аяз Гыйләжөв аны "Яра" повестена образ буларак кертә. Менә бер өзе.

"Капка..."

Күпме еллар ачылып-ябылып, ничәмә-ничә еллар кешеләрне, мал-туарны үткәреп, ихатаның тынычлыгын саклаган тугры капка хәзер хәле бетеп коймага сөялеп ял итә.

Капка... Сөләйман бу капкага ничә орынгандыр, әмма бүген генә уйлады: ул әнкәсенң карынында чагында капка нинди булды икән? Тугыз ай давамында аны әнкәсе алып чыгып, алып кайтып йөргән. Һәм бер көн килер, ул шушы капкадан чыгар гына. Алып чыгарлар аны! Сөләйхасы да соңгы кат, иң соңгы мәртәбә шушы капка аша узар...

Капка. Күрер күзгә гап-гади корылма..."

Капка — озын гомерле корылма. Вакыт узу белән ул фәкәт камилләшә, матурлана гына бара. Безнең көннәрдә инде хәтта культ дәрәжәсенә күтәрелде.

Хәер, янә XIX гасырга әйләнеп кайтыйк әле. Йортлар бердәнбер төзелеш материалыннан житкерелүләренә, тышкы күренешләренә дә охшаш булуларына карамастан, һич тә игезекләр булып кабул ителми: жә пропорцияләре төрле, жә коймалар үзгә, жә капка бүтән. Декоратив бизәкләр хахын-да әйтеп тә торасы түгел.

Йортларның бизәлеше (архитектурада моның өчен декор дигән термин кулланыла) үзе бер очсыз-кырыйсыз галәм. Аларда безнең ата-бабаларыбызның зәвыгы, гореф-гадәтләре, йолалары, тирә-як мохитне күзаллаулары тулысы белән чагылыш таба. Мисал өчен, уеп ясалган бизәк безне мәжүсилек чорына илтә. Ул чакта һәр нәрсә ниндидер сихри көчкә ия була. Күк, жир, су, агачлар, көнкүреш әйберләре — барысы да, барысы да... Геометрик орнамент, төрледән-төрле түгәрәкләр исә йорт-жирне, каралты-куралы жән-пәриләрдән саклаганнар. Дөрес, ислам дине кеше һәм хайваннар сурәтен төшерүне тыйган. Шулай булса да, берникадәр үзгәртелгән формада алар барыбер кулланылган.

Татар осталарын "балтачы" дип йөрткәннәр (Идел—Урал буендагы Балтач исемемен йөрткән авыллар шуннан килә).

Балта оста кулында могжиза тудырган. Күз явын алырдай янып торган купшы бизәкләр балта белән генә ясалган. Казан ханлыгы оешу чорыннан башлап, балта остасы һөнәре мөстәкыйль тармакка аерылып чыккан.

Казанда иң борынгы таш милли корылма — ул 1766 елда салынган Мәржани мәчете. Татар бистәсенә бизәге, мактанычы. Әгәр манарасы булма-са, мегаен, ниндидер административ-

көнкүреш бинасы итеп кабул ителер иде. Мәчетнең ишегалды биек булмаган тоташ койма белән әйләндереп алынган. Капкасының ян-ягында ике кечкенә каланча бар. Ә манара бина түбәсенә уртасыннан калкып чыга һәм зиннәтле ярымай белән төгәлләнә.

Белгечләр әйтүенчә, архитектурасы рус бароккосы белән татар декоратив формаларның берләшүе нәтижәсендә туган. Аерымлыклары да житәрлек, билгеле. Мәселән, тышкы пиләстр капительләренә, эчке гөмбәзгә лалә чәчгә бөтеркәләре ясалган. Бу татар милли орнаментына хас бизәк. Рус бароккосында исә божрага алынган яфрак бизәге кулланыла.

Мәчетне Юнысов атлы сәүдәгәр төзетә. Мәчет баштагы мәлне аның исемемен йөртә. Тора-бара мәшһүр тарихчы, мәгърифәтче һәм дин әһеле шунда мәдрәсә ачып, балалар укыткан Шиһабетдин Мәржани исемемен ала.

Мәчетне төзәргә Екатерина II үзә рөхсәт бирә. Архитекторы — Кафтырев. Шуннан соң шәһәрдә таш мәчетләр корыла башлый.

Мәржани мәчете татар халкының мәдәни казанышларын дәлилләүче искиткәч үзенчәлекле корылма. Калабызда андый корылмалар, шөкер, күп.

Архитектура үзенә барлыкка килүеннән башлап, халыкның тормыш рәвешен, аның идеологиясен, көнкүреш шартларын чагылдыра. Меңеллык күтәрелеш чорында Казан үзенә генә хас кабатланмас сыйфатларын булдырды. Казан архитектурасы чын мәгънәсендә сәнгать әсәре. Бу жәһәрне саклау — гомумдәүләт дәрәжәсендәге бурыч. Иске татар бистәсенә ачык һавадагы музейга әверелә баруы моңа ышанычлы дәлил.

"Сөөмбикә" журналы үз укучыларына мәдәният тарихыбызга кереп калырлык бүлөк — китап әзерләде. Сөөмбикә ханбикә турындагы мәкаләләрне, язмаларны, аның хакында татарның олы шәхесләре әйткән фикерләрен, әдәби әсәрләрдән өзеңләрен, шигъри багышламаларны, рәсем сәнгате үрнәкләрен туплаган әлеге китапны антология дип баяларга мөмкин.

"Сөөмбикә" журналы үз эзләнүләрендә тапталмаган юлдан китеп, кызыклы табышка юлыкты: төрек язучысы Музаффер Кайа белән элемтәгә кереп, аның озак еллар дәвамында язылган "Казан Мәликәсе Сөөмбикә" дигән драмасын татар укучысына тәкъдим итте.

Нигә соң Сөөмбикә образы инде гасырлар буена татар халкының игътибарын үзәнә жәлеп итеп килә?

"Моңың төп сәбәбен мин аның тарихи бер шәхес кенә түгел, халык күңеленә нык кереп урнашкан мөкатдәс образ, милли азатлык һәм мөстәкыйльлек символы булуында күрәм", — дип язды Татарстан Фәннәр академиясе президенты академик Мансур Хәсәнов "Сөөмбикә ханбикә" китабына биргән кереш сүзендә.

Шушындый олуг галимбез югары бәя биргән "Сөөмбикә ханбикә" китабын тәкъдир итү мәжлесе Яңа ел алдынан булды.

Жыелган халыкка китапны "Сөөмбикә" журналының баш мөхәррире һәм китапның проект авторы, баш мөхәррире **Фирая БӘДРЕТДИНОВА** тәкъдим итте.

Аннары профессор **Фатих УРМАНЧЕ** Сөөмбикә ханбикә турындагы материалларын ничек итеп жыюы турында, әлеге китапның әһәмияте хакында тәфсилләп сөйләде.

Нурмөхәммәт ХИСАМОВ, Татарстан Фәннәр академиясенең Тел, әдәбият һәм сәнгать институты директоры:

— Китапка искиткеч бай мәгълумат жыелган. Анда моңарчы теләсә кайда чәчелеп яткан тарихи, фәнни хезмәтләр, бәетләр, проза, драматургия әсәрләре, поэмалар, шигърьләр тупланган.

Сөөмбикә — безнең халкыбызның йөрәк ярасы, аның күңеленнән ханбикәбез мәңгә китмәячәк. "Сөөмбикә" журналы редакциясе жыеп чыгарган китапны зурлау белән бергә, бүгенге бу мәртәбәле мәжлес түбәндәге мәсьәләне хәл итәргә тиеш дип саныйм: ни өчен әле безнең Казаныбызда Сөөмбикә һәйкәле булмаска тиеш?! Казанның 1000 еллыгы уңаеннан әлеге мәсьәлә бик uryнлы яңгырый. Бу тәкъдимне рәсмиләштерергә һәм президент алдына куярга кирәк.

Зөлфәт, шагыйрь, Татарстанның Г. Тукай исемендәге дәүләт бүләге иясе:

— Сөөмбикә ханбикә турындагы китапка искиткеч зур хезмәт куелган.

Саимә ИБРАҺИМОВА

Ташка баскан — жүелмәс

"Сөөмбикә ханбикә" китабы чыгу уңаеннан

Ханбикәгә һәйкәл куюны бик житлеккән мәсьәлә дип карыйм. Казанның алда торган 1000 еллыгы — моңың өчен бик уңайлы форсат.

Мөдәррис ӘГЪЛӘМ, шагыйрь, Татарстанның Г. Тукай исемендәге дәүләт бүләге иясе:

— Бу китапны мин башлангыч кына дип саныйм, Сөөмбикә турында китапларны чыгаруны дәвам иттерергә кирәк.

Мәсгүдә ШӘМСЕТДИНОВА, композитор:

— Минемчә, Сөөмбикә Корбанбикә генә түгел, ул искиткеч зур шәхес. Аның турында швед телендә, фин телендә җырлар, материаллар бар. Мин бу чыккан китапны тулыландырырга яисә икенче томын чыгарырга кирәк дип саныйм. Соңгы ханыбыз Үтәмешгәрәй кабереннән, Сөөмбикә кабереннән тугракларын алып кайтырга кирәк. Моңы сәяси хәрәкәт кысаларында башкару зарур. Әлбәттә, Сөөмбикәгә һәйкәл кую мәсьәләсен һичсүзсез хәл итәргә кирәк. Казанда Сөөмбикә урамы гына да юк.

Әнвәр ХӘЙРИ, галим:

— Бу китапның чыгуы, арттырып әйтмим, халкыбызның бәйрәме булды. Тарихта эз калдырган шәхесләребез турында шундый китаплар чыгару бик мәслихәт.

Мәшһүр тарихчыбыз Ризаэтдин Фәхрәтдин тарафыннан ислам дөньясында танылган шәхесләр турында материаллар тупланган. Борынгы болгар чорыннан башлап, татар хатын-кызлары турында да энциклопедик материаллар бар.

Сөөмбикә манарасы төбәндә ханнар төрбәсе булдыру бик кулай булыр иде. Үтәмешгәрәй каберен, Сөөмбикәненен. Касыйм шәһәрәндәге Шаһалинең гаилә мавзолеенда бер тамгасыз таш бар. Мөһабәт таш булган ул. Әлеге таш нәкъ менә Сөөмбикә каберенә куелган булырга, аның исемен Шаһгали ачуыннан яз-

"Сөөмбикә" бәете белән башланган китап бәйрәме халкыбызның фажигаларына серле язмышы — үткәне, бүгенгесенә киләчәге хакында тирәнтен уйланучы халкыбызның энҗе фикерләре белән нурланып, меңнәр күңелләрендә йөргән теләкләрне ил-милләт алдына чыгарды.

маган булырга тиеш, диләр. Шуны гына булса да кайтарырга кирәк үз жиребезгә.

Солтан ШӘМСИ, язучы:

— Минем уемча, Сөөмбикәне сугышмый-нитми дошман кулына тоттырып жибәрүе белән безнең халык аның алдында бик нык гаепле. Мәңгелек кара тап бу аның өстендә.

Сөөмбикәнең кыяфәте мәсьәләсендә. Һәр рәссамның аны үзе күзаллаганча сурәтләргә хақы бар, әлбәттә. Әмма ханбикәне үз хатының дәрәжәсендә генә ясап кую ул ханбикә образын тудыру дигән сүз түгел әле.

Хәзер космос белән элемтәдә торучылар да бар. Контактлар дип атала алар. Шуларның берсе миңа Сөөмбикәнең кыяфәте Бакый ага Урманче агачтан уеп ясаган портреты кыяфәтенә туры килә дип әйттеләр, дип сөйләгән иде. Шул фикерне истә тоту нич тә комачау итмәс иде.

Флүс ЛАТЫЙФИ, язучы:

— Яңа гасыр башында "Сөөмбикә ханбикә" кебек китап чыгару — олы эш. Саимә апаны мин көчле кеше дип белә идем. Әмма бу кадәр үк дип уйламый идем. Китапны төзегәнә өчен рәхмәт аңа.

Башка халыкта ханбикәбез кебек шушынды олы шәхес булса, әллә ниләр эшләр иде. Ә бездә аңа һәйкәл генә дә юк!..

Үтәмешгәрәй — безнең соңгы короләбез бит! Алып кайтырга кирәк аның җәсәден үз жиребезгә.

Нәжибә САФИНА, шагыйрә, язучы:

— Ташларны җыяр вакыт җиткәнән аңлап, китап чыгарылды. Китапны укыйм — нәкъ безнең бүгенге тормыш,

параллель! Анда ничек власть өчен көрәшелгән, хәзер дә шулай.

Венера ШӘРИПОВА, Татарстан Фәннәр академиясенең икътисад һәм тышкы элемтәләр бүлеге мөдире:

— Китап фәнни булып чыккан! Татар халкы турында энциклопедик сүзлек басылды. Хатын-кызлар энциклопедиясе дә эшләп. Ханбикәгә һәйкәл кую шулай ук көн тәртибендә торырга тиеш дип исәплим. Аңа багышлап музей оештыру да игелекле гамәл булып иде. Казанның 1000 еллык бәйрәменә килгән кунаклар Сөөмбикә урамын, Сөөмбикә һәйкәлен, Сөөмбикә музейн эсләр бит. Шул чакта юк бит алар бездә дип, әйтербезме?!

Мәхмүт ӘХМӘТҖАНОВ, политолог:

— Иң аһәмиятлесе — бердәм булу. Власть өчен көрәш бик күп язмышларны челпәрәмә китергән. Бүген дә шул хәл дәвам итә.

Илсәяр РӘМИЕВА, КДУ укытучысы:

— Мин быел май аенда Төркиягә баргач, Сөөмбикәбез турында яңа роман табып кайттым. Ул 1995 елда язылып, автор үлгәч, 1999 елда басылган. Романның авторы Хикмәт Туган дигән кеше. Аның турында әлегә мәгълүмат таба алмадым. Әмма романның эчтәлегенә караганда, аның бик күп материаллар, чыганаclar белән таныш булуы сизелә. Автор аны иң бөек төрки хатын-кыз, дип атый.

Равил ФӘХРЕТДИНОВ, тарих фәннәре докторы:

— Сөөмбикәне Нугай ягыннан 1533 елның август уртасында алып киләләр, халык аны якын итә, сөеп карый. Кыска гына вакытта, ягъни 1549—1551 елларда Казан дәүләте белән идарә иткән чакта да, аннан алдагы тормышы белән дә Сөөмбикә Казан халкы күңелендә якты хатирәләр калдыра.

Сөөмбикә Казанда 18 ел яши, һәм 32 яшендә, үзенең сабий баласын — яшь ханны кочаклаган килеш, Казан халкын зар елатып, кара кайгыга батырып, мәңгелеккә китеп бара...

Сөөмбикәнең соңгы көннәре билгеле түгел. Аның Шаһгали тарафыннан кыйнап үтерелгәнлеге хакында да кайбер, әлегә ачыкланып ук бетмәгән хәбәрләр бар. Аның каберенең кайчан да булса табылачагына мин, мәсәлән, археолог-тарихчы буларак, ышанам. Ул чагында Сөөмбикәнең дә, Үтәмешгәрәйнең дә сөякләрен Казанга алып кайтып, Сөөмбикә манарасы янына — башка Казан ханнары белән янәшә күмү мәсьәләсен күтәрергә кирәк. Әлегә безнең җаннарыбызда бер-кадәр мәрхәмәтлелек, иман заты сакланган икән, без яки бездән соңгы буын бу изге эшнә әлбәттә эшләргә тиеш.

Конкурс: Адәм баласы

Васыятъ

Басу капкасы күренүгә, алар адым-нарын акрынайта төштеләр. Хәдичә бите буйлап аккан күз яшьләрен күрсәтмәс өчен, иелеп, чабата бавын рәтлөгәндәй итте, ә Шәрип аркасындагы солдат күтүмкәсен бер салды, бер киде. Аннан кинәт кенә Хәдичәне кочагына алып, пышылдап кына: "Әнисе, бар кайт инде. Капканың теге ягына чыкма, яме", — диде. Тагын берәздән: "Алай-болай була калса..." Ул сүзен әйтеп бетерә алмады, Хәдичә башын күтәреп, ялварулы карашы белән иренә текәлдә, янәсе: "Син нәрсә, әтисе?" "Әйләнеп кайта алмасам, диюем. Сугыш бит — белеп булмый. Туасы балабыз кыз булса, исемен Гөлчәчәк кушарсың, яме!" — дип, соңгы сүзен әйтергә ашыкты. Һәм гомер иткән хатынының битендә өтеп алырдай кайнар сулышын калдырып, тиз-тиз атлап, басу капкасының теге ягында көтеп торган жигүле атка таба юнәлдә. "Ни, дим, тукта әле", — дип, Хәдичә аның артыннан кузгалган иде дә, ул арада ат, кар бураны туздырып, китеп тә барды.

Хәдичә ат күздән югалганчы бик озак бер урында басып торды. Ирен-нәре бертуктаусыз иренәң сакланып кына әйткән соңгы сүзен кабатлады:

"Алай-болай була калса... Алай-болай була калса". Ә алай-болай була калса, туачак бу нарасый кемгә "әти" дип дәшәр соң, кем аны "үчти-үчти" итәр?! Шулчак аны уйларынан арындырырга теләгәндәй, үзенәң дөньяга килчәккә белдереп, карынындагы яралчык беленер-беленмәс кенә беренче тапкыр кузгалып куйды. "И, Ходам, дөньяның бер михнәте булса — бер рәхәте, бер кайгысы булса — бер шатлыгы була", — дип, юкка гына әйтмәгәннәрдер шул. Менә бит, әтиң киткән кайгыга каршы син, нарасыем, үзеңнең барлыгыңны белдереп, аваз бирдең, мине шатландырдың. Исән-сау булып, бәхетәң белән кил бу дөньяга", — дип, эчтән генә үз-үзенә сөйләнеп, Хәдичә авылга таба — кайтыр юлына борылды.

Шәрип шул китүдән кайтмады. Берике хаты гына килде. Соңгы хатында: "Хәдичәм, бүген сине төштә күрдем, кызыбыз Гөлчәчәккә күтәреп, мине каршыларга чыккан идең", — дип язган иде.

Көн артыннан атна, атна артыннан айлар үтте. Хәдичә Шәрибәннән һаман хат көттә. "Язармын", "Кайтырмын" дигән иде бит. Нигә язмый икән соң? Ә беркөнне... Их, шул беркөнне бул-

дырмас өчен Хәдичә әллә нәрсәләргә биргән булыр иде. Ул көнне карынындагы сабые да иртүк тынгысызланды, боргаланды, сыргаланды — әллә ниләр дә шунда. Үзенәң дә никтер бер эшкә дә күңелә дә, кулы да бармады. Аптырагач, Шәрибәнә дип бәйли башлаган оекбашны да алып карады, бер ике генә әйләнде дә, аны да кире куйды. Туачак бәбкәчәнә сыра башлаган бәләкәй юрганга да тотынып карады, тик һаман да күңеленә тынгылык табылалмады, эше дә бармады. Ишек ачылган саен кемнәдер көттә, өйалдындан сайгагы шыгырдаган саен сикереп китте. Менә ишек ачылды, анна сулышы капкан олы улы — Наиле килеп керде. "Әни, әтидән хат бар, — диде. — Ул керә-керешкә ишеген дә ябарга онытып. — Нурия апа бирде". Хәдичә ашыга-кабалана улы кулындагы өчпочмакка үрелде. Үрелде дә, сүзсез калды. Күз аллары караңгыланып китте, үзен ниндидер упкынга төшкәндәй хис итте. Конвертның тышындагы адрес чит кеше кулы белән язылган иде. Бетте, барысы да чәлпәрәмә килде. Дөньясын караңгылык басты. Чү, тукта, кем соң анда үксеп елый? Шәрип, өйгә керми китәсеңмени соң? Әнкәй, балалар кайда? "Әтием кемгә охшаган, ни"

ул шулай озак кайтмый?" — дип сора-са, Гөлчәчәккә нәрсә диярмен? Юк, юк, моның булуы мөмкин түгел. Ул исән... исән... исән! Әйе, ул исән — менә ка-рынында аның мәхәббәт жимеше бит, әнә, нәрсә булганын аңламасалар да, өйгә ниндидер хәвеф килгәнән си-зенгән, күзләреннән мөлдерәп яшь аккан ике улында, кызы Нураниядә яши ул.

Хәдичә шундый саташулы-уяулы уйлары белән урыныннан кузгалды. Кемгә барсын, жаны-тәне күтәрә ал-маслык хәсрәтен кемнәр иценә сал-сын? Ул кая барырын үзе дә белмәгән килеш юлга жыена башлады. Шулчак борып-борып эче авыртырга тотынды. "Әй, бичаракай, син дә сиздеңмени ятим калуыңны?!" — дип, сабының башын сыйпагандай итеп, кулын кен-деге турысына куйды. Үзе әле бер нәрсәгә барып тотынды, әле икенче нәрсәгә. Юл сумкасын бер бушатты, бер тутырды. Жанын кая куярга бел-мәде. Эче авырта башлауга, тагын ба-рып утырды. Килененә төнгә каршы каядыр барырга жыенуын күрөп, кае-нанасының: "Бу хәлңдә кая бармак буласың? Балаларың хақына инде үзеңне сакла!" — диюенә дә карамас-тан, кара мөһер суккан ачы хәсрәтле өчпочмакны тотып, абына-сөртенә юлга кузгалды.

Казандагы апаларына ул кичке әңгер-меңгер төшкәч килеп керде. Кич-ке ашка утырган апаларына үз хәл-тен аңлатырлык хәле юк иде аның. Бары тик теге "өчпочмак"ны гына суз-ды. Үзе, хәлсезләнеп, идәнгә чүгәләде.

Шул кичне жиде ае тулыр-тулмас килеш, Гөлчәчәк дөньяга килде. "И, бала, әниңә төшкән авыр хәсрәтне син дә күтәрә алмадың шул", — дип, сабыны беренче булып кулына алган кендек әбисе Камилә апа баланы биләүгә биләде. Аннан: "Мин кыз бала булганмын, әниемнең иң кайгылы көннәрендә туганмын", — дип жырлар-сың инде, балам, үсә төшкәч", — дип сөйләнде.

Авылга Хәдичә Гөлчәчәкне күтәрәп кайтты. Балага исемне Казанда, әтисе әйтеп калдырганча, Гөлчәчәк дип куш-тылар. Хәдичә Казанда вакытта Шәрип-нең сугышта үлүе турындагы хәбәр бөтен авылны әйләнәп чыккан иде инде. Аның баласы вакыты житми тууы турындагы хәбәр дә, шунда ук, авыл өстенә таралды. Түбән очтан Мәхүбә карчык 35 яшеннән дүрт бала һәм ике күзә дә дөм сукыр каенана белән тол калган Хәдичәне жәлләп: "Бу балаң

үлгән булса да яраган булыр иде инде", — дип куйды.

Хәдичә аңгы-миңгә йөргән көн-нәрдә аны тагын бер бәхәтсезлек са-галап йөргән икән. Әмма Ходай Тәгалә инде монысына ук юл куймады. Үзе эшкә киткәндә кайвакыт ул Гөлчәчәкне бер-ике сәгатькә генә күршеләренә кертеп калдыра иде. Авызына имезлек каптыргач, Гөлчәчәк тавыш-тынсыз гына шуны суырып ята. Ул көнне дә Хәдичә шулай эшләде. Тик нәрсәдер сизгән кебек күчелә тыныч түгел иде аның. Эшен ничек кирәк, шулай тиз-тиз генә тәмамлады да, өенә ашыкты. Ул туп-туры күршеләренә юнәлде. Ишек-тән керә-керешкә почмак яктагы би-шеккә ташланды. Аннан аның: "Балам... Нишләттегез аны?" — дип, ачыргала-нып кычкырган тавышы ишетелде. Би-шектәге бала өстенә мөңдәр каплан-ган иде. Тыны бетеп, буыла башлаган бала, әнисе күтәрәп алуға, калтыранып, кычкырып жибәрде. "Нишләдегез сез, нишләдегез?" — диде Хәдичә яшьләр-енә буылып. "Күрше, гафу ит, начар ният белән түгел бит. Хәлең күрә генә, — диделәр аңа. — Бигрәк азапланасың бит. Карап торырга да кызганыч үзең".

Бу вакыйга ике күрше арасында гына калды. Ләкин Гөлчәчәк үсә төшкәч, аңа Мәхүбә карчык сүзләре килеп иреште. Шунда ул үксеп-үксеп елаган иде. Чөнки аның үзен һич кенә дә артык кашык, артык бала итеп күрәсе килмәде. Шуннан соң Гөлчәчәк Мәхүбә карчыкны күрә алмас булды. Ул урамда очраса да тиз генә каядыр бул-са кереп качарга тырышты. Йөзләрен жыерчык баскан, таякка таянган бу карчык аңа үзен тотып алып да, капка төбәндәге коега салып кебек тоелды. Күрше Әсфәндияр песине салган бит әле шул коега. Ә беркөнне иртән Гөлчәчәк йокыдан уянып, күзен ачуга, өстәл янында әнисе белән сөйләшәп утырган Мәхүбә карчыкны күрөп, тиз генә юрганы астына кереп качты да, кычкырып елап жибәрде. Әллә Мәхүбә карчык чыннан да аны алырга килгән-ме? Әле кичә генә бит Казан апасы да Гөлчәчәкне бөтенләй үзенә алырга дип кайткан иде. Ярый әле әнисе бир-мәде. Әллә нинди матур күлмәкләр дә алып кайткан үзе. Кирәкми алар Гөлчәчәккә. Чөнки әнисе Казанга бар-гач, Хәбирә апасының күлмәкләрен алып кайтты. Аларны киеп, ичмасам, чебиләргә үлән жыеп була, итәкләре шундый киң. Казанда бит "абый-әти"-се дә булмас. "Абый-әти" дип, Гөлчәчәк Наил абыйсын әйтә иде. Беркөнне кеч-

кенә өйнең ике тәрәзә арасына стена-га эленгән солдаттагы абыйсының рәсеменә күрсәтеп, Гөлчәчәк: "Әни, абый кемгә охшаган?" — дип сорагач, Хәдичә: "Әтиң", — дигән иде. Шун-нан соң Наил абыйсы Гөлчәчәк өчен "абый-әти"гә әйләнде дә куйды. Матур апасы белән нәни абыйсы да әнисе янында кала. Гөлчәчәк берүзе Казан-да нишләп? Кунакка гына барган ара-да да урыс малайлары аңа төртеп күрсәтеп, Гөлчәчәк аңламаган телдә нәрсәдер сөйләшәләр дә, көләргә то-тыналар. Ә монда тагын әнә Мәхүбә карчык килгән.

Эшенә нәрсәдә икәнән берәз чама-лаган Хәдичә кызчыгын иркәләп юата-юата Мәхүбә әбисенәң усал түгелле-ген, Гөлчәчәккә кып-кызыл алмалар китергәнән әйтте. Шуннан Мәхүбә кар-чык Гөлчәчәк өчен алма әбигә әйләнәп калды.

Гомер дигәнәң тиз уза. Гөлчәчәк тә үсеп житте. Инде алма әби дә күптән юк. Хәдичәнең үлгәнәнә дә унбиш ел-дан артык. Ул гомеренең соңгы көненә кадәр кечкенәсе — Гөлчәчәк белән яшәде. Дөрес, башка балалары да әни-ләре өчен жан атып торды. "Әни!" — димәгән сулышлары булмады. Кызы Нурания хәтта: "Әни, без дә синең ба-лаң бит, кайда торсаң да урының түрдә", — дип, үпкә дә белдергәләде. Тик Хәдичә никтер Гөлчәчәкне якин күрдә. Үзе вафат булгач, күршеләре: "Ул һәрвакыт: "Гөлчәчәк кулында гына жан бирсәм ярар иде", — дип теләде", — диделәр.

Теләкләре кабул булды Хәдичәнең. Ул жомга көнне, нәкъ өйлә намазы ва-кытында Гөлчәчәк кулында жан бирде. Гөлчәчәк аны исән вакытында ка-дерләп тәрбияләгән кебек, соңгы юлга да зурлап озатты. Ул инде үзе дә ил-ленәң теге ягында. Яраткан эше, ка-дерләп үстергән кызы — Гөлнарасы бар. Беркөнне кич ул кызына үзенең балачагы, әнисе турында сөйләде. Гөлнара әнисенәң еш кына авыз эченнән бер жырны көйләвен ишетә иде: "Мин кыз бала булганмын, әнием-нең иң кайгылы көннәрендә туганмын". Бу кичтә Гөлнара әнисеннән шул жыр турында сорады. Гөлчәчәк аны шушы язмагагыча бәян итте. Әнисе сөйләп бетергәч, Гөлнара аннан: "Әнием, син бәхәтлеме?" — дип сорады. "Бәхәтле, кызым! Мин дәү әниңнең бәхиллеген алып калдым. Янымда син бар, әтиң бар. Исән генә була күрегең. Минем өчен шуннан да зур бәхәтнең булуы мөмкин түгел", — диде.

Алдыбызда Урманче-Тау,
Килә уеп куясы:
Мәгърур булсын,
мәңге торсын
Сәнгатебез кыясы!

Азат ЗЫЯТДИНОВ,
профессор

Ил агасы белән очрашулар

Мәһабәт гәүдәле, олпат аксакалы-быз Бакый ага Урманче әле генә без киерткән затлы бүләк киёмнәрендә, ко-яштай балкып, "Җидегән чишмә" сәхнәсендә басып тора. Зал, гәр килеп, аягүрә үзенең бөөк улын алкышлый. Соклануын, сөю хисен белдерә. Тарихи мизгел. Халык үзенең шундый мөхтәрәм аксакалы, бөөк улы булу белән бәхетле. Ә аксакал, мөгаен, күп сынаулы язмышының шушы бәхеткә дә китерүен тоеп ләззәтләнәдер...

Ий, бу мизгелнең олылыгы! Тукта-тырга иде вакытны. Шул илаһи мизгелне күрә, тагы бер кат ләззәтләнәргә иде... Юк шул. Вакыт дигәнәң һич кенә дә туктый белми. Без ашыккан була-быз, ә ул, бернигә дә игътибар итмә-гәндәй, салмак кына уза тора. Мәңгелек агыш.

Әле дә ярый, хәтер бар. Ул безне кирәк булган саен үткәннәргә алып кайта һәм кайчандыр кичергән хисләр-ребезне яңарта ала. Бу кичәдә катнашып, шул тарихи мизгелне күрү бәхетенә ирешкән түбәнкамалылар да аны гомерләре буена оныта алмаслар һәм, иң матур тормыш хатирәсе буларак, күңел түрләрендә сакларлар. Халкың белән горурлана алу, аның бөөк улларын хөрмәт итә белү шундый тәэсир генә калдырырга тиештер дә.

Бу кичәне искә алганда һәм, гомумән, Түбән Кама турында сүз чыкканда, Бакый ага: "Сез миннән хан ясадыгыз", — дип әйтергә ярата иде. Ул моны горурланып, ниндидер канәгатьлек, куанычлы хис белән әйтә иде.

Чыннан да, Бакый ага Урманче кичәсе данлыклы "Җидегән чишмә" кичәләренең дә тажы була алды. Әмма бу кенгә юл бик ерактан башланды. 1971 елның җәендә Балтач районы Кардуган урта мәктәбе директоры — абыем Бакый Зыятдинов янына өлкән яшьтеге бик сөйкемле бер кеше килеп керә. "Бакый Урманче", — дип таныштыра ул үзен һәм абыйга: "Син дә Бакый, мин дә Бакый, ә сүзсезбәз өченчә Бакый турында булыр", — дип, килү максатын ачып сала. Балтач районы Түбән Кенә авылында үскән, "Кинотасма" заводында эшләгәндә Казанда армиягә алынып, фин сугышында һәлак булган, Советлар Союзы Герое исеменә лаек Бакый Рәхимов Кардуган мәктәбендә укымаганмы (ә ул Балтач районында иң беренче оештырылган мәктәпләрнең берсе), авылгамы, мәктәпкәме аның бюстын куеп булмасмы дип кайгыртып йөри икән ул. Бу укымышлы карт белән очрашу сөйләшүләр, чөй янындагы әңгәмәләре абыем Бакыйга да, туганапам Мәдинәгә дә, әниемә дә шулкадәр көчлү тәэсир иткәннәр ки, хәтта мин кайтка та, алар гел аның турында гын сөйләделәр. Урманчаның фикерләре кабатладылар. Инде миңа да, бер җае табып, Казанга килеп, Бакый ага Урманче белән танышасы гына калды. Озакка сузмыйча, мин шуны эшләде

дә. Һәм беренче күрешүдән үк рухи якинлык тойдым, әйтерсең лә, озак күрешмәгән өлкән туганым белән очраштым. Сирәк була торган аңлашу таптык.

Алгарак китеп, шунысын да әйтәп үтик: Балтач районы Түбән Кенә, Югары Кенә авыллары аерым колхоз булып бүленеп чыгып, күмәк хужалыкларына Бакый Рәхимов исемен бирә алдылар. Түбән Кенә авылында клуб адында Бакый Рәхимов бюсты тора.

Инде туганлык желләренә ачыклык кертәп үтик. Түбән Кенә авылында яшәгән Рабига абыстай (урыны оймакта булсын, аны авыл халкы бик яратып, мишәр абыстай дип йөри иде) Бакый Урманченең апасы — әнисенең сөңдесе икән. Ул апасының улын, ягъни энесе Бакыйны, бик ярата һәм Сибгатулла хәзрәткә кияүгә чыгып, үз уулары тугач, аңа Бакый дип исем кушта. Бусы инде булачак Советлар Союзы Герое Бакый Рәхимов була. Бакый ага Урманче Казанда укыган яшьлек елларында еш кына апасы, жизнәсе янына Түбән Кенәгә кунак булып кайтып йөри. Шуның өчен Карадуган, Таузар, Түбән Кенә юллары аңа бик якин, яшьлек еллары белән бәйләнгән. Шул юллардан ерак түгел Таузар басуына урнашкан Әүлия кабере дә аңа таныш. Беренче кайтуында ук анда барып дога да кыла.

Шул елларны, беренче очрашу-танышуларны искә алганда, күңелдә ниндидер бер үкенү хисе дә бар. Рәхмәт язмышка, ул безне шундый сирәк очрый торган зур шәхес, катлаулы язмышлы, Гасыр кешесе белән очраштырды. Әмма ул елларда без әле бу “асылташ”ны танып һәм аңлап алудан шактый ерак, хәзерлексез идек. Ни әйтсәң дә, без бит совет мәктәбе, социализм системасы балалары идек. Белем офыкларыбыз да “ярамы”лар белән чикләнеп беткән. Ярый әле, эчке бер сиземләү, матурлыкка омтылу, тарихны белергә теләү безне Бакый ага Урманче белән бәйләде, дустанә мөнәсәбәткә китерде һәм аннан алган мәгълүматлар күзөбезне ачты, үткәннәргә башкача карарга өйрәттә. Бакый агадан алган жылылык, милләткә мөхәббәт, тормышны сөю бүген дә яшәешебезне бизи, илаһи көч өсти. Рәхмәт, мең рәхмәт язмышка, ул безгә ил агасы Урманче белән аралашу бәхете бүләк итте.

Ә Бакый аганың, үзенә алтмышы тулып узганнан соң, шулкадәр газәп-лы язмышны узып, кабат туган ягына кайтып, яңа тормыш башлавы, ай-һай, авыр булгандыр... Тик аның үз авызынан һич кенә дә уфтану ишеткәнем булмады. Гомумән, ул зарлануның ни икән белми иде ахрысы. Күрәсәң, яшәү көче, тормышны сөю анда барыннан да көчле булгандыр. Югыйсә, әтисен, мәдрәсә тоткан хөрмәтле Идрис хәзрәтне, бөтен мал-мөлкәтен талап алып, урамда калдырулар, әнисенең

юлда вафат булуы, әтисенең дә Казанда, танышлары ишегалдында жан бирүе, бертуган энесенең Соловкида үлөп калуы, өч сөңдесе өч жиргә таралуы, үзенең дә, имеш, солтангалиевче — “халык дошманы” буларак, Соловки ГУЛАГларын узуы, аннан котылгач, “минус 39” белән туган ягында яшәүдән мәхрүм ителүе Бакый күңелендә яшереп бетерә алмаслык нәфрәт, үч, каргыш калдырырга тиешләр иде көбек. Юк, ул һаман көр күңелле булып кала белде. Шул фәжигаләр турында сүз күзгәткәндә да, ул хәтта, елмая төшеп: “Ни хәл итсәң, миңа шундый язмыш бирелгән. Ни куаныч, шуларны үтеп, менә бүген дә нинди матур аңгәмә корып утырабыз әле. Бусы зур бәхет ич”, — дип куя иде. Күрәсәң, яшәү үзе иң зур шатлык икәнән Хәсән ага Туфанның “Бирде дөнья кирәкне, еламаска өйрәттә...” дигән юллары Бакый ага Урманчегә карата да әйтелгәндер.

Революция турында сүз чыкканда,

бөтен төрки халыклар үз итте, яратты”, — дигән сүзләре мине нык аптырашта калдырган иде. Ни әйтсәң дә, “Солтангалиев — халык дошманы” дигән сүз генә ишетеп үскән яшьләр бит без. Ә монда аны күрәп белгән, аның чыгышларын тыңлаган, солтангалиевче, “халык дошманы” буларак, Соловки ГУЛАГларын узган кешенең шундый бәһәсе... Миңә чүпрәк үк булмаса, уйланмый калып буламыни?! Шул нисбәттән караганда, Бакый ага безнең өчен бәһаләп бетергесез хәзинә иде. Әйтерсең лә, язмыш аны махсус хәзерләгән, заманның бөтен сынауларын үткәрәп, шулар эчендә кайнатып, безнең көннәргә китереп житкәргән. Һәм Урманчебыз сәнгатьче буларак та, тарихчы буларак та бу вазифаны бик уңышлы башкарды — ул тарихчылар арасында да, әдип-галимнәр арасында да сагынып, көтеп алынган остаз булды.

Билгеле булганча, Бакый ага Урманче Балхаш металлургия комбинатының

“Уңай үзгәрешләрдән башланган иде ул, аны Джугашвили харап итте”, — дигәнә истә калган. “Сталин”, дип әйтергә яратмый иде. Гомумән, миңа, гасыр башы татар зыялылары турында мәгълүматсыз дип әйтерлек “кызыл авызлы” егеткә, Бакый ага аңгәмәләре, фикерләре ифрат дәрәжәдә кызыклы иде. Гаяз Исхакыйның бик үзенчәлекле шәхес, зур әдип икәнлеген мин беренче булып Бакый агадан ишеттем. Әдипнең “Зөләйха”, “200 елдан соң инкыйраз”, “Сөннәтче бабай” әсәрләрен аңардан алып укыдым. Бакый аганың Мирсәет Солтангалиев турында “Полководец булырлык кеше иде ул, аны Джугашвили гына харап итте, ә

Бу кичәне искә алганда һәм, гомумән, Түбән Кама турында сүз чыкканда, Бакый ага: “Сөз миннән хан ясадыгыз”, — дип әйтергә ярата иде.

сәнгать сараен бизәүче була. Шул елларда ул Динмөхәммәт Кунаев белән дә очрашканы. Бакый аганың Динмөхәммәтнең әтисе Әхмәт карт белән очрашулары, аңлашулары миңа бигрәк кызык тоелды. Әхмәт карт аны: "Әйдә, Бакый, калдырып торыйк әле бу казах дусларны, үзөбөзгә бер рәхәтләнеп татарча жырылап утырыйк әле", — дип, өөнә чакыра торган була. "Әйбәт кенә тальянда уйный иде. Алар бит "чала казахлар" (башка милләттән күчкән казах), әле Әхмәт карт татарлыгын бик әйбәт белә, угылы Динмөхәммәт тә татарча әйбәт сөйләшә иде", — дигәнә истә калды. Шулайдыр, ченки Динмөхәммәт әфәнденең хатыны Зөһрә исемле татар кызы иде бит һәм аларның татар сәнгатенә жылы мөнәсәбәтләрен татар артистлары Алма-Атада гастрольләр вакытында аеруча якын тоялар иде булса кирәк. Татар артистларының башка берәр жирдә республика политбюро әғзалары белән бер банкетта утыру очрақлары, белмим, тагы кайда булды икән?

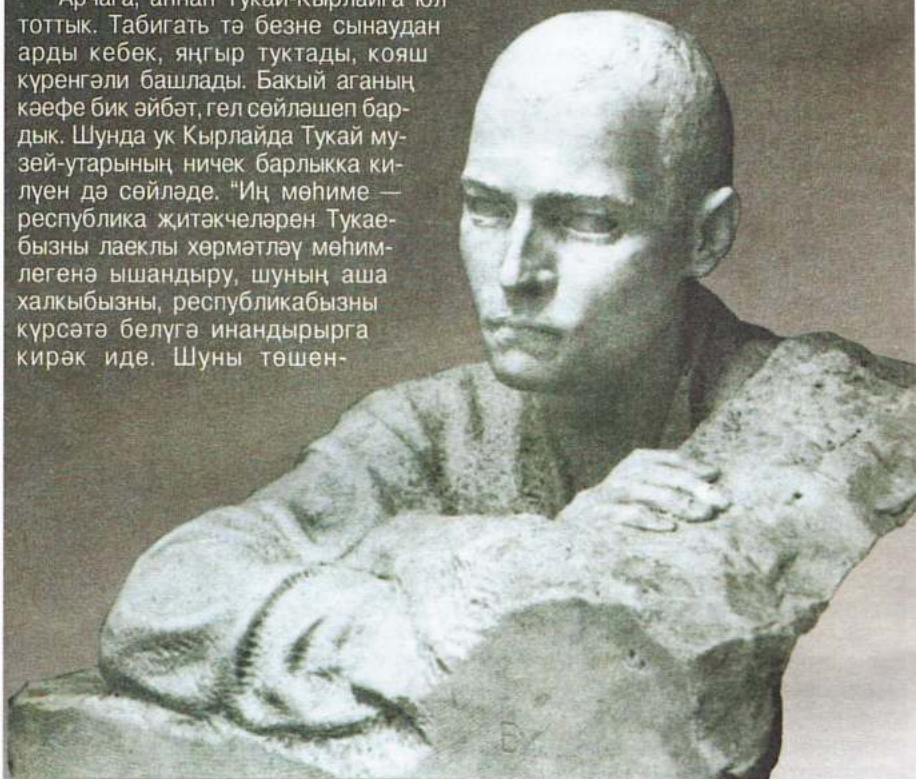
Гомумән, Бакый ага Урманче Казахстан, Урта Азия республикаларын, андагы хәлләрне, анда яшәүче татар милләтенең күренекле кешеләрен әйбәт белә иде. Республикабызның автономия чикләре сәнгать кешеләренә мөмкинчелекләрне бөтенләй чикләп, аларның чит республикаларда эшләргә мәжбүр булуларына, ижатларының да башка милләт мәдәнияте җимешләре булып калуына, татар әдәбиятының, мәдәниятең, сәнгатенең зур югалтулар кичерүенә уфтана иде. Чыннан да, Чыңгыз Әхмәров та үзбәк рәссамы, Галия Измайлова үзбәк биючесе, Латиф Хәмиди казах композиторы булып киттеләр. Тагы кемнәр генә — галимнәр, инженерлар, врачлар, укытучылар — читкә китеп югалмадылар. Туплайсы иде шул интеллектуаль милли байлыкны!

Рухи байлыкның нинди авырлыктар белән барлыкка килгән бөтен тормышы аша күчкәннән кичергән Бакый ага һәр сәләтле кешенең башкарган уңай эшенә бәя бирә белә, кешеләрнең шул рухи чыганаclarга саксыз каравына бик борчыла да иде. Шулай, аның үтенече буенча халкыбызның мәгарифен саклауда һәм үстерүдә искич зур тарихи роль уйнаган, бик күп күренекле шәхесләр тәрбияләгән Кышкар, Мәчкәрә мәдрәсә-мәчетләренә бергә сәяхәткә чыгуыбыз матур бер истәлек булып хәтердә калды.

Түбән Камадан жыелып чыгып киткән көнөбез яңгырлы җомгага туры килде, юлда ук "Жигули" машинасы белән авыл юлларын үтә алмавыбыз ачылды һәм без, транспорт кайгыртып, Менделеев райкомына кердек. Анда күптән түгел партия эшенә күчеп киткән, чая егет Зөфәр Шәкүров — "Нива" машиналы танышым бар иде. Сөйләштек, аңлаштык. Күптәнге таны-

шым, райкомның беренче секретаре Мансур Хаснуллиннан рәхсәт алдык та, Зөфәр белән икәү Казанга Бакый ага янына киттек. Килеп җитүгә, сәяхәткә әзер икәнөбезне телефоннан хәбәр иттем. Әмма күнелдә икеләнү... Һава торышының бер дә рәте юк, салкын яңгыр сибәли, аксакалыбыз да 90 яшьлек бит... Иртән торып, ни булса булыр инде, дигәндәй, Королев урамындагы 29 нчы йортка, Бакый агаларга килдек. Кергәч тә, аклангандай, "бәхетөбездәндер, менә шушундый көнгә калдык, ни эшлибөз?" — дим. Бакый ага һич кенә дә шөбһәләнми: "Җаһәп көн. Әлбәттә, барабыз", — дип, тәвәккәлләк белдерә. Әмма Флора ханым сырхаулап тора икән. "Мин бара алмыйм, салкын тигән, кәфем юк", — диде. Ә Бакый абый: "Син, әнисе, борчылма, ял итеп тор, без киттек", — дип, мәсьәләне тулаем ачыклап куйды. Без өчәү — Бакый ага, мин, рульдә Зөфәр Шәкүров — Арчага, аннан Тукай-Кырлайга юл тоттык. Табигать тә безне сынаудан арды кебек, яңгыр туктады, кояш күренгәли башлады. Бакый аганың кәфем бик әйбәт, гел сөйләшәп бардык. Шунда ук Кырлайда Тукай музей-утарының ничек барлыкка килгән дә сөйләде. "Иң мөһиме — республика җитәкчеләрен Тукаебызны лаеклы хөрмәтләү мөһимлегенә ышандыру, шуның аша халкыбызны, республикабызны күрсәтә белүгә инандырырга кирәк иде. Шуны төшен-

дә алыштырдылар — металлдан яңан койдылар. Искә һәйкәлне (миңа ул отышлырак күренә) мәктәп артына илтәп куйдылар. Ул кирәксез, хужасыз булып калды. Ә максатым — һәйкәлнең авторын күндереп, аны Түбән Камага алып кайтып, лаеклырак урынга урнаштыру иде. Чыннан да, һәйкәл бик кәдерсез хәлдә иде. Әлбәттә, Бакый ага да һәйкәлне моннан алып китү кирәклеген төшенде, һич карышмады. Башка чара күренми иде. Шуннан соң безнең дусларча бәхәс авторын ничек ризалаштыру турында гына барды. Бу темага күп шаярыштык, бер-беребезне "чәметкәләдек". Мин дә Бакый ага Урманче эшләренә Кама арьягына "киң колач" белән атлавының мөһимлеген төшендерергә тырыштым. Ә Бакый ага минем аның эшләрен түләмичә генә алып китүгә маһирлыгымны сиземлә-

дергәч, эш уңай китте инде", — диде Бакый ага. Бик кызык итеп Фикрәт Табеев, Салих Батыев, Мансур Хәсановлар белән шул турыда булган әңгәмәләрен, соңынан аларның нык булышуларын искә алды. Урман кисүләр, бура бураулар, музей-йортын төзүләрне, үз проектын тормышка ашыруларын, Арча районы җитәкчеләренә бик булышуларын сөйләде. Шулай балта осталарының уңганлыкларын, тырышлыкларын мактап искә алды. Музейны карап әйләндөк, күл буенда көзгә табигатькә карап, сагышланып тордык. Шуннан соң, Бакый аганы култыклап, мәктәп артына алып киттем. Шулай җәен Тукаебызның 100 еллыгын бәйрәм иткәндә, музей алдына куелган Бакый аганың Тукай һәйкәлен

венә басым ясады. Чыннан да, шушы елның (1986 ел) февралендә генә мин Бакый аганы Түбән Кама каласында бөек Тукаебыз бюстын куеп булачагына инандырганнан соң, шәһәр Советы башкарма комитеты рәисе урынбасарлары — дусларым Фатыйх Котдусов, Рәшит Миңнуллин белән килеп, сынчыбызның остаханәсеннән шагыйрь бюстын алып чыктык та, РАФ машинасына урнаштырып, кайтып та киттек. Тиз тоттык, ә түләү мәсьәләсә, кызганычка каршы, берәз сузылды шул.

Ә сентябрь аеның ул көнөндә без тарихи Кышкар авылына, мәгариф утыбызны саклауда бәяләп бетергесез эш башкарган Кышкар мәдрәсәсе урынын, аның мәчетен бер карап кайту ниятендә юлга кузгалдык.

Менә без Бакый ага Урманче белән мәдрәсә урыннарын карап йөрибез. Бары да беткән. Ярым җимерек мәчет бинасы гына монда кайчандыр мәҗрифәт учагы балкыганын сиздерә. Затлы бина чак-чак сиземләне. Күрәсең, матурлык үлгәндә дә матурлыгын жуеп бетерми. Бу бинаның да нәфислегә зөвыклы тәрәзә йөзлекләрендә, көрнәз формаларында, җыйнак баскычларында, челтәрле рәшәткәләрендә бик ачык чагыла иде. Әмма түбә тишек, тәрәзәләр ватык, ишекләр каерылган, алгы өлеше утырып, стена ярылган. Бина бик аяныч хәлдә. Шушы тарихи бинаның да бүген беркемгә дә кирәкмәвен, инде бетеп баруын күрү безгә бик авыр тәэсир итте, көфебезне кырды. "Мәдрәсәләргә тоту байлар ярдәменә корылган иде. Ялгышмасам, бу мәчет бинасын да Муса исемле Казан бае, шушында кирпеч суктырып, салдырган. Проекты да булган булырга тиеш", — дип куйды Бакый ага. Бик соңга калганчы дип, без Балтач районы, Карадуган авылына, абыем Бакый Зыятдинов йортына юнәлдү. "Туган йортта" безне күптән көткән кунаклар итеп бик жылы каршыладылар. Мунча ягылган, өстәл әзер. Бакый ага да монда үзен күптәнге дусларындагыча хис итә. Без Бакый ага Урманче белән мунчага киттек. Ә Бакый абыем Зөфәргә мәктәп, музей, авылны күрсәтергә булды.

Урманче белән минем беренче мунчага керүем. Шуңа эсселекнең чама-сын, чабыну-чабынмавын сораштым. Ул бернинди чикләүләр куймады. Мунча ләззәте чабынуда, шуңа аксакалны ләүкәгә яткырдым да, парның кайнарлыгын көйли башладым. Аңа бик тә кайнар кирәк икән. Башка калпак, кулга бияләйләр кияргә кирәк булды. Инде бу вакыйганың 1986 елның сентябрь ахырында булуын һәм аксакалыбызга 5 айдан 90 яшь тулачагын да искәртеп узу артык булмас. Бакый ага чабыну рәхәтән бик нык тоемлы икән, ул ләүкәдә дүрт ягына да ятты, миңа, кулларыма ике миллек алып, аксакалның дүрт ягын да каен миллекләр белән "иркәләргә" насыеп булды. Әле бу эшне вакыты-вакыты белән пар өстәп, байтак дәвамлы итеп башкардык һәм шундый өч сеанс ясадык. Абыяның мунчасы иркен, чабынабыз, чыгып ял итеп, әңгәмә корып утырабыз, кабат керәбез. Үзара аңлашу бик зур, аксакалыбыз сәламәтлегенә соклануым чиксез. Әле монда картларга хас ләф-ләфлек, үзеңне чикләүләр бөтенләй юк. Түзмәдем, сорап куйдым: "Бакый ага, сез инде күп яшәгәнсез, күп беләсез, егетлек көче кайчанга кадәр саклана?" Тәннәре кып-кызыл, алсу йөзле аксакалым: "Әй, Азатжан, ул бит яшәтән тормый, субъекттан һәм обстановкадан гына тора", — дип, мине бер селтәндә "салды да екты". Менә сиңа мә!

Мунча чае янында без бик ир-

кенләп, үткән җәйнең иң күркәм вакыйгасын — бөек Тукаебызның 100 еллыгын билгеләп үтүләренә, Кырлайда узган зур тантаналарны искә алып утырдык. Татар рухи дөньясының зур бер бәйрәме булган иде ул, кемнәр генә килмәгән иде анда. Бакый ага белән Флора ханым иң кадерле кунаклардан. Ни әйтсәң дә, Тукай-Кырлайдагы Тукаебыз музей-утары Урманчебызның иҗат җимеше бит ул. Безнең анда очрашулар, кочаклашып күрешеп, Тукаебызның юбилей альбомына аксакалыбызның да кадерле имзасын куйдырып алырлык кына вакыт тәтегән иде. Альбом карап, шуларны искә алып утырдык.

Иртән торып, Кукмара районы, Мәчкәрә авылына, татар мәгариф тарихында күренекле эз калдырган Мәчкәрә мәдрәсәсен карарга киттек. Инде без машинада дүртәү — абыем Бакый Зыятдинов та сәяхәткә кушылды. Бакый ага Мәчкәрә мәдрәсәсен, мәчетләрен, чыгышлары белән Мәчкәрәдән булган Казан байлары Үтәмишевлар салдырганын һәм тотканын сөйләп килде. "Татар баеса, хатын ала" дигән гыйбарә дәрәжәгә тулаем ук аңлатып бетерми ул. Чын татар байлары мәчет-мәдрәсә салдыру эшенә үзләренең вәждән эше итеп карадылар. Халкыбызның мәгариф системасын саклау, үстерүнең төп авырлыгы да татар байларына төште. Рус дәүләте татар мәгарифенә ярдәм итү турында түгел, ә ничек киртә кору турында гына кайгыртты. Аларны өйрәнәп, халыкка җиткерү галимнәребез алдында торган бик зур бурыч", — дип асызсыклап куйды ул.

Без мәдрәсә тирәләрен, аның мәчетен карамакчы идек, авыл урамында машинабыз батты. Үзем генә җәяүләп барып, ул "мәчет"не күрдем һәм елый яздым. Әйтерсез лә, бу гүзәл бинаны махсус мәсхәрәләгәннәр. Рухи дөньябызга игелекле хезмәт иткән, халкыбызның кадерле архитектура истәлегә булырлык бу мәчет бинасы бита-рафлыкның, вәхшилекнең, шапшаклыкның бөтен үрнәкләрен үзгәндә кичергән. Нигә соң без шундый мәнсез жаннарга әверелдек әле, ә? Ярый әле, Бакый ага Урманче монда килә алмады. Югыйсә, бу вәхшилек үрнәкләрен күрү, аның олы йөрәге тагы да катырак сызланар иде. Бу тарихи җимереклекләргә күрү бик авыр хисләр калдырды. Бакый ага: "Район җитәкчеләренә хәлне аңлатып хат язып караргамы әллә?" — дип куйды. Чыннан да, кайткан та, борчылып, аксакалыбыз Урманче фикерләрен дә әйтеп, биналарының тарихи ролен, бүгенге хәлне тасвирлап, берәр чара күрүен үтенеп, Кукмара райкомының беренче секретарена хат юллады. Өмет белән яздым, чөнки Рим Зарипов Балтачтан, якташым. Ул абыемда укыган да әле, һәм мин аның энесе Ранил белән якин та-

нышлар булып йөрдүк. Тик өмет акланмады, җавап килмәде. Аптырашта калдым. Инде 1990 елда Татарстан халык депутаты булып сайлангач, Рим Зарипов белән якиннанрак аралаша башладык һәм, бер җаен туры китереп, үземнең зур үтенеч белән Мәчкәрәгә кагылышлы хат язудымны, әмма җавап ала алмавымны әйттем. Якташым, бер күзен кыса төшеп, түшәмгә карады да: "Синнән иде мени ул?" — дип кенә куйды. Сүз шуның белән тәмам. Мәчкәрәнең тарихи хәрабәләре турында да, аксакалыбыз Урманче үтенече турында да — ләм-мим. Күрәсең, безнең җитәкчеләргә үзләре авыл хужалыгы буенча яки башка юнәлештә әйбәт кенә белгеч булсалар да, тарихыбызны, мәдәниятебезне, рухи дөньябызны белү җитми, бигрәк тә рус мәктәпләрендә укыганның. Шуның өчен алар халкыбызның рухи дөньясына да битарак калалар. Мин монсы Түбән Кама каласы мисалында да бик ачык күрдем. Шәһәрбездә баш җитәкчеләр һәрвакыт татарлар булды, әмма бер урамга да, мәйданга да алар татар исеме бирә алмадылар дип әйтерлек. Без Тукаебызга һәйкәлне дә, Тукаебызга лаеклы урамны да, Урманче урамын, мәчетне дә беренче җитәкчеләр башка милләттән булганда гына эшли алдык. Хәзер генә хәл уңайгарак үзгәрә бара. Казаныбызда да милләтебезнең бөек улларына, кызларына һәйкәлләр куя алмауны, урам исемнәре куша алмауны Казан җитәкчеләренә милли рухлары түбән булу белән дә аңлатып буладыр.

Ә Тукай-Кырлайдагы мәктәп артында "нәүмизләнен" утырган Тукай һәйкәлен Түбән Камага күчүгә тиз һәм профессиональ башкардык без. Минем өчен мөһим бу вакыйга әле дә хәтердә. 1986 елның 24 октябрен, 13 сәгать 20 минут иде. Шоферлар Ирек Зәйнуллин, Әсхәт Гәрәев һәйкәлне әйбәтләп яккыч белән төреп, зур саклык белән Түбән Камага алып кайтып җиткерделәр. Инде соңынан, һәйкәлгә урын табып урнаштыру, автор белән ризалашу эшләрен шәһәрбезнең мәшһүр докторы, медицина комплексы төзетеп, зур абруй казанган Гамир Гариф улы Исмәгыйлев башкарды. Бүгенге көндә Тукаебыз бетон һәйкәле медсанчасть бакчасын бизи.

Мин инде Бакый ага Урманче янын-да ешрак була башладым. Күрәсең, фикерләр уртаклыгы, жылы караш шуңа этәргәндер. Гаиләләребез дулашты. Шушы урында Флора ханым Әхмәтова-Урманче турында бер-ике сүз әйтеп узмасам, күңлем китек калыр. Юк, аның тәмлә ризыкларын ашап, кайнар чәйләрен эчеп, жылы карашын тоеп яшәгән өчен генә түгел, ә бәлки, аның тарихи ролен белгертү өчен. Сабыр холыклы, аз сүзле, үтә дә максатчан себер татары кызы Бакый агабызга икенче сулышын ачарга булышты. Аны сәнгать өчен, тарихыбыз өчен сак-

лауга күп көч, тырышлык куйды. Рәсса-мыбызның 70 яштан узгач башкарган эшләрен генә карап багыгыз — алар сәнгатьтәге тауга тиң бит! Илһамлан-мыйча шул кадәр эш башкарып була-мыни? Ә илһам чыганагы, ышанычлы тылны тәэмин итүче — Флора ханым. Мин моны аларның үзара мөнәсәбәт-ләрендә бик ачык тойдым. “Әтәжан”, “әнкәсе”, дип, бер-берсенә хөрмәтләп эндәшүләре, вакытында әзерләнган аш табыны, чисталык, пөхтәлек, жылы мөнәсәбәт — болар, әлбәттә, рәсса-мыбызның иҗат гомерен озайтуга хезмәт иттеләр.

Бүген дә Бакый ага иҗаты турында төп борчылуы, аны кадерләп саклау-чы, армый-талмый пропагандалаучы шул ук Флора ханым. Яшәвенәң төп хыялы — Бакый Урманче музейен Казан-да булдырып, аның иҗатын киләчәк бу-ыннарда саклау теләге дә, Аллага шөкер, инде тормышка ашты. Килә-чәктә әле аның майданын да зурайтыр-лар. Инде Флора ханым сәламәт кенә була күрсен.

Без Бакый ага һәм Флора ханым Ур-манчелар белән Түбән Камада тагын бер очрашу бәхетенә ирештек. Тукае-бызга куелачак бюстка урын сайлаган-да, түрәләр безнең фикер белән исәп-ләшмәскә маташты. Безне архитекту-ра таләпләрен аңламауда гаепләделәр. Без дә аларның белгечлеген, сез инде берне куйдыгыз, әмма аны халык Ту-кай дип түгел, “зек” дип йөри, дип, шик астына алдык. Күркәм урында, матур бакчада урын алып өчен Урманчебыз абруена таяндык, аларны Түбән Кама-га алып килеп, үзезгә ошаган урын-ны автордан, Бакый ага Урманчедан таягы белән төртеп күрсәттердек. Бә-хәс безнең файдага хәл ителде.

Истәлекләремне “Жидегән чишмә” кичәсеннән башлаган идем. Ул кичәне үткәрү идеясе Бакый ага белән якин-нан аралашып, дуслашып, аның рухи дөньябыз аксакалы, сәнгатьтәге “тавы-быз” икәннән аңлаганнан соң туды. Бу идеягә аларны күндерә алдым. Сцена-ристбыз язучы Рахмай Хисмәтуллин Бакый агаларда булып кайтканнан соң: “Ай-һай, колачлап бетереп булыр микән аны?” — диде. Әмма эзләп, сорап, өйрәнә торгач, менә дигән сценарий язды.

Очрашуларны лаеклы итеп башла-дык. Бакый ага белән Флора ханымны Түбән Камага алып килеп, Кама буеның гүзәл нарат урманында урнашкан ял йортыбызның люкс бүлмәсенә урнаш-тырып, ял иттердек. Бакый аганың: “Без монда жәннәт шартларында”, — дип елмаюу урнашуның күңелләренә хуш килүен белдерә иде. Шәһәр, химком-бинат житәкчеләренең кабул итүе, дус-танә әңгәмәләр, музейда күргәзмә ачу, уку йортларында очрашулар бары да күтәренке рухта бик жылы узды. Шәһә-ребезнең күренекле рәсса-мы Әхсән Фәтхетдинов остаханәсенә дә кереп

чыгарга вакыт табылды. Әлбәттә, иң куанычлы, иң истәлекле очрашу “Жи-дегән чишмә” кичәсендә булды. Кичә Тукаебызның 100 еллыгына багышлап уздырылгач кичәләргә беренчесе булып, шагыйребезне күрәп белгән, соңгы юлга озатуда катнашкан, иҗа-тында аңа гаять зур урын биргән, аның бөеклеген ачуда искиткеч зур өлеш керткән легендар шәхес белән очра-шу иде бит. Алай гына да түгел, Ста-лин ГУЛАГларын үз җилкәсендә таты-ган, солтангалиевче буларак, “Процесс 83-х”ка һәм аннан котылгач, “минус 39” дигән статьяга элгеп, туган ягында яшәүдән мәхрүм ителгән, өметле, фа-жигале XX нче гасырның бөтен мәгъ-лүматын үзәнә җыйган, сирәк очрый торган олуг шәхес белән очрашу иде бу. Аның белән сәхнәгә Мөхәммәдия шәкертләре рухы, гасыр башы зыялы-лары рухы килеп керде, 37 нче еллар фажигасе үтте. Сораулар, сораулар... Аксакалыбыз аларга бик үтемле, кыс-ка җаваплар бирә, шигырь юллары кыстыра. Фикер үткен. “Күпләр җырла-вымны үтенә”, — дип, “Ончы Фәхри”не сузды. Зал алкышлы, кабат җыр таләп итә. Бакый ага сәхнә уртасында тор-ды-торды да, зал тынмагач, елмая төшеп, җырлап та җибәрде:

*Жегет тә чакларым ай бар иде,
Киң урамнар гына тар иде.
Жегет тә булып ла*

*жөргән чакларымда
Урамнар саен ярларым бар иде.*

Зал 88 яшьлек аксакалдан мондый ук шаянлык көтмәгән иде ахры, гөрләтеп кул чаба, туктамый. Бакый ага да, бу бәхетле фалны татып алды, аны озайтырга юл тапты, халкыбызның тагы бер җыр җәһүрән бүләк итте:

*Абау Алла, уф та димим,
Дөнья кайгым үтте инде;
Гомерем булса ярлар сәүмәм,
Үзгемә үтте инде.*

Һәм залны әсир итте.

Халкыбызның шушундый олпат уг-лына лаеклы итеп бер истәлек бүләге табу турында да ныклап уйландык без. Ахырда, ул әле яшьлегендә күрәп кал-ган, халкыбызның киём затлылыгы үрнәге булган “татар аксәякләре кие-ме”нә тукталдык. Аны үзбезнең ателье осталары җиренә җиткереп, укалар белән чигеп, сокланырлык итеп башкарып чыга алдылар. Иң куанычлы-сы шул: бу бүләк Бакый агабыз күңе-ленә дә бик хуш килде, шушы тарихи кичәдә катнашкан милләттәшләргә дә бик ошады. Кичәдән соң Бакый ага, Флора ханымны үзбезнең өйгә алып кайтып, дусларыбыз белән мәжлесне давам иттек. Хатыным Сания дә, мин дә бу кичтә бик тә бәхетле идек. Сөйлә-шеп сүзләр бетмәде, әллә нинди ма-тур теләкләр әйтелде, татлы хыяллар корылды. Чал тарихка барып орындык, җырладык, шаярыштык. Таң атканда

гына йокларга яттык. Ярый әле, тор-мышның шундый бәхетле, яшәү мәгъ-нәсен билгеләүче мизгелләре була.

Бакый ага тормышыбыздагы яңа үзгәрешләргә бик куанып каршылады. Гомерләре харап ителгән замандаш-ларының якты исеме халкыбызга кай-туны күрәп сөенде. Татарстан Респуб-ликасының статусы башкаларныкы белән тигезләшүен көттә. Ни кызганыч, мөстәкыйльлек турында Декларация кабул ителүгә өч кенә атналап кала, арабыздан китеп барды ул. Безнең өчен дә, халкыбыз өчен дә зур югалту иде бу. Шул авыр тойгылар эчендә Сания белән Казанга киттек. Бакый ага рухыма бик якин иде, шуның өчен мин бик теләп, аның җәсәден юарга алын-дым. Хәзрәт белән икәү юдык. Театр-дан мәчеткә машинада илтү планын кире кагып, ул юлны һәм мәчеттән Ту-каебыз музейена кадәр араны күтәрәп баруны оештыра алдым. Гүргә инде-рүче өч көшенәң берсе һәм ләхет так-тасын каплаучы бердәнбер кеше бу-луыма сөенәм. Бәхил бул, татар хал-кының горурлыгы, Ил агасы Бакый Ур-манче!

Инде истәлекле “Жидегән чишмә” кичәсендә сөекле Бакый агабызны зурлавыбызга да 16 ел тулып китте. Безнең арадан китүенә дә быел 11 ел тулып узды. Без Түбән Камада Бакый Урманче исемендәге урам булдыруга ирештек. Менә тагы бер куаныч: ил агасының 100 еллыгы уңаеннан, Түбән Каманың 2 нче татар гимназиясенә Бакый Урманче исеме бирә алдык. Ниятебез — киләчәктә аның үз урамы-на, халкыбызның бөек улы Бакый Ур-манчегә һәйкәл кую. Шәт, иншалла, бу уебыз да тормышка ашар. Чөнки инде эш башланды да. Бакый аганың мөхрүм архитектор Зилфәт Басыйров гипстан ясаган сыны башкарып чыгу-ны көтеп инде байтактан бирле Түбән Кама “Прогресс” заводы цехында тора. Шәт, иншалла, шәһәребезнең энергия-ле житәкчеләре бу эшне дә башкарып чыгарлар. Ассызыклап әйткә: халкы-быз, шул исәптән житәкчеләребез дә, Тукайларыбыз, Сәйдәшләребез, Ур-манчеларыбыз бөеклегә белән бөек. Бөекләребезне хөрмәтләү — ул үзең-не хөрмәт итүнең бер чагылышы. Та-тар халкына үз дәрәжәсен белү бик тә, бик тә кирәк.

1985 елгы кичәдә Бакый ага Урман-ченең иҗатын, халкыбызның рухи тор-мышында тоткан урынын бәяләп кот-лау сүземдә:

*Алдыбызда Урманче-Тау,
Киң уеп куясы:
Мәгърур булсын, мәңге торсын
Сәнгатьтез кыясы! —*

дип әйткән идем мин. Менә бүген аның 105 еллыгын билгеләп үткән көннәрдә дә үзен мәңге яратып, мәңге сагынып шул ук сүзләргә кабатлайм. Рухың шат булсын, Ил агасы!

Түбән Кама.

Баласы яшәр куанып,
Кылмас явызлык,
Бозмаса әнкә каныннан
Күчкән ялгызлык.

Коткаргандай гарасаттан,
Давыл-утлардан,
Яшер, язмыш, хатын-кызы
Ялгызлыклардан!

Ялгызга язмышның язы
Бик озак килер...
Озак гомер — тозак гомер —
Ялгызак гомер!

Зөлфәт.

“Мастер һәм Маргарита”
агентлыгына мөрәжәгать
итүче 528 хатын-кыз
арасында
аерылышучылар:
19—30 яшьтә — 7,02%,
30—40 яшьтә — 13,26%;

тол калучылар:
40 яшьтә — 0,78%,
40—50 яшьтә — 12,48%,
50—60 яшьтә — 5,46%.

Ялгыз хатын... Бу сүзгә ак кагазь
битенә яза башлау ғына да жанны
сызландыра. Әмма аны журнал би-
тенә алып керүдән без курыкма-
дык. Чөнки иреннән аерылган,
тол калган, баласын ялгыз та-
бып үстерүче, кияүгә чыкмый-
ча олыгайган кызлар көннән-
көн күбәя. Республикабыз-
да баласын ялгыз тәрбия-
ләүче аналар саны ғына да
— 18321.

Бу темаларның
һәммәсенә дә киләсе
саннарда аерым-
аерым тукталып
үтәрбез әле...

“Оя” кушымтасы-
ның ошбу саны —
иреннән аерылган
һәм тол калган ял-
гыз хатыннары ту-
рында. Язмалары-
бызда гаеп-
ләр, аклаулар
көтмәгез... Ял-
гызлыктан чыгу-
ның тагаен юл-
ларын күрсә-
терләр дип тә
өметләнмәгез...

Ялгызлык —
бәхәтсезлек тә,
кимлек тә тү-
гел. Ялгыз-
лык — бәхәт тә
түгел.

Ялгызлык —
ялгызлык ул...

Толларның да жаны бар

Ялгызлык кәсәфәте

Ялгызлык кәсәфәте

Толларның да жаны бар

Мин аның аякларын кочаклап, тыелгысыз бер сызлану белән, бәргәләнә-бәргәләнә еладым. Нигә, ни өчен? Китергән газаплары аз кебек күренә микәнни?.. Арыдым. Хәлсезләндем, кана...

Ул мине сөөп сыйпады. Кулларымнан тотып торгызды. Идәннән югары күтәрде. Башымны күкрәгенә куйды да, кочаклап, сүзсез калды. Мин исә беркадәр тынычланып, оеп киткәндәй булдым. Әмма... шул мәлдә чәч араларымнан кайнар тамчы саркып керде. Ул да булмады, әлегә көйдергеч дым, тамчы гына түгел, эссе чишмә булып колак яннарыма, муеныма агып төште. Шул вакыт үзем сыенган тәндә эчке бер калтырану тойдым! Тагын да тирәндәрәк йөрәк бәргәләнә. Тук-тук-тук, дип еш-еш сугып ала да тынып тора. Колакларыма ышанмый кабат тыңлыйм: тук-тук-тук, юк-юк-юк. Тук-тук, юк, тук-тук-тук... Йә Аллам, йөрәгә кага бит!.. Ана йөрәгә кага! Сулкылдый-сулкылдый, әрни-әрни, өзгәләнә-өзгәләнә кага! Сискәнеп, урынымнан куптарылып аның күзләренә карыйм. Әнкәемнең ияк очларына кадәр тоташ юл булып сузылган күз яше ага да ага. Ашыга-каударлана битләреннән, ак яулык астыннан чыгып торган чәчләреннән үбәм. Жайлап кына урынына яткырам. Әнкәем, елама, елама, әнкәй генәм! Син елагач, миңа тагын да кыенрак бит... Әнкәемә тәэсир итү ысулын дәрәс файдаланганмын. Ул үзен жәлләүдән түгел, миңа "кыенрак" булмасын өчен елавыннан туктый.

Сөйләмәскә иде. Болай да тузып

беткән йөрәген кузгаттым, их, мин — тиле, дип, эчемнән үземне тиргим. Тизрәк даруларына йөгерәм. Ул уйларымны сүзсез укый.

— Сөйләвең әйбәт булды. Эчеңә кара кан сауганчы тышка чыгардың. — Чабулавыма җавап итеп: — Курыкма, кызым, хәзер үтә ул, — дип өсти.

Учыма алган кулларыннан әнкәемнең йөрәк тибешен тыңлыйм. Ипләп кенә, кадерләп кенә иңнәрәннән иркәлим. Атылып чыгарга әзерләнгән йөрәгә беркадәр тынычланган кебек тоела.

— Атлап килеп керүеңнән үк беләм бит мин синең хәлеңне, кызым. Бүлешкәч, икебезгә дә жиңелрәк булды менә. Бөтен кайгы-авыртуларыңны үземә генә алыр идем дә соң...

И, минем әүлияләргә тиң, газизләрдән газиз әнкәем! Якты дөньяда син юк инде! Әнә шулай бишебез биш яктан борчу-мәшәкатьләргә сала-сала тәнеңнең сихәтен, гомереңнең күпмедер елларын киметкәнбездер, мөгаен. Әмма син безнең хәсрәтне күтәрүдән бервакытта да курыкмадың. Киресенчә, киңәшләшү, серебезне чишү — сине тагын да көчләрәк итә иде.

Әйткәнемчә, без гаиләдә биш бала.

Һәркайсыбызның вакытында урнашып, вакытында үз оябызны коруыбызга әткәй-әнкәй шатланып риза булды. Яннарына кунакка кайтуыбыз — алар өчен әйтеп бетергесез бәйрәм иде. Күктән ай төшеп, иңнәренә кунаклаганмыни? Кая басканын да тоймыйча, йөгәрә-йөгәрә мунчасын ягып, бәлешен салып, тәмле-тәмле таба ашлары

пешереп өлгертә иде әнкәй безнең торышка... Күпләп тавык чебиләре үстөрөп, ит итеп, көз көне шуларны күтәрәп китерә килә. Кышлыкка эре малның бер саны, үрдәге-казы, аларның эче-башы — һәр баласына өлешләп куела.

Менә шулай безнең тулы бәхетебез өчен малларын гына түгел, жаннарын да кызганмый яшәгән көннәрендә, аяз күктән яшен суккандай, ике кызы бербер артлы тол калды аларның. Икебезнең дә иңнәрендә икешәр бала. Балаларыбыз ваклар. Ә үзебез яңа гына утызны узган. Шулай итеп, ир белән яши генә башлап, гаилә житешсезлекләренең кыен чакларын үткәрәп, тормыш диңгезенең нәкъ уртасына житеп барганда кинәт канатларыбыз сынды. Дәрдмәнднең "Кораб" шигырендәгечә, исеп жыллар, кубып дулкын безне бер тарафтан икенче тарафка ыргытты. Йөзгә бәрәп, тынга капланып, салкын жыл ыжгырды. Жаннарыбызны суырып алырга теләп давыл дулады. Сыңар канат корбан сорап үкәргән упкыңга үзен бирмәс өчен түгел, сабыйларын саклап калыр өчен каерыла-каерыла кагынып алга омтылды. Кунар урын эзләде. Илдар Юзеевның "Бөркет турында баллада"сындагыча, канап-канап, балаларын тормыш түбәнлекләреннән саклады...

Безнең башларыбызга ишелеп төшкән толлык ачысы — тормышыбызга әнә шулай бәрәп керде. Бу фажиға — беребезнең дә көтеп тә, теләп тә алган язмышы түгел иде...

Еллар үтеп, яраларыбыз күпмедер

ямалып, күзләрөбеззәктылык төсмерен абайлы башлагач, әнкәй:

— Ятим баланың йөрәк башыннан кан тамып торыр. Үксезне әтиле итеп булмый, әмма ир кешенең кайчагында ым кагуы да ярап куя, — дип әйткәли башлады.

Әткәй исә:

— Бигрәк яшьли калдыгың, кызым. “Тол хатынның ишеге ачылмаса да шыгырды бит”, — дип уфтана иде.

Без тол калган көннән башлап, әйтерсең, алар үзләре өчен яшәүдән туктады. Әйбәт кеше очраса, ияле булуыбызны теләделәр. Әнкәй еш кына: “Ялгызны ялкын ялмый, кызым, ә ялкын өтеп кенә калмый, кара күмергә калдыра”, — дип өзгәленә иде. Минемчә, алар безнең фажигане бер генә минутка да күңелләреннән чыгара алмадылар. Менә шул вакытта мин Нурия Измайлованың:

Каты кагылма кешегә,

Кешенең әнисе бар! — дигән гап-гади сүзләренең даһи мағынасын аңладым. Әйе, кемгәдер эшләнгән начарлык, иң беренче чиратта, әнисенә йөрәген телә, әни кешене утларга сала икән!.. Әмма ничек кенә булмасын, безгә яшәргә, балаларыбызны аякка бастырырга кирәк бит әле.

...Вакыт елгасы челтерәр. Ялгыз гомер итүләренең каһәрле дә, каһкаһәле дә яклары йөзләребезгә язылып. Кыенлыктар кыяфәтебезне генә түгел, холык-фигылебезне дә төкселәндерер. Хатынлы ирләр белән куркып кына сөйләшү, үзеңне һәр жидә кыюсыз тоту кебек гадәтләр, корт кебек күңелне кимереп торган кимсенү хисе — эшләү сәләтен киметер. Алай гына да түгел, балаларга багышланган кадер-хөрмәт, мәхәббәт тойгысы да тәртәсеннән чыгар. Уйлар чуалыр, чәбәләнер. Йөрәк дигәнәң, кая барып бәрелгә белмичә, кагылып-сугылып йөрер дә, рәхимсез язмышы белән ризалашырга мәжбүр булып. Ә берзаман... керфек очларыңда яшь тамчысы булып мөлдерәгән хис дулкыны көчле ташкынга әверелеп, изаланган йөрәкне үзе белән агызып китәр. Һәм... Ходайның рәхмәте белән сихри бер атауга — Шигърият дөньясына илтеп туктатыр.

Калды ак чәчле аналар,

Калдылар үкенчәтә...

Бергә багасы балалар

Калдылар ялгыз көчтә...

Кайгы-сагыш ялгыз йөрмәс,

Килерләр яңалары.

Сабыр булыгыз, кызларым,

Сез — Ата балалары!

Шигърият атавы! Илаһи да, шәфкатьле дә киң дөнья! Ул минем

барлык серемне сыйдыра. Мин аңа курыкмыйча, шикләнмичә үземнең жанымын ачам.

...Яшь жан бит ул,

Көтә, өмет итә,

Мәңгелеккә ярны жуйсак та.

Тыныч көндә тол калуы авыр,

Язмышларга сылтап куйсак та...

Тормыш катлаулы. Алдан күрәп булмый, исән әти-әниң дә саклап кала алмый торган әллә нинди сәер яклары бар аның. Каныкка, тиз генә ычкынырың димә. Бер утларга ыргыта ул, бер суларга сала. Утынан төрә, суынан коры чыгып, үз йөзегне жуймыйча яшәп калу өчен, ай-һай, зур көч кирәк адәм баласына!

Күзләренең карасында

Үзәк өзгеч моң ята.

Каты кагылма толларга,

Ясама ялгыш хата.

Толлар турындагы гайбәт

Тубыктан түгел, тездән.

Арала син, кеше булсаң,

Яман күз, ялган сүздән.

Толлардагы хис-тойгылар

Чишмә булып бәрсәмә?..

Тик,

Аларга явыз дөнья

Күпсенгән күп нәрсәне...

“Тик...” дип исем куелган әлегә шигърь “Татарстан яшләре” газетасында басылды. Минем “Сабантуй” (“Яшь ленинчы”) редакциясендә эшләгән чагым. Илгизәр апа Сәмигуллина, Фәридә Вәгъизовалар белән бер бүлмәдә утырабыз. Бервакыт таягына таянып, Риза абый Ишморат килеп кермәсенме? Йөзә һәрвакыттагыча ягымлы, мөлаем. Исәнләшеп, минем өстәлем янындагы урындыкка килеп утырды. Хәл-әхвәл сорашып, берәз сөйләшеп алгач: “Шигърьләрегезне укыдым... Сине кем рәнжәтә?.. Яшермә, без бит якташлар”, — ди бу җитдиләнәп. Мин гәҗәпләнә калдым. Үзем шатланам: шигърьләрем тәэсир иткән бит!.. Жылы сүзе, ярдәм тәкъдим итүе өчен әллә ниләр бирергә әзер булсам да өлкән кешене хафага саласым килмәде. Аннан соң, килүе белән генә дә ярты терелткән, күкнең жиденче катына күтәргән иде инде ул мине! Шуннан соң Риза абый блокнотына эш телефонымны яздырып, үзенекен миңа калдырып китеп барды. Олы башын кече итеп, кеше кайгысы белән исәпләшеп, ихлас күңеленнән изгелек теләп яныма килгән бу якташым — мәрхәмәтнең үзе булып, гомерлеккә күңелемә кереп калды!

Әмма табигатьтә дә, тормышта да акка — кара, яхшыга — начар, изгелеккә

— явызлык кебек төсләр һәм хисләр капма-каршы итеп яратылган. Әйбәтләр әнә шулай гел уйламаганда килеп шатландырса, һич көтмәгәндә күңел кыручы пырдымсызлар да байтак. Хагын да, нахагын да күтәрә-күтәрә сыгылып төшкән көннәрәмдә мин тагын шигърияткә килеп егылам.

Кыйнамышлар яраланган кошны

Чат кан гына чакта йөрәгә...

Күңелең үксеп елаганда, бөтен дөньяңны ялкын биләп алганда, йөзөңдә елмаю сакларга тырышу шактый кыен. Әдәп-әхлак кануннарының, “ярый-ярамын кагыйдәләре”нең түбән тәгәрәгән, имансызлык чире чәчәк аткан еллар. Хисси бөлгенлек — матди фәкыйрьлектән күпкә артык! Дөнья безнең кулда, һәрвакыт шулай булачак, дип алданучылар да, кеше күзенә карап яшәүче ятим-жилселәр дә, тормышлары тигез-парлылар да, ярты кеше булып көн итүче ялгызлар да аз түгел. Шигърьләрем, китапларым басылып чыккан саен мин үзем кебекләрен күплегенә ышана бардым. Бер-бер артлы килгән хатлар, телдән әйтелгән рәхмәт сүзләре аша иҗатимның шул күпләргә терәк булуын, рухи көч бирүен күрдем.

“Минем язмышымны язгансыз”, “Күңелемдәге уйларымны укыган кебек белеп әйткәнсез”, “Сезнең шигърьләрегез исән калырга ярдәм иттә...” кебек фикерләр бихисап хатларның төп эчтәлегә. Ә инде “Мизгел” исемле повестема ияреп, байтаклар үз тормышларын язды. Шуларның берсе “Әле дә син бар әле дөньяда” жырының авторы Шәриф Биккол хатыны Рәйсә ханым китабымны Гөлшат апа Зәйнашева аркылы соратып алды.

Үтә көннәр, айлар, еллар үтә. Жаны яралыларга күңелем белән әллә нинди изгелекләр эшләргә теләсәм дә, шигърь язудан уза алмыйм.

Үз ишләрем эзлим кешеләктән, —

Тол хатыннар минем тиңнәрәм.

Барчагыңның кайгыларын жыйсам,

Күтәрәләр микән иңнәрәм?

Киңәшләшер һәм серләшер сүзләр

Хәл ителә ялгыз баш белән.

Шуңа микән толлар еш ялгыша,

Жавап ала ашка — таш белән!

Шуңа микән толлар бакчасына

Күсәк төшә, салкын боз ява.

Шуңа микән толлар җилкәсенә

Кеше күтәрәлмәс йөк ава.

Шуңа микән нахак бала белән

Кыерсыткач, жаны таплана.

*Мәкерле сүз телә бәгырьларне
Сүз ярасы озак саклана.*

*Эчтән елый,
Эчтән сыза алар —
Дерес аңлашылмас кемгәдер.
Тол хатынны тол хатыннар талый
Хурлыклары үзәк өзәдер.*

*Бөек Акыл һәрбер жан иясен
Так итмәгән,
Парлы яраткан.
Бер Аллага сыгына ялгыз кеше
Кыен килсә төрле тарафтан...*

Толларның иң нечкә, иң жан әрнеткеч лирикасы Аллага сыгыну. Бәндәләрдән өметен өзгән, жир йөзәндә яклау таба алмаган бик күпләр дин юлына баса. Үткәнә китә...

Мин дә меңәр еллык тарихы булган халык авыз иҗатына, мәкаль-әйтемнәрнең төгәллегенә, тирәнлегенә кайтып-кайтып сокланам. Алардагы тапкырлык, нечкә тоем, камиллек, олпатлык гажәпләндерә. Яшәгән саен, жилкәңә килеп кагылган саен, тормыш үзе исбатлап күрсәткән саен ныграк аңлашыла алар.

Әйтик, "Тол хатынның тупсасы алтын булса да хәер бирергә кирәк!" дигән мәкаль. Ишек тупсасына кадәр алтын түшәлгәч, нигә хәер тиеш соң аңа? Парлылар арасында мохтажлар күбрәктер дә бәлки?.. Юк шул, биредәге "хәер" сүзе матди ярдәм булудан бигрәк, рухи таяныч рәвешендә килә. Күңелә кителгән тол хатынга әйләнә-тирәдәгеләрнең мәрхәмәте, игътибары теләсә нинди матди ярдәмнән кыйммәт! Әмма... Күп нокта куям, чөнки "Кеше ышанмаслыкны чын булса да сөйләмә", ди халык.

Буыннан-буынга күчеп, безнең көннәргә килеп җиткән кайбер гореф-гадәт, йолаларыбызның тылсым сере шактый тирәнгә яшеренгән. Тик күп очракта без аларга тиешенчә әһәмият итмибез.

Унбиш ел күрше булып яшәгән Зөһрә Сәхәбиева: "Тол хатынның сулышы да сихәтле, дип әйтәләр. Башыма массаж яса әле, малай", — дип кәерер, аннан: "Хәл булды бит, малай, рәхмәт, яме!" — дип, Хәйдәре янына ашыгыр иде. И гомерләр!.. Инде Зөһрәбез үзе җиләк кебек чагында тол калды.

Жан кыйналса, күңел уйлана. Уйланьрга мәжбүр иткән сүзләренең берсе: "Биекләкләр яулар өчен иҗат кешесе газап кичерергә тиеш..." дигән фикер. Минем үземә дә: "Тетрәнүләр кичермәсәң, болай күңелгә тиярлек итеп яза алмас идең", — дип әйтүчеләр бар. Мондый нәтиҗә белән шәхсән үзем һич кенә дә килешә алмыйм. Тетрәнү-

ларнең тәкъдиреңә язылганы — үзеңнеке, нишләмәк кирәк, түзәсең. Тик бит әле аның махсус оештырылып, план нигезендә эшләнгәннәре күп. Кеше ярасына тоз салып тукланучы ул тозсыз кешеләр үзләрен ничек аклыйлардыр, белмим, әмма кеше елату, яралыны ярдан төртеп төшерү юлларын эзләү һичбервакытта акланмас һәм макталмас. Шунысы хак, язучы Нурихан Фәттаһ әйтмешли, кешедә тумыштан килгән талант юк икән, аны кайгыгына язучы итә алмый.

Тел сөяксез. Кайчагында ни сөйләгәнән, нәрсә өчен сөйләгәнән дә белми. Әнә бит, биш йөз ел үтеп, буынардан-буыннарда күчеп, якты образы бүгенгә көнгә кадәр килеп җиткән Сөембикәнең тетмәсен тетүчеләр, күп иргә чыгуда гаепләүчеләр бүген дә бар. Татар хатын-кызының матур бер өлгесе, акыллы, зирәк, әмма миһнәт эчендә кайнаган ханбикәсә белән биш гасырдан соң да булышып йөрү — һич кенә дә килешә торган эш түгел, минемчә.

Еш кына әдәбиятта да, мәкалә-язмаларда да ире үлгәч, беркемне якын җибәрмәгән хатыннарынның тугрылыгы, ялгызлыгы мактала!

Шушыларга нисбәтле рәвештә, безгә караганда күпкә әхлаклырак буын иҗатыннан бер мисал китерәсе килә. Ул Гаяз Исхакийның "Мөгәллимә" драмасыннан өзек. "Олугъ башны тотат торган, олугъ башны бора торган муен булу — кечкенә баш булудан йөз мәртәбә артык... Ләкин татар хатыны муен да була белдеме?.. Сукур Каюмны хәтерләңез!.. Кырык ел гомерен татар тормышында ялгыз үткәргәнән, үлгәндә янында йомшак сүзле бер кешесе булмаганын исеңезгә төшереgez. Кичә генә әле үлгән Габдулла Тукаевны... гомерендә бер мәртәбә татар кызыннан сөйкемле сүз, сөйкемле бер хәрәкәт күрмәгән шул татар шагыйре-нең хәлен, трагедиясен уйлаңыз!.. Мин боларның икесендә дә татар хатыны бурычлы калды, вазифасын үти алмады, дия алам һәм дим".

Бурыч һәм вазифа. Мәнә бит, бер үк гамәлне әйбәт итеп аңлап та, гайбәт итеп сөйләп та була. Кайсы кешеләк-ләрәк? Кайсысы җәмгыятькә дә, бәндәнең үзенә дә файдалырак?..

Инде килеп, бу мәсьәләгә дин ничек карый икән?

Пәйгамбәребез Мөхәммәд с. г. с. әйткән: "Дөнъяда өч нәрсәдә соңга калырга ярамый — вакыты җиткән намазны укуда, мәетне жирләүдә вә үзенә тиңен тапкан тол хатынны кияүгә бирүдә. Әгәр диндәш вә әхлакташ

кеше табылган икән, озака сузмыйча өйләнешегез... Жир йөзәндә азгынлык вә фәхешлек кылмагыз... Өйләнмәгәннәрне өйләндереgez, кияүгә барасыларны кияүгә бирегез, үзегез арасынан вә кол вә колиһәләрегездән дә..."

Читтән карап, кеше халәтен аңлау, кайгылы кешегә карата саф күңелле, эчкерсез булып кала алу — шактый кыен эш. Бу — олы жанлылыкны таләп итә. Бер саплам илһам нурына сусап яшәгән тол хатынның яратасы, яңарасы килү теләгән, сөөләсә, сөөнәсә килү халәтен чикләү хокукы беркемгә дә бирелмәгән. Адам баласы кайчак үз биеклегеннән югары сикереп әллә ниләр эшләмәкче була. Кояш булса, жир йөзәң чыкмас, башкаларга көн күрсәтмәс дәрәҗәдә усалланып яшәүчеләр дә җитәрлек. Ләкин вакытлар үтү белән бу иптәшләрнең тормышы кискен үзгәрә. Табыннарда аларны элеккечә түргә утыртмыйлар. Әйткән сүзләреннән соң күтәрелеп кул чапмыйлар...

"Гайбәт — компас ул. Аңа карап, мин юлымны төзәтәм", — дигән Хәсән Сарьян.

"Компас" дип, үзеңне юатсаң да, "Кеше сүзе кеше үтерә" дип ачырлансаң да, тормыш давам итә. Дингездә — корбан сорап үкерүче упкын, жиһанда — җаныңны суырып алырга әзер гарасат... Өмет бары тик Кешеләрдә, яхшы Кешеләрдә!

*Кошларның да пары бар,
Көннәрнең дә таңы бар.
Миһербансыз кыланмагыз,
Толларның да җаны бар!*

Җаны бар шул толларның да! Күп кыллары өзелсә дә өметләре өзелмәгән. Нечкә күңелләре бирчәйсә дә бәхетле буласы килү теләге исән! Һәрбер тере җанга хас булганча, синсез яши алмаган җирдә тереклек күрү уе давам итә. Минем андый урыным — Шигърия! Рәхмәт аңа кайгымны да, шатлыгымны да сыйдырганы, язмышымны канатларына күтәргәнә өчен! Ләкин шигърияткә мәхәббәтем никадәр генә зур булса да, аның кочагында никадәр генә онытылып юансам да, ул миңа газиз әнкәемнең ихлас сөю белән сөйгән, мәңгә хәер-фатихада булган, бер генә гаебемне дә күрмичә ярата белгән җанын алмаштыра алмый. Уйларым белән мин тагын аның күңел шарламаларына барып кушылам. Һәм... Әнкәемнең актарылып аккан хисләрен шигъирә итеп укыйм:

*Тулып кына пешкән бу алмам,
Үземә бир, газиз бер Аллам,
Бөтен чирен, диеп, баламның —
Өзелүен күрәм анамның!..*

Ялгызлык яхшыракмы?

“А одиночество, а одиночество, а одиночество прекраснее...” — дип жырлый танылган эстрада башкаручысы Александр Дольский. Элеге рухи халәтнең барлык плюсларын һәм аңа читтән тыкшынуларның минусларын хәтерендә яңартып, кайсыдыр хатын-кыз маэстро белән килешә. Ә кемдер, якин кешесе белән аерылуның йөрәкне парә-парә китерүче авырлыгын, түзеп тора алмаслык сагыну ачысын кичереп, элеге жыр сүзләрен фәкать шигъри метафора һәм хәтта гафу ителмәслек икейөзлелек дип кабул итә. Ялгызлык берәүләр өчен гадәти хәл булса, икенчеләр өчен гайре табигый, берәүләр аңа озак вакытлар түзә, ә икенчеләр аннан куркыныч упкын-чоңгылдан курыккандай кача. Ялгыз хатын-кызлар — горур һәм бәйсез, газапланучы һәм нәрсәдер эзләүче...

Күренеклеләр дә “башкалар кебек үк”

Кыска буйлы ире Александр Цекалосын ташлап киткән озын аяклы Лолитаның үзе кебек озын буйлы принцны көтеп газаплануын бөтен ил белә. Ә ул һаман юк та юк. Бу сагыш аның күпсанлы интервьюларындагы шат булып күренергә тырышучы барча җавапларында сизелә. Ирина Салтыкова “Мәхәббәт турында” дигән китабын шәхси тарих-мажараларына багышлады. Үзенә игътибар җәлеп итә белүче һәм бик тө сексуаль жырчы болай дип исәпли: “Яңында ниндидер идиот булуына түзеп торганчы, ялгыз булуың хәерлерәк. Ир акыллырак, көчлерәк, миннән кырысрак булырга тиеш...” Чираттагы чыгышында ничек җиңелчә очуын күргәч, моңа ышанмый булдыра алмыйсың...

Ә менә күпләгән ирләр алыштырган Людмила Зыкина ялгызлыктан дөваны гастрольләргә йөрәп таба, хәтта өлкән яшьтә дә. Әйе, барысы да яхшы шикелле. Кайчандыр бик тө популяр телевидение тапшырулары алып барган Татьяна Судец турында, мөгаен, алай әйтеп булмыйдыр. Улы һәм иренәң фажиғалә үлемен кичереп, бер үк вакытта эшен дә югалтып, ул коточкыч эчке бушлык кичерә, бу хакта хәтта журналистларга әйтүдән дә оялып тормый. Димәк, йөрәк авырта, бик тө авырта.

Шагыйрә Юлия Друнина белән булган хәл үз вакытында күпләрне тетрәндерде. Ул ирен югалтуга түзә алмый һәм бервакыт... аның артыннан китәргә карар кыла. Йокы даруы эчеп, машинасының газын кабыза да, мәңгелек йокыга тала.

Иҗат — котылу юлы

Бу вакыйга Көнбатышта яхшы мәгълүм. 36 яшьлек, университет беләмле, эшсезлек пособиесенә яшәүче, нервлары шактый какшаган ялгызак ана, беренчелекне бары тик Мадоннага гына калдырып, Бөекбританиядә иң

бай хатыннарынның берсенә әверелде.

Сүзебез — бүгенге көндә иң зур һәм балалар арасында иң популяр “Гарри Поттер” китабының авторы Джоан Кэтлин Разлинг турында. Уңышның сере шунда — мондый әдәбиятта ул беренче тапкыр сәясәт, көнчелек, дан, мәхәббәт һәм дин темаларына кагыла.

Будда хакыйкатләрненең берсе: “Тормыш — газап ул”, — ди. Элеге зирәк фикер Джоан Кэтлинга бик тө ошый. Аныңча, тормыш артык шома гына булмаса тиеш. Комфорт безне ялгауландыра һәм без башка бернигә дә омытлмый башлыйбыз, дип исәпли ул. Язучы үзен дә кайсыдыр мизгелгә кадар шундыйлар рәтенә көртә...

Ничек башланган соң бу, дип соравыгыз ихтимал. 1993 елда Джоан, кем әйтмешли, ярлык тагарак янында кала. Ул Португалиядә танышкан журналист ире Хорхе Арантос белән әле генә аерылган була. Бер елдан кимрәк яшап, ул кечкенә кызы белән иреннән китәргә дә курыкмый. Эдинбург кафе-сына официант булып эшкә керә. Нәкъ менә шушында кафега килүчеләргә хезмәт күрсәткән һәм бәләкәче коляскада тыныч кына йоклаган арада үзен беренче китабын яза. Бернәрсәгә дә өмет багламастан, кулъязмасын нәшрият агентына җибәрә, тегесе ничкөтмәгәндә кулъязма белән кызыксына һәм аңа: “Әйе, барып чыгачак бу”, — ди. Кэтлинг үзе әйткәнчә, ул мондый уңыш турында беркайчан да хыялланмый. “Бөтен өметем кайсыдыр үзәк матбугатта әйбәт фикер ишетү иде”, — ди ул.

Эмма ул уйлап чыгарган Гарри Поттер исемле 11 яшьлек тылсымчы, сиһер мәктәбе укучысы һәм аның дәрәжәккә якин мажаралары чын-чынлап можжиза тудыра! Өстәвенә, ул башта үз китапларына инициалларын гына куя, шунлыктан үз яшьтәшләренә мажаралары белән мавыккан малайлар китап авторының хатын-кыз булуын да белмиләр. Ә ул хатын Поттер турында уйланган жиде китапның дүртесен

дөньяга чыгара инде. Үз китабын 200 илдә 116 миллион данәдә сата һәм шоу-бизнесның иң йогынтылы 15 кешесе арасына керә. Хәер, күпләгән проблемалар белән йөзгә-йөз калып, Джоан Кэтлин Разлинг үрнәген кабатлаган хатыннар Россиядә дә бар. Безнең илдә һәм чит илләрдә киң яңгыраш тапкан “Медея һәм аның балалары” повестенның авторы, абруйлы әдәби премияләргә алган Людмила Улицкая язучы өстәле янына нәкъ менә аны ире ташлап киткән һәм гаиләнен матди проблемаларын үзенә хәл итәргә калгач утыра. Кырым гречанкасы Медея тарихына ул үзенә барлык кичерешләрен көртә. Нәтиҗәдә мәхәббәт һәм аерылышу, кыска гына хатын-кыз бәхете һәм озакка сузылган ялгызлык газаплары, кушылу шатлыклары һәм хыянәт ачылары тарихы барлыкка килә...

Кайда син, виртуаль жан дустым?

Япония. 1996 елның 23 ноябре. Нәкъ менә шул көнне Япониянең “Бандай” компаниясе брелок-тамагочиларның беренче партиясен чыгара. 38 көннән соң 350 мең данә сатылып бетә. Яңа уенчыкларга сорау шулкадәр зур була ки, компания аврал режимында эшли. Виртуаль бәхет өчен чиратка меңләгән кеше баса. Кибет бәясә 16 дан 120 долларга күтәрелә. Инде февраль уртасында ук японнар үзкыйммәте берничә доллар булган электрон уенчыкка 1000 доллар чыгарып салырга әзер!

Эмма моның төп “гаепле” кешесен бик азлар гына белә. 32 яшьлек тыйнак японка Аки Маита үзе уйлап тапкан нәрсә өчен хезмәте буенча да күтәрелми, аның эш хакы да артмый, кыйммәтле премия дә алмый.

Хәер, барысын да үз чираты белән сөйлик.

Аки Маита 20 яшендә компьютер фирмасына автомат системасы операторы булып эшләргә килә. Елына

12,5 мең доллар эшлөп, бик тә канәгать була. Аннары "Бандай" фирмасының реклама һәм маркетинг бүлегенә эшкә урнашып, алыш-биреш хикмәтләрен өйрәнә һәм моны үзә өчен бик тә файдалы мәктәпкә саный. Бер сүз белән әйткәндә, барысы да үз чираты белән бара һәм безнең героинябызның тормышы йөзләргә башка японкаларныкыннан бернәрсәсә белән дә аерылмый. 1995 елда бер телетапшыруны караганга кадәр, дип өстик. Экраннан бер малайга балалар бакчасына тере ташбака алып барырга рөхсәт итмәүләре турында сөйләләр, һәм бу хәл аны тетрәндерә. Малайның газаплары аның жанын кузгата. Нәкъ менә шул чак баласыз һәм балаларны бик тә яратучы Маита кешеләргә тере мәче яки этне алыштыручы уенчык эшләргә карар кыла. Тамагочи әнә шулай барлыкка килә. Башта ул кызлар өчен генә эшләнә, аннары инде малайлар өчен эшләнгән төрләре дә пәйда була. Нәтижәдә тамагочи дөньяның 30 илендә тарала, Кытай, Сингапур, Малайзия, Америка һәм Европаны басып ала. Ана кайгыртучанлыгын диарлек таләп иткән виртуаль уенчык мультфильм героена әверелә. Ә "Бандай" фирмасы, 80000000 тамагочи сатып, үзенә тулы бер байлык жыя. Гомумән, Европаның яки Американың теләсә кайсы илендә шундый уенчыкны талантлы һәм уңышлы уйлап табучы, әлеге уйлап табудан капиталы белән Микрософтка нигез салучы белән тигезләшәп, икенче Билл Гейтс булыр иде. Әйе, теләсә кайсы илдә, тик Япониядә түгел, чөнки анда гомуми эшкә хезмәт итү һәм өлкәннәргә буйсыну төп милли игелекле булып санала. Һәм, өстәвенә, анда хатын-кыз абруй казануга ирешә алмый. Чөнки Кояш чыгышы илендә феминизм һәм индивидуализм алга сөрелми.

Шулай да тамагочиниң триумфынан соң Маитаның тормышы үзгәрә. Ул илләр буйлап сәяхәт итә, танышлары арта, ә журналистлар аны аптыратып бетерәләр. Аки Маитаның иң зур хыялы — телевидениедә эшләү, чөнки "анда кеше һәрвакыт күп".

Һәм бу сүзләр аның жан өчесен белдерәләр — Аки элеккечә үк бик тә ялгыз. Ялгызлыктан ул уйлап тапкан тамагочи да, дөньякүләм дан да коткармый.

Шунысы характерлы, тамагочи нәкъ менә Япониядә барлыкка килә. Ә югыйсә бит Япониянең зур фирмалары хезмәткәрләренең фикерләрен тикшеренүче "Ситизен вотч" компаниясә мәгълүматларына караганда, илдәге ирле-хатынлы ун парның берсендә ир белән хатынның бер-берсә белән сөйләшәргә, гомумән, вакыты юк, ә һәр өчесендә көнгә фәкать 15 минут кына аралашалар.

Чит-ят илләрдә хатын-кызлар үзләрен ничек хис итә соң? Ялгызлыкка мөнәсәбәтләре ничек?

Алар ялгызлыкны сайлый

ИСПАНИЯ. Испанкаларның күпчелеге өчен, әйтик, гаилә кыйммәтләре — тормышта иң мөһиме түгел. Алар ярлылыкны һәм ир-атлардан бәйлелекне бүгенге яшәешнең төп гариплекләре дип атаудан да кыенсынып тормыйлар. Нәтижәдә бу илдә туйлар саны коточкыч төстә кими бара. Испаниянең танылган демографы Рафаэль Пукель фикеренчә, Испания буйдаклар һәм карт кызлар иленә әверелә бара. Кияүгә чыкмаган кызлар саны ел саен 10 процентка арта һәм хәзер 8 миллионнан күбрәк тәшкил итә. Алар, кагыйдә буларак, күчмәсз милеккә ия һәм оргтехника белән компьютерларны төп сатып алучылар. Испания шәһәрләрендә яшәүче һәр алты хатын-кызның берсе Интернетка тоташкан һәм үзә өчен виртуаль дус булу җитә дип исәпли.

ИТАЛИЯ хатын-кызлары өчен дә беренче урында гаилә, балалар һәм ир түгел, ә чибәр булырга омтылу тора. Ничек кенә булса да һәм теләсә нинди юл белән! Матурлык иллюзиясә артыннан куып, алар хәтта, билгеле булганча, парфюмерия һәм косметика чараларына иң күп акча сарыф итүче французенка һәм американкаларны да артта калдырдылар, биткә һәм күкрәккә пластик операцияләр ясату буюнча чемпионкаларга әверелделәр. Италия психологлары беренче тапкыр шәхси дискриминациянең әлеге яңа формасы турында кеше шәхесен нык гарипләндерүче социаль күренеш буларак сөйли башладылар.

Үзенә тартып торучы хатын-кызга гаилә кирәкми, ул үз карьерасы белән мавыккан. Хәтта гади "модель" яки ачыктан-ачык тиле булсалар да, теләсә кайсы чибәркәйне модель, спорт һәм туристлык агентлары үзләренә җәлеп итеп торалар! Хәер, никах агентлыктарында да чибәр кәләшләргә гаризалар тулып ята, элегрәк католик Италиядә бу хәл бөтенләй юк иде. Ә гадәти кыяфәткә хатын-кызга нишләргә?! Югыйсә бит әлеге әшәке принцип ирләр арасында да таралганнан-тарала бара: аларга йөз-бит ошый икән, автомат рәвештә бөтен кеше ошый. Әхлакның гомуми түбән төгәрәвен күрәп, галимнәр төшенкелеккә бирелде.

Италиядәге тагын бер бала — виртуаль (ихтимал булган) дөнья белән артык мавыгу. Италиянкалар үзләренең ялгызаклыкларына компенсацияне еш кына шунда таба башладылар. Хәтта статистикада женесләренең үзара мөнәсәбәтен Интернетта өйрәнүче яңа өлкә барлыкка килде. Соңгы елларда виртуаль романнар ижтимагый әхлаклылыкка бик тә зур зыян салды. Чөнки бит анда көрәшергә һәм тырышырга кирәкми. Бөтенесен уйлап табу да җитә. Һәм моны италияле хатын-кызлар бик оста эшли. Флоренциядә яшәүче 40 яшьлек бер хатын үзенә компьютердагы сөяргәсен шашыр дәрәжәгә җиткерә. Теге ир аның белән чынбарлык тормышта очрашырга тели, эмма хатын риза булмый. Шуннан соң гашыйк ир аның кем икәнлеген ачыклау өчен детектив яллый. Нәтижәдә бай бизнесменны үзенә каратучы хатын ябык, хәлсез, чәчләре әллә кайчан агарып беткән, хәерчә бер бистәдә яшәүче дүрт бала анасы булып чыга. Моңы белгәч, гайрәтә чиккән 25 яшьлек Лучано үз-үзен үтерергә тырыша!

ЯПОНКАлар ялгызлыкны үз теләкләре белән сайлап алалар. Ә моның сәбәбе — көлмәгез, ир-атларның аларны чын-чынлап сексуаль бандитларга әверелдерүче виаграны күпләп куллануларында. Чөнки илнең Сәламәтлек саклау һәм социаль тәэмин итү министрлыгы хатын-кызларга балага уздырмау чараларын куллануны тыя. Популяр "Майнити" газетасы битләрендә виагра куллануның җимергеч нәтижәләренә анализ ясап, Япония феминисткасы Сецуко Огава икейөзле ирләрне гаепли. Ул, ирләр бала тууны контрольдә тоту ачыкчын ничек кенә булса да үз кулларында тотарга, димәк, япон хатын-кызларын ирекләреннән мәхрүм итәргә тырышалар, дип исәпли.

АЛМАНИЯ. Ирләр немкаларның гомумән ачуын китерә. "Бурда моден плюс магазин" журналы мәгълүматларына караганда, немец хатын-кызларының өчтен ике өлеше Алмания ирләренең тышкы кыяфәте, ялкаулыгы, тәртипсезлегә, күп ашавы һәм күп эчүе белән һич кенә дә килешә алмый. Шуңа ук вакытта немец статистикасы хатын-кызларның йорт хужалыгы һәм традицион гаилә мәшәкәтләре белән кызыксынуы нык кимүен раслый. Күңел төшенкелегеннән иң яхшы дөва дип, немец хатын-кызларының уннан тугызы яраткан музыканы, аеруча классиканы саный. Мюнхендагы абруйлы рациональ психология институты мәгълүматларына караганда, немкаларның 77 проценты мавыктыргыч рәсемле журналлар укуы бушанырга ярата, 60 проценты стрессны ликер, бренди яки виски кулланып, кайнар ваннада махсус экстрактлар һәм диңгез тозлары белән бетерергә тырыша. 30 проценты үзенә рухи һәм физик ялны яраткан парикмахер яки массажчы янында ала. Һәм бары тик 20 проценты гына (!) стресстан котылу чарасы итеп яраткан кеше белән романтик кичке ашны саный.

“ЧЫК КИЯҮГӘ, ӘНИЕМ...”

Балам-багалмам...

Анага баладан да газиз, кадерле нәрсә югын һәркайсыбыз беләдер. Бала да ана өчен шулай жан атамы соң?

Беркемгә дә сер түгел, таркалган гаиләләрнең саны көннән-көн арта бара. Жәмгыятьтебезнең төзәлмәс фажигасенә, олы афәтенә әйләнде ул хәзер. Мондый гаиләләрдә күпме бала ятим калуын да уйлап баксаң?! Әмма ятимлекнең ачысын үз башыннан кичкән кеше генә белә: нәүмизлек, күңел кителү, үз эченә бикләну, дисеңме... Балаларның шактые бу хәлләрдән соң каты бәгырьлегә (Аллаһ үзе сакласын!) әйләнә хәтта.

Язамны “Балам-багалмам” дип башлавым юкка гына түгел. Мин дә сыңар канатлыларның берсе. Әмма сабыем, йөрәк җимешем — минем икенче канатым, таянычым, рухландыручым булды. Ялгызыңа тормышны өстәрәп, тартып бару, бала тәрбияләү гаять катлаулы вазифа. Елаганыңны беркемгә сиздерми генә күпме күз яшьләреңне коясың?! Тормышның матди ягы ничекләр итеп чабудан тартуы турында сөйләп тә торасы юк.

Балам күңелем тулышкан чакларымда чайпалдырмый гына тынычландыручым да, күзләремә мөлдерәтеп карап: “Елама, әнием, елама, яме”, — дип, муеныма сарылучым, юатучым да булды.

Иң мөһиме: кечкенә чагыннан ук аның мине бәхетле итеп күрәсе килде... Укый белә башлаганнан бирле миңа тиң булырдай канат эзләде дисәм, ялгышмамдыр. Ни гажәп, газеталарда басылган игъланнарда рухыма, җаныма тиң булырдай пар эзләде.

— Әнием, менә яше дә туры килә, әдәбият-сәнгатьне дә ярата икән...

Һәм башка шундый уңай яклары булган ир-ат эзләде ул. Берсендә үзем дә әйтә куйдым:

— Кызым, миңа синең белән бик рәхәт. Беркем дә кирәкми миңа. Әгәр дә әти кирәк дисең икән, әти итеп күрерлек, әти дип санарлык кеше очратсаң, уйларбыз, киңәшербез...

Ул миңа озак итеп текәлеп карап торды да:

— Сиңа авыр икәннән беләм, әнием, берәз тормышны җиңеләйтеп булмасмы диюем генә, — диде.

Чынлыкта, пар канатлы итәсе килүенең беренче сәбәбе мине бәхетле итү булса, икенчесе — энеле-сеңелле булу теләге көчле иде аңарда. Әле дә булса, ятим калган балаларны өйгә алып кайту, аларга да гаилә җылысы биру теләге белән яна ул. Кечерәк чагында өзгәленеп-өзгәленеп: “Балалар йортыннан берәр бала алып кайтыйк”, — дигән сүзләре һаман да йөрәкне сулқылдатып тора. “Әтисез кешеләргә бирмиләр бит аларны”, — дигәч: “Без абыйны алып барырбыз (анысы энем була инде), аны әти дип күрсәтербез”, — дия иде.

— Алдашырга ярамый бит, кызым, — дигәч, сүзсез кала.

Шуннан бирле балаларга булган җылы карашы, ихтирамы, мөхәббәте сүрелми аның. Кем баласы булуына карамастан, һәрберсен үз энесе, сеңлесе итеп якын күрә, йөрәк җылысын, ягымлы карашын, игътибарын аларга бирергә тырыша. Өлкәннәргә дә шулай ихтирамлы ул. Урамда очраган әби-бабайларга да садакасын биреп, кулыннан килгәнчә ярдәмненән ташламый.

Бала тәрбияләүдә, әлбәттә, иң төп урынны әниләр били. Ана назын, ана җылысын берни белән дә алыштырып булмый. Шулай да, тормыш дигән киң дәрәжәнең хатын-кыз җилкәсе генә күтәрә алмаслык яклары да күп шул. Андый чакларны җайлап кына, Раббыбыздан сабырлык сорап уздырып җибәрергә туры килә.

Һәм дә кызымның өлкәннәрчә фикер йөртә белүе, тормышта югалып калмаска бер таяныч, этәргеч булуы миңа, әйтерсең лә, канатлар өстәде. Ул мине сынмаска, сыгылмаска өйрәттә. Гаиләне тотрыклырак итәр өчен балам-багалмам унынчы сыйныфын тәмамлаганчы ук спорт мәктәбенә тренер булып эшкә урнашты. Көндөз укый, кич эшли, төннәр буе дәрәс хәзерләп, туя-туймас йокы белән мәктәпкә китә. “Бу кадәр көч каян килде икән аңарга?” — дип, хәйраннар калам.

Язамның ахырында янә кабатлап өстисем килә: кызым белә-белгәннән бирле пар канатлы булуымны теләде. Тормышны, мине шулай тирән аңлый белүе өчен, шәфкатьле, олы җанлы булуы өчен күңелем тулы рәхмәт хисләремне аңа юллайм. “Ни өчен “юллайм” гына?” — дип сорарсыз, бәлки. Чөнки кызым Казан дәүләт педагогия университетының чит телләр факультетында укып, бүгенге көндә миннән бик еракта — чит илдә — Алманиядә тел өйрәнә, гыйлем эсти. Телефоннан көненә өчәр шылтыратып, хәлемне белешеп тора. “Өйдә боегып утырма, театрларга-концертларга йөр”, — дип, акыллы киңәшләрен бирә.

Баламның тәүфыйклы булуы җаныма сөөнеч өсти, аның бәхетле булуына ышанычымны арттыра. Ана өчен шуннан да зур куанычның булуы мөмкинме соң дөньяда?!

Венера
АЛМАЕВА,
психолог

Ялгызлык кәсәфәте

Сабый баланы караган чакта олы кеше аның белән сөйләшә, аны тыңлый. Димәк, ул аңа туктаусыз искәртеп, житкереп тора: "Мин сине күрәм... мин сине ишетәм... мин сине тоям... мин сине сизәм... димәк, син бар! Син бар!" Тән өчен газиз ипекәй кирәк булган кебек, жан өчен нәкъ менә шул сүз-ырымнар, шул искәртүләр зарур.

Ә шул "ипекәй" житәрлек булмаса?

Психологларның фикеренчә, аралашу ихтыяжы шәхесне үстерүче төп көч булып санала. Аны органик ихтыяжларга гына тигүләргә мөмкин. Әгәр ул ихтыяж канәгатьләнделермәсә, сабый балаларның сәламәтлеге начарая башлый һәм бу хәл хәтта һәлакәткә дә китерә. Аралашудан мәхрүмлек, бүтәнчә әйткәндә, ялгызлык — гаять тә катлаулы ижтимагый-психологик халәт. Ул халәтне һәркем үзенчә кичерә. Берәүләр өчен ул — сөйгән ярын, жан дустан югалтудан өзгәленү-ачыргалану, икенче берәүләр өчен — уртаклашыр кеше булмаудан изалану, өченче берәүләр өчен — мохитне ят итү, үзеңне ул мохиткә бөтенләй лаексыз итеп тою. Бүтән барлык катлаулы хисләргә дә хас булганча, ялгызлыкның да тәэсире шәхеснең хисси халәтенә һәм бу шәхес юлыккан хәлгә бәйле. "Мастер һәм Маргарита" дигән никах агентлыгына мөрәҗғәгать иткән бер төркем хатын-кызлар арасында уздырылган тикшеренүләрнең нәтиҗәләренә таянып, ялгыз хатын-кызның ижтимагый-психологик портретын азмы-күпме сурәтләргә мөмкин булды.

Ялгызлыкны тикшерүдә бер нәрсә гипотеза итеп алынды. Ялгызлык шәхеснең ихтыяры имгәнү белән бәйле дип уйланыла. Бу имгәнү төрле дәрәҗәдә булырга мөмкин.

Эксперименталь психологиягә нигез салучыларның берсе — В. Вундт ихтыярны хиссияттән аерып карый. Аның фикеренчә, ихтыяр — максатка омтылу, нәтиҗә ясау, нинди дә булса карарга килү сәләте. Ягъни, ул юнәлеш бирә, оештыра. Ихтыяр — ул рухи ир-егетлек, үз өстеңә җаваплылык алырга, килгән афәткә каршы торырга, югары максат хакына үз мәнфәгатьләреңне онытырга эзәр тору, ихтыяр — үз-үзеңә ихластан ышану, рух бәйсезлеге, туры фикерле һәм ачык күңелле булу.

Безне аеруча бер нәрсә кызыксындырды: хатын-кыз шәхесендә ихтыяр нинди сыйфатларда чагыла? Шунисы кызык, клиентларыбызның күпчелегенең (68%) бие 1 метр 70 сантиметрдан калкурак. Аларның гәүдә авырлыгы уртачадан теге яки бу якка авыша. Ягъни озын буйлы, ябык гәүдәле кызлар алар. Тәбәнәк буйлылары, юан гәүдәләләре азрак. Без тагын бер нәрсәне игътибар беләнрәк өйрәндек. Чынлап та бу фараз дәрәҗәсиз туры киләме? Югыйсә, аерылышу нәтиҗәсендә атаның берсеннән мәхрүм калу яки балачакта ата-ана игътибары җитенкерәмәү аркасында кыз кешенең шәхесе хатын-кыз алдына килеп баса торган мөһим мәсьәләгә җавап эзләгәндә югалып калучан, диләр бит. Ул мәсьәлә түбәндөгечә: сиңа кайсы якынрак — ялгызлыкмы, әллә җәмәгатьле булуы? Баксаң, ата-анасы белән ихлас, жылы мөнәсәбәтләрдә яшәп үскән кыз бала ялгызлыкка әлләни омтылмый икән. Ә ата-анасы белән төксә, салкын

мөнәсәбәттә булган кызлар ялгызлыкка күнүчәнрәк. Тикшеренүләр вакытында ачыкланды — ата-анага ышану сәләте һәм мөмкинлеге белән ялгызлык арасында тыгыз бәйләнеш бар икән. Ялгызлыкны әлләни өнәмәгән кешеләр үз ата-анасын "тормышымның ышанычлы һәм ныклы терәге" дип бәяли. Аерылышу аркасында мәхрүм калу, үлем аркасында мәхрүм калудан авырак икән. Унсигез яше дә тулмаган чакта ук әти-әнисе аерылышкан хатын-кыз, ул чактагы ялгызлык белән чагыштырганда, өлкәнәйгәч килгән ялгызлыкны авыррак кичерә. Ә ата-анасы аерылышкан чакта унсигезе тулып узган яки ата-анасы аерылышмаган өлкән яшьтөгә ялгызлыкны җиңелрәк кичерә. Ягъни, ата-анасы аерылышкан чакта хатын-кыз күпмегә яшәрәк булса, аларга олыгайгач ялгызлык килү мөмкинлеге шулкадәр күбрәк икән. Аерылышудан даими куркып яшәү шәхесне тормышның катлаулы мәлләрендә югалып калучан итә. Һәм моның ялгызлык-

Киңәш:

Аерылышканнан соң, сезнең тормышыгыз ямьләнеп китчәк, алай гынамы, иң кызыгы — алда, дисәң, кайберәүләр, бигрәк тә яңарак кына аерылышканнар, моңа шикләнеп карар. Әйе, алар бит ишелүгә таба барган никахларын саклау өчен күпме көч куйдылар. Түземнәре җитмәде, тормыш җимерелде. Ә хәзер жаннары яралы, анда — бушлык...

Менә шул яра азмы-күпме тәэзлүгә, аерылышу ачысын кичергән хатын-кыз яңадан чәчәк ата. Гадәттә, бу ике елдан соң була. Хәер, кемдер тизрәк тә, ә кемнәрдер, киресенчә, озаграктан баш-күз алырга мөмкин. Шуннан соң алар үзләре теләгәнчә яши башлыйлар. Тормышны өр-яңадан башларга мөмкинлек бирелә.

Ләкин шунысын онытырга ярамый: әгәр балаларыгыз бар икән, сез беркайчан да чын-чынлап аерылыша алмаячаксыз. Бу очракта элеккеге ирегең белән балаларны тәрбияләү турында билгеле бер килешүгә килү зарур. Уртақ фикергә килә алмасагыз, балалар нәкъ элеккеге чактагыча — сезнең аралар бозылганнан соң һәм аерылышып йөргән вакытыгыздагыча — стресс халәтендә калачак. Балалар атасына башка күзлектән карагыз. Әйе, ул инде сезгә ир — тормыш юлдашы түгел. Әмма уртақ балаларны тәрбия итүдә гомерлек юлдаш булып калачак. Хәзер аның сезгә нинди мөнәсәбәттә булуы ул хәтле мөһим түгел. Балаларга мөнәсәбәтә әйбәт булсын. Аның сезгә кирәге юк. Ул балаларга кирәк! Шуңа күрә аны балалар алдында тәнкыйтьләүдән тыелыгыз. Сезнең өчен ул "Элекке" булса, балаларыгыз өчен мәңгелек әти. Үпкә-рәнҗүләрегез хәтсез булып, балалар алдында әтиләренә тел тидерәсез икән, димәк, балагызың да жанын кыйныйсыз. Балага сез икегез дә кадерле. Аның жанын урталай ярмагыз. Сез бит бәхетле булып өчен аерылыштыгыз. Шулаймы? Үз жаныңда хәзер инде чит булган кешегә ачу һәм үпкә йөрткәндә бәхетле булып булмый да әле ул.

Шулай. Элеккеге ирегең белән араны бөтенләй өзмәгез. Үзара килешеп, аны балалар белән аралаштырыгыз. Балага ике яктан да бертөрле таләпләр куегыз. Әтисеннән дә, баладан да сөйләшкән тәртип-килешүләрнең үтәлүен таләп итегез.

ка китерүе мөмкин. Шулай да, кагыйдә буларак, ата-анасы үлгән хатын-кызларга кагылмый бу. Бала болай уйлый: әти белән аралашырга мөмкин миңа, әмма ул әни белән аерылышты бит! Димәк, ул мине түгел, ә аерылышуны кулайрак күргән!

Ялгызлыкны тикшерүчеләрнең берсе Дж. И. Янгның фикеренчә, тоташ ялгызлык — кешенең бүтәннәр белән озак вакытлар буена элемтә урнаштыра белмәве нәтижәсе. Ялгызлыкның нинди булуы ялгызакның холкына бәйле. Ә вакытлыча ялгызлык тол калуның, аерылышуның, бүтән жиргә күченеп китүнең нәтижәсе. “Узышлы ялгызлык” атамасы кеше очраклы рәвештә кичергән ялгызлыкка карата әйтелә. Кешеләрнең күпчелеге мондый хисне әледән-әле кичерә тора. Тоташ ялгызлык, гадәттә, ике елдан артыграк вакытларга сузыла. Мондый ялгызлык — бик мөһим диагностик үлчәм. Бу этиология (килеп чыгыш хақындагы фән) өчен турыдан-туры әһәмияткә ия. Ялгызаклар, бүтәннәрдән аермалы буларак, үзләрен үзләре ялгызак дип исәпли. Ялгызакны кеше еш кына акылы белән аңлап бетерми, газапланмый. Кеше ниндидер аңлаешсыз курку, чарасызлану хисе кичерә, бик нык тынычсызлана. Һәм менә шул чакта психолог шәхеснең психологик саклану чараларын белергә тиеш. (Психологик саклану — шәхеснең тотрык хәлгә килүен идарә итүче махсус система. Ул саклану конфликт килеп чыккан чакларда күңелдәге шомны мөмкин кадәр азайту яки бөтенләй бетерү өчен кирәк.)

Ялгызлыкны кичерүнең төрләре, психиканың аерата феноменнары буларак, шәхес структураларына кертелгән. Ул кичерешләр мондый төрләргә бүлеп өйрәнелә:

I төр — тома ялгызлар, мөнәсәбәтләрдән канәгатьсез хатын-кызлар.

II төр — даими рәвештә һәм вакытлыча ялгыз кешеләр.

III төр — берәз ялгыз һәм туктаусыз ялгызлар. Болары иҗтимагый шартларга юньләп ияләшә белми. Алар үзләренең ялгызлыгына күнгән инде.

Тикшеренүләрдән алынган нәтижеләрдән чыгып һәм Америка психологларының мәгълүматларына таянып, ялгызлыкның өч төрле үлчәмен тәгаенләп әйтергә була:

I — яраткан кешегә тугрылык сыман уңай эмоцияләренең юклыгы һәм курку, үз-үзеңә ышанмау, шом-шөбһә ише тискәре эмоцияләренең күплеге.

II — аерылышулардан, толлыктан, монах булып яшәүдән килгән кимсену тойгысы. Боларга төрле бәйләлекләр дә өстәлә (авырлыкның чамасыз артык йә ким булуы, тәмәке тарту гадәте, наркотиклар, сектантлык, хезмәткә чамасыз бирелгәнлек...)

III — вакыт ягыннан тәгаенләп әйтергә була: котылгысыз ялгызлык, вакытлыча ялгызлык, хәл-әхвәлгә, вакыйгага бәйле ялгызлык, үзең теләгән ялгызлык.

Тикшерелгән хатын-кызларның күбесе, күплеген сәбәпләр аркасында, күндәмлек халәтендә яши. Хатын-кызның күңелендәге бу халәтнең үзенчәлегенә сәбәп — холык-фигильне жай-

лашуга көйләп булуы. Шәхеснең ихтыярга мөхтажлыгы ялгызлыкка, хәтта ялгызлыкка күнәп яшәүгә сәбәп була. Ә бу мәсьәлә белән психотерапиянең махсус бер тармагы шөгылләнә.

Бәйле шәхеснең асылы күндәмлектән гыйбарәт. Күндәмлек психиатрия төрләренең “Шәхеснең бәйләлектән какшавы” дигән төренә керә.

Күндәмлекнең сыйфатламасы мондый:

I — тормышның һәм эшчәнлекнең төп даирәләрендә үзең теләгәнчә эш кыла алмаганга күрә синең өчен җаваплылыкның бүтән кемнәңдер үз җилкәсенә алуына разый булу;

II — үз мәнфәгатьләреңне аларны үтәрдәй кешеләрнең ихтыяжларына буйсындыру, үзеңә ышанырга жай биргән һәр мөмкинлектән качу;

III — үз-үзеңә бөтенләй ышанмау, ярдәмгә мөхтаж, булдыксыз кеше итеп тою.

Белемен практикада кулланучы психологлар яхшы белә: ихтыяжны әйтү ихтыяжның үзенә әлләни кагылмый. Һәм ялгызлыктан зарланган кеше зарланып кына калмый, ә, бәлки, асылда үзең ташландык хәлдә булуы, югалу-онытылуы, игътибардан читтә калуы, танылмасы хақында сөйли ләбәса! Әмма бусы бөтенләй башка эш. Чөнки ялгызлык — табигый халәтебез. Ә ташландыклык, ничек кенә дип атасаң да, гайре табигый хәл. Бу хакта Багван Шри Раджниш менә нәрсә ди: “Сез бөтенләй ялгыз, моны аңларга кирәк. Төеп белә башлау белән үк кеше ялгызлыкта кала. Шуңа күрә моңардан сез дусларыгыз арасында, ниндидер ассоциация һәм төркемдә чагыгызда да онытмагыз... Барлык милләтләр, гаиләләр, төркемнәр куркаклардан — берүзе булырга батырлыгы җитмәгән кешеләрдән тора. Чын ир-егетлек — ялгыз кала белү кытлыгы. Әгәр дә сез үзегезнең ялгызлыкны аңлап яшәргә сәләтле икән, димәк, сез һәркемнең дә ялгыз икәнән беләсез. Димәк, улы әтисенең, хатыны иренең, ире хатынының ялгыз икәнән белә. Шуны белгән килеш мәрхәмәтле булмыйча мөмкин түгел”.

Шулай итеп, ялгызлыкны хиссият һәм күңел халәте итеп аңлау, тою — үзең альтруизм, эмпатия, шәфкатьлек, бүтәннәрнең газабына карата сизгерлек тәрбияләүнең бердәнбер ысулы.

Киңәш:

Тол хатыннарынның саны Россиядә бүген 10 миллион дип исәпләнә. Толлык кайсы яшәтә дә килергә мөмкин, әлбәттә. Шулай да тол хатыннарынның уртача яше дә исәпләнгән — 54 яшь. Статистика тагын шунысын да искәртә: тол хатыннарынның бары тик дүрттән бере генә алдагы биш ел эчендә яңадан кияүгә чыгып, тормыш кора; ә тол калган ир-атларның шушы чорда яртысы яңадан гаиләле була. Хатын-кыз кияүгә чыгу өчен үзеннән олырак ир-атны сайлый башлаган вакытлардан бирле толлык галәмәте эпидемия төсен алды. Хатын-кыз бит әле болай да ир-атка караганда озаграк яши. Бер страхование компаниясе үткәргән тикшеренүләр шуны күрсәтә: әгәр хатын-кыз иреннән 5 яшькә яшәрәк икән, аның тол калу куркынычы 54 процент тәшкил итә; әгәр 15 яшькә яшәрәк икән — 64 процент; әгәр 20 яшькә яшәрәк икән — 80 процент.

Аерылышу белән бәйле жан жәрәхәтен толлык хәсрәтенә тиңләп булмый. Тол калу даими стресска һәм депрессиягә китереп житкерергә мөмкин. Бу очракта врач ярдәменә таянырга кирәк.

Әгәр тәкъдир кушуы белән тол калгансыз икән, сәбәпне үзегездән эзләп жаныгызны ашамагыз. Исән чагында кадерен белеп җиткермәдем дип, үзегезне битәрләмәгез. Толлыкның кайбер уңай якларын күрәп яки күңелегездә башка ир-атка карата хис уянуын төеп, үзегезне гаепләмәгез.

Тота-каба ашыгыч карарлар кабул итмәгез. Йорт-жирне сату-сатмау, күчәнен китү кебек тормышыгызны кискен үзгәрттерлек эшләргә бик уйлап эшләгез. Хәсрәтле чагыгызда ялгышлык кылып ташлавыгыз да бар, шуңа күрә иң якыннарыгыз киңәшенә колак салу зыян итмәс.

Тагын бер киңәш — мондый хәсрәтне үз башыннан кичергәннәр белән аралашырга, эчегезне шуларга бушатырга тырышыгыз. Ялгызлык ачысы кимер. “Минем яшәтә инде...” дигән уйларны башыгыздан чыгарып ыргытыгыз. Хәсрәт белән бергә хатын-кызга ныклык та килә. Шуңа ныклыкны саклап, үз-үзегезне кулда тотып яшәсәгез, стресс халәте чигенер.

“Оя” кушымтасының мөхәррире —
Фәния САБИР.

Күз яше белән юылган күңелдер...

*Без, без, без идек,
Без уника кыз идек.*

Юк, алар уника кыз түгел, дүрт йөз дөгъвачы арасыннан бөртекләп сайлап алынган уника егет һәм ун кыз иде. Күбесе авылда үскән, үсмерлектән әле чыгып та житмәгән татар балалары бәхет йолдызын Мәскәүдә табачакларына ихлас ышанып һәм шуңа бик тә өметләнеп, укырга, зур артист булырга дип, башкалага китеп бардылар. Инде кабул итү имтиханнары төгәлләнгәч, дөнья күргәнрәк, тагын бер үжәте — Әхтәм Зарипов өстәлдә бу төркемгә.

Биш ел гомер биш көн сыман сизелмичә узган да киткән.

1961 елда Мәскәүдә М. С. Щепкин исемендәге Югары театр училищесының татар студиясен тәмамлап, алар Казанга — Г. Камал исемендәге театрга эшкә кайттылар, фәкать икәве — татарчасы чамалы Казан кызы Фирая Вәлиуллина һәм Актаныштан килгән Эльвира Сабирова гына башка милләт көшләренә кияүгә чыгып, төркемнән аерылып калдылар.

Казанны шаккатырган искитмәле вакыйга булды бу. Бер театрга шуның кадәр яшь артист, яшь көч өстәлүне революциягә тиңләүчеләр булды. Ихтимал, алар хаклыдыр да. Әлбәттә, артистларның сәләт-талантлары берьюлы һәм бөртегез ачылмады. Алай

була да алмый иде. Чөнки театр ул — уен. Өлешенә чыккан көмешен нинди булачагын беркем белми, режиссерлар сине нинди рольдә һәм кайчан күрәп алып, гомумән, күрерме — бу язмыш, хәтта ки, бик күп вакытта очраклылык кулында.

Щепкинчыларның бәхетенә, алар белән бер чорда Мәскәүдә укыган, ГИТИС тәмамлаган Марсель Хәким улы Сәлимжанов 1962 елда Г. Камал театрында диплом спектакле куя, ә 1966 елдан ул академия театрының баш режиссеры булып эшли.

Әллә щепкинчыларның үсү-күтөрелүләре безнең дә студент елларына туры килгәнә, һәр яңа эсәргә, яшьләрнең һәр уңышына-табышына түбәбез күккә тиярдәй булып куана идек без. Белмәгәнбез генә, бер генә спектакльне дә калдырмыйча, фәкыйрь стипендиябезгә иң арзанлы билет юнәтеп театрга чапкан ул вакытлар гомернең иң бәхетле мизгелләре булган икән ич!

Без аларның һәркайсына гашыйк идек! Безнең "Габделбасыйр гыйшкын" белмәсәләр-күрмәсәләр дә хыялый жаннарыбызның театрга ихластан тартылуын алар да сизми калмагандыр. Чөнки ярату хисләребез алкышларга күчә иде, ә халык — тамашачы яратуы, шиксез, аларга да авырлыкларны җиңәрлек көч биргәндер.

Иң әүвәл танылу алган артистлар, мөгаен, Ринат Тажетдинов белән Дамир Хәйруллин, Гөлсем Исәнгулова белән Нәжибә Ихсанова булгандыр.

Дамир Хәйруллин училищәдә укыганда ук Гамлет роле белән сабакташларын таң калдыра. Казанга кайткач, ул "Тукай" спектаклендә Тукайның гәүдәләндердә. "Булса да булыр икән, койган да куйган Тукай бит бу!" дип, бар тамашачы шаккатты. Нич шик юк, ул талантлы егет, танылу алачак иде. Әмма... Такъдир аңа, Тукайныкы сыман кыска гомер язган, нәкъ Тукай яшендә — егерме җидедә ике баласын, хәләле — артистка Мәсгүдә Хәйруллинаны ятим калдырып, ул бакый дөньяга күчте. Каракалпакстанның Нукус каласыннан татар театр студиясенә укырга килгән Мәсгүдә Фәйзуллинага да табигать матурлыкны да, җырга сәләтне — моңлы тавышны да кызганмый биргән иде. "Әниләр һәм бәбиләр" спектаклендә (Туфан Миңнуллин) бишек җырын күпләр яратып тыңлагандыр. Аны остазлары Шекспир эсәрендә Джульетта итеп тә күргәннәр, Зөбәйдә (Шәриф Хөсәенов), Галиябану (Мирхәйдәр Фәйзи) рольләре белән дә сыналган ул, әмма аның таланты ничектер ачылмыйчарак калды шикелле. Ялгыз башына ике баланы күтәрү дә җиңел булмагандыр.

Щепкинчылар...

Кырык ел буге сәхнә күрке булып, мәйдан тоткан батырлардай, халыкның сөөклеләренә әверелгән фидакарлар алар. Нурлы иҗатлары аша татар йөрәгенә мәрхәмәт, шәфкать өстәүчеләр... Щепкинчылар — талантлы, сәләтле гүзәл татар артистлары һәм Туфан, Батулла атлы олы драматурглар...

Урыннары жәннәттә булсын, дияргә генә инде.

Татар театрына нигез салучыларның берсе, танылган артист Нуретдин Сакаев гаиләсендә Казанда туып үскән Иркә Сакаевага язмыш мәрхәмәтләрәк булырга тиеш иде кебек: ул тумыштан сәләтле, үзе бик тә ягымлы иде. Театрда өз генә эшләп, телевидениедә дикторлар житешмәү сәбәплә шунда эшкә күчте, йомшак, назлы тавышы, гажәеп дәрәҗәдә сөйкемлелеге, матурлыгы, дикциясенә ачыклыгы, ягымлылыгы белән бик тиз абруй казанды. Әмма халыкның сөөклесенә әверелгән гүзәл Иркә ханым, меңләгән тамашачыны ятим итте, ул да кыска гомерле булып чыкты, сагынып сөйләргә генә калды.

Ринат Тажетдиновның Театр училищесына ялгыш кына килеп эләккәнән инде әкият итеп сөйләиләр. Чынлап та, ул җырчы булырга хыялланып, музыка училищесына кермәкче булган. Янәшәдә генә театр студиясендә уку өчен кемнәрнеңдер көч сынашуын ишетеп, шунда кереп, булачак театр студентларын күрәп кенә чыгарга уйлый. Кызыгып, үзе дә имтихан тапшыра һәм аны, берсүзсез, кабул итеп тә куялар.

Ринат тамашачыны Дивана булып (Мостай Кәрим, "Ай тотылган төндә") шакхаттырды. Чыңгыз Айтматовның "Гүзәлем Әсәл"ендә Ильяс булып яраттырды. Шәхсән мин үзем аның Каран-

дышевны (А. Островский, "Бирнәсез кыз") уйнавына мөкиббән: кызганыч та ул, җирәнгеч тә, мактанчык та, мескен дә, әмма кеше бит... "Сүнгән йолдызлар"дагы (К. Тинчурин) Надир мөхдүмнең өзәлеп җырлавы күңелләренә тетрәндерә. Ул рольга искиткеч зур эмоциональ хис белән тирән керә белә, артистның темпераменты, яну-көйләре беркемне дә битараф калдыра алмый.

РСФСРның халык артисты Р. Тажетдинов Чүпрәле районы Кече Чынлы авылыннан, хатыны Рәйсә — Мәскәү кызы. Ринат чын мәгънәсендә бәхетле язмышка ия, ул гел төп рольләренә уйнады, тамашачы аны яратты, ул Татарстанның Г. Тукай исемендәге Дәүләт бүләге иясе, СССРның Дәүләт премиясе лауреаты, ә бу бүләккә лаек булучылар Татарстанда өчәү генә: композитор Нәҗип Җиһанов, рәссам Харис Якупов һәм Ринат Тажетдинов.

"Сүнгән йолдызлар" хакында сүз чыккач, Казан кызы Флера Хәмитованың Сәрвәрән иске төшәрми китеп булмастыр. Гомумән, җырлы рольләренә килештереп, бик матур уйный иде бу артистка. "Яшь йөрәкләр"дә (Ф. Бурнаш) — Сәрби; "Зәңгәр шәл"дә (К. Тинчурин) — Мәйсәрә; "Ак калфак"та (М. Фәйзи) Хәмдия булып истә калган ул. Әмма аңа театр йолдызы булып озак балкырга насыяп булмый, сиксененче елларда театрдан китә, соңрак Казан сәнгать һәм мәдәният академиясендә сәхнә теле укыта.

Тамашачы чын йөрәктән үз, якын иткән артистларның тагын берсе, әлбәттә, Равил Шәрәфиев. Ул әле бер сүз әйтсә өлгәргәс борын ук авызлар ерыла башлый. Хикмәт ул иҗат иткән рольләрдә генә микән? Балки бу киң, якты жанлы кешедән күңелләренә күтәрә торган сихри дулкыннар тарала торгандыр. Ә бәлки аның ихласлыгы, шат күңелле булуы сәбәпчедер моңа. Житмешенче еллар башында микән, мәрхүм ирем Тәүфик бик пошынып, күңелсезләнеп кайтып керде. Сәбәбен сорагач: "Равилне театрдан чыгарганнар!" — диде. "Ия Алла! Ничек яшәр инде ул?" дип, мин дә борчуга төштем. Ә ирем: "Равил, анысы, ирегет, ачтан үлмәс, театр аннан башка ничек яшәр дип кайгыр син!" — дип куйды. Барыбызны да сөендереп, Равилне театрга кабат алдылар. Хужа Насретдин булып та күңелләребезне күтәрдә ул безнең, Сираҗетдин (Г. Камал, "Банкрот"), Әжәл (Т. Миңнуллин, "Әлдермештән Әлмәндәр") рольләрен дә үзенә генә хас ысуллар белән, кабатланмас образлар буларак онытылмаслык итеп тудыра алды. "Кичер мине, әнкәй" (Р. Батулла) әсәрендә ул олыгайган көнендә яшьлек мөхәббәткә белән бергә булырга хыялланган буйдак ир — Әбүбәкер. Бу роль,

бер карасаң, Шәрәфигә хас юмор, көлкеле буяуларга бай, әмма комик план белән янәшә тыйнак, башкаларга юл куючан, ихлас җанлы кеше фәжигәсә дигән нәрсә үрелеп бара, шул тетрәндерә, күзләрен яшьләндерә.

Равил әфәнденең мавыгулары да кешенекә төсле генә түгел, буш вакытларында ул сүтеләсе иске йортларны айкап, җиз ишек тоткалары җыя. Моңы нурлар чәчәрлек итеп ялтыратылган җиз самоварларга мөхәббәттән күчкән балалык мавыгуы дип исәпли. Әле тагын урысча такмакларны тәрҗемә итәргә дә хырыс икән.

"Кичер мине, әнкәй" драмасында артистка Гөлсем Исәнгулованы да тамашачы өр-яңадан ачкандыр дип исәплим. Гөлсем Сабир кызы Башкортостаннан — башкорт кызы ул. Әтисе аңа өч яшь чакта сугышка китә, яраланып авылга кайта. Аннан тагын фронт. Шул юлларда аның хәбәрсез югалуы, олы апасының бәхетсезлеккә таруы, кызын эзләп чыгып киткән әнкәсенә дә суга төшкән тамчыдай юкка чыгуы. Бер ай көтәләр аны ятим өч бала, ике, өч ай... Гөлсемгә 7 яшь, абыйсына 11, әнәкәшенә — нибары 5. Ятимлекнең бөтен ачысын татып кардәштән кардәшкә йөрүләр, аннан балалар йортында туганнарның кабат очрашуы, әнәкәшенә милициядә эшли башлагач, бандитлар кулыннан һәлак булуы... Бер кешегә күп түгелме соң бу кадәр сынау-сыналулар?! Никадәр көч, рух ныклыгы, нинди холык кирәк боларның һәммәсенә түзәр өчен?! Ә ул — талантлы кыз, әнә, нинди горур! Мәрмәрдән коелгандай зифа буйсыны, тавышы, килеш-килбәте, дөнья балкытырлык нурлы, ачык йөзә... Аңа румын егетенең гашик булулары... Үзе бер әкият бит! Иренәк ватаны — Румыниягә китсә, бәлки мул торышта, иркәлектә яшәп карар да иде, әмма... Сәнгать тарта бит! Хәрби очучы, Гөлсем өзәлеп яраткан бердәнбер туганы — Зәбәер абыйсына да, әти-әнисенә хәбәрсез югалуын гел искәртеп торалар, сеңлесенәң чит илгә чыгып китүен кичерерләр дисеңме?! Ашкынып, улы Эмильне күтәрәп Казанга — театрга кайта ул. Аңа, әлбәттә, яшь кызлар роле килешә. "Ай тотылган төндә" (М. Кәрим) — Шәфәк; "Миркәй белән Айсылу"да (Н. Исәнбәт) — Айсылу; "Хуш, Назлыгөл"дә (М. Байжиев) — Назлыгөл; "Кол Гали"дә (Н. Фәттаһ) — Энҗе... Тамашачы аны гүзәл-нәфис итеп кабул итте, шулай яратты. Хәер, каршылыклы, тамашаның буеннан-буена сәхнәдән чыкмый торган Назлыгөл ролендә дә аңлады аны халык. Ләкин ул гел шундый — романтик, берәз һава-лы, зыялы, күңел байлыгын эчтә, нык саклый, теләсә кем алдында ачып салырга базмый торган серле артистка булып күңелләргә кереп калды. Гади

авыл хатыны Миңзифаны да мәхәббәткә тугрылык саклый белә торган ихлас кеше итеп башкарды ул.

Гөлсем ханымны дистә еллар бую төркемнең старостасы итеп танулары хак. Тынгысызлыгы, Мәскәүдәге укытучыларын-остазларын үзе онытмауына түгел, башкаларга да оныттырмаса тырышуы, кайчакларда тәнкыйтьләргә ярата торган, туры сүзле булуы, ярдәмчеллегә өчен хөрмәт итәләр. "Каенана" дигән кушаматы да килешә үзенә.

Бу студиягә остаз-укытучылар ничек итеп бер-берсенә һич охшамаган, талантлы, ихлас күңелле шәхесләр җыя алганнар дип, күпләр баш вата. Очраклылык булгандырмы бу, Ходай Тәгаләнең рәхмәтеме...

"Беренче театр"да асрау кыз Биби ролен уйнап тамашачы күңелендә мәңгелеккә истә калган Фирдәвес Әхтәмованы онытып буламы? Бу спектакльнең видеотасмасы саклана. Юк, һич кенә дә аңгыра түгел ул Биби. Киресенчә, тупас, надан, алдакчы кешеләр арасында яшәп, бер карасаң, алардан астыртын көлә торган, икенче карасаң, шундыйлардан күпкә өстен, әмма самими, беркатлы, зирәк-ихлас авыл баласы ул. Ә менә аның Липочкасы (А. Островский, "Агай-эне, ак мыек") күпкә катлаулырак та, явызрак та. Чәтертәп торган әбиләрне дә бик килештереп уйный белә ул. Лаеш районы Яушик авылыннан килгән, ятимлек ачысын күп татыган Фирдәвесне халык үзгә холыклы, ягъни характерлы рольләре белән бергә үз итте, яратты бит.

Бәхетле язмышлы актриса дигәндә мин үзем Нәжибә Ихсанованы күз алдында тотам. Классташы Әзһәр Шакиров белән җитәкләшеп театр студиясенә килә дә Туфан кадәр Туганны үзенә гашыйк итә ул. Хәер, Туфан да ул чакта бүгенге, илгә-көнгә танылган даһи драматург түгел бит әле. "Ул чакта ук Туфан безнең барыбыздан да уң башка өстен иде!" — дия диюен Нәжибә...

Г. Камал театрында иң күп рольләр уйнаган артисткаларның берсе Нәжибәдер, мөгаен. Ул бәләкәй, очраклы рольләр дип тормады, образларын кирегә, ямьсезгә бүлеп маташмады, гажәеп бер эшчәнлек, тырышлык, уңанлык белән һәр рольне үзгәчлекле, истә калырлык итеп ачарга омылды. Миңа калса, ул үз теләгенә иреште. Табигый, ихлас авыл баласы Нәжибә уникаль баласын шәһәрдә табарга килгән Гөлфинә сыман (Т. Миңнуллин, "Әниләр һәм бәбиләр") искиткеч самими дә, горур, саф күңелле, зыялы Зифа кебек (Н. Исәнбәт, "Зифа") түзем, сылу, үзсүзле дә. "Хушыгыз" спектаклендә Нәжибә — Миләүшенең биш минут эчендә бишкә төрләнүен күрәп гажәпкә калган идем. Галимулла алдында

бер мизгелдә самими-гади авыл басып тора, икенче карауга ул нәдер тыелгысыз дәрт, яшерен чәй белән янып чыга — егетнең мәхәббәте һәм да сүнмәгәнме икәнлеген сынарга теләгәндәй талпынып әмма, күп тә үтми, соңгы тукталыш килеп җитүче хаста карчыкка әверелә дә куя.

Туфан Миңнуллин белән гаилә әйләнешләре, рулары, матур, тигез яшәүләре, өстәмә бәхетле, Туфан белән Нәжибә — талантлы драматург белән күрәпчел актриса — театрның ике канатын исәплим мин. Тамашачы бәхетенә бер-берсенә пар булганнардыр да канатлы булып иҗат күген иңлиләр буйлылардыр. Сүз дә юк, ике кешесенә бер түбә астына сыю авыр. "Син дә мулла, мин дә мулла, печән кем сала?" дигән сүз юктан булмаган. Иҗат кешеләренәң табу кыен икәнлеген беләбез. Ә бер-берсен хөрмәт иткән, олы йөрәктә талантларның берсен икенчесе үзгәч, канатландыруы да гажәп тә. Бәхетле язмыш дигәндә мин нәкъ шушы халәтне күз алдында тотам инде.

Туфан театрда актер булып әллә озак эшләмәде, әдәби иҗатка чыгып. Чөнки театрның төп нигезе — драматургия. Халыкның милли үзенчәлекләрен истә тоткан, заманга хас булган рольләрне яктырта торган пьесалар язмаса, тамашачы театрда бик мөмкин. Чын театр тамашачы бер күзгә-күз карашып, жанын борчып мәсьәләләрен уртага салып сөйләшсә тиеш. Туганның "Әлдермеш, Әлмәндәр"е, "Әниләр һәм бәбиләр", "Миләүшә" трилогиясе, "Илгизәр" — "ра"сы чын мәгънәсендә "халык дәресе гыйбрәттер театр" диярлек. Аның дүрт дистәдән артык пьесасы татар театрлары сәхнәсендә куелган зур вакыйга, куанычлы хәл.

Туфан искиткеч гади дә, шаккат бөек тә. Ниндидер хикмәт белән пьесалар яза инде ул, серен белән сәре шундадыр, минемчә, халык язмышы хакында тирәннән уйлана ул, шундук күрә дә аның әсәрләре күңелнең нечкә кылларын чиртә. Ә менә иң гыйрьләр көнләшерлек робагыйлар язучыны ничек башка сыйдырырга. Димәк, без уйлаганча гади кеше түгел инде ул.

Мәскәүдә укый башлагач, Туфан Миңнуллин җыр укытуучысы Дунавская алдында: "Опера сәнгатьмени" — дип ычкындыра. Укытуучысы егетләр бую үзе белән ияртеп опера атында бара торган иң яхшы спектакльләргә йөртә.

СССР халык артисты Хәлил Әбҗәлиловның театр студиясен оештыруга керткән өлеше чиксез зур хөрмәткә лаек. Ул еллар бую, хәтта

атрга кайткач та, щепкинчыларның һәркайсы хакында аталарча кайгырту-чанлык күрсәтә. Тамаклары тукмы, киярләренә бармы, рольләр бирәләрме, яшәү шартлары ничегрәк? Әйе, олы, мәшһүр артист театрның киләчәге хакында кайгырткан. Мәскәүдәге остазлары профессор М. Н. Гладков, танылган режиссер Габдулла ага Йосыпов та булачак актерларга тормыш һәм театр хакында гыйбрәтле дәресләр бирәләр.

Азнакай районының таралып бетә язган авылынан Нәҗибә белән җитәкләшеп имтиханга килгән Әзһәр Шакировның бик ябык, кечкенә, төбәнәк малай булуын ошаттып бетермиләр. "Театрга гәүдәле, озын буйлы егетләр кирәк бит!" — диләр. "Үсәм әле мин, абый, алыгыз гына. Минем бабай да, атай да өрлек кебек булганнар!" — дип ыңлап Әзһәр. Аңа ышаналар. Хәер, Әзһәр үзе дә сүзендә тора торган егет булып чыга, ашау-эчүнең тагы-токи булуына карамастан, акияттәгечә, ел үсәсен ай үсә. Театрда эшли башлаган елларны Әзһәрнең тавышын, хәрәфләренә йотыбрак сөйләшүен өнәп бетермәүчеләр бар иде. Күрәсен, ул актер хезмәтенен зурлыгын аңлап, тамашачы мәхәббәтен казану нинди кыен икәнлеген белеп, зур тырышлык белән эш итте. Аның якты таланты асылташлардай төрле яклары белән балкып, күңелләренә яулады, иң яраткан актерларыбызның берсенә әверелде ул.

Әзһәр Аждаһа елында Балык йолдызлыгында дөньяга килгән икән. Ә бу билгә астында туган кешеләргә актерлык сәләте тумыштан бирелә, алар рольгә керә беләләр. Нинди генә роль башкарса да, ханмы ул, гади кешемә, уңаймы, тискәрәмә — эчкә бер жылылык, яктылык белән нурландырып иҗат итүе бәлки шуннандыр да, кем белә...

Наил (Николай) Дунаев Зәй ягыннан, керәшен егете. Ул буйлы-сынлы, күрер күзгә мөлаем булганга мәхәббәт каһарманнарын — Ромео (Шекспир), "Ай тотылган төндә"ге (М. Кәрим) Акъегет; Бомарше әсәрендәге Фигаро; Островскийның Паратовы булып сәхнә яулады. Хәер, "Агай эне, ак мыек"тагы (А. Островский) Подхалюзин тамашачы хәтеренә тирәнрәк уелып калса да, бер дә гажәп түгел. Уңай геройларга караганда тискәре геройны уйнау кызыграк бит. Әгәр дә Наил Дунаев героине кебек ялагай, алдакчы, икейөзле булса һәм чын йөзгә ачылганчы гаять шәп кешенә уйнарга азапланса...

Наил Дунаев язучы-тәрҗемәче буларак та танылу алды.

Каләм көчен сынап, язудан тәм табучы Мирғалим Харисов театрда озак эшләмәде, журналистлык эшенә күчте. "Ватаным Татарстан"да бүлек мөдире, баш мөхәррир урынбасары булды.

Әйе, язучы таланты актерлык сәләтеннән көчлерәк булганнар арасында Рабит Батулла да бар. Ул драматург та, әдип тә, Корьәнне татарчага тәрҗемә итеп бастыручы да. "Кичер мине, әнкәй" тамашачының иң яраткан әсәрләреннән дисәм, арттыру булмасын. Татар сәнгәтендә, театр, әдбият дөньясында якты эз калдырган олы шәхесләргә багышлап, ул "Урыннары жәннәттә булсын" дигән хезмәт тәмамлады. Армый-талмый милләт кайгысын кайгыртып йөрүче милләтпәрвәр затлардан ул.

Әхтәм Зарипов та "Чаткылар"дагы (Т. Гыйззәт) куркак-ялагай Дәүли староста кебек үзенчәлекле образлар тудырган иде. Ул телевидениегә режиссер булып китте, сәнгать дөньясында кайнап яшәде. Озак еллар телевидениедә режиссер булган Клара Газизова да щепкинчы иде. Авыр туфрагы җиңел булсын — ул инде мәрхүмә.

Щепкинчылар барысы да диарлек бәхетле йолдыз астында туганнардырмы, әллә фидакәрлек, эшсәярлек аркасында, бер-берсе белән ярыша-ярыша хезмәт эчендә йөзгәнә шундый зур уңышларга ирешкәннәрдерме — монысы сер. Халыкның сөеклесе булып кырык ел буе мәйдан тоту — сәхнәдән төшмәү — уен-муен түгел. Иң мөһиме, театрда яңа сулыш өргән, милләтсезне татар итеп саклауда зур бер этап үткән буын — щепкинчылар, театрның алтын баганалары — Ринат Тажи, Равил Шәрәфи, Әзһәр Шакир, Наил Дунай, Нәҗибә Ихсани, Гөлсем Исәнгулова, Фирдәвес Әхтәмова һәм Туфан белән Батулла әле һаман да сафта. Аларның хезмәте, фидакәрлегә баялап кенә бетерерлекмени! Шагыйрь Равил Фәйзуллин сүзләре белән әйтсәк:

*Тоела кайчак, сәхнә ул
Агачтан түгелдер күк.
Күз яше белән юылган
Көзгедер, күңелдер күк.*

Адам баласы Жиргә ни өчен килә? Яхшысын да, яманын да татып карар өчен, акыл, тәжрибә туплап, шуны бүтәннәргә, киләчәк буыннарга тапшырып калдырып, кешеләрне матуррак яшәргә өйрәтер өчен. (Ә инде моңа көчә-куәте житмәсә, үзе өйрәнер өчен.) Ә болары нигә кирәк? Болары дөнья бездән камилрәк, гүзәлрәк булып калсын, гел алга барсын өчен кирәк. Ә тормышны кемнәр матуррак, яшәүне мәгънәлерәк итәргә өйрәтә соң? Әлбәттә, укытучы һәм язучы. Дустым Ләлә — укытучы баласы, үзе укытучы, укытучының тормыш юлдашы. Музыка сөюче ике асыл егетнең — Айдар белән Алмазның газиз анасы, шундый ук асыл егетләр булып житешерләр дип өмет баглап торган ике бәләкәчнең дәү әнисе. Ике телдә дә менә дигән итеп язучы прозаик, шагыйрь Ирек Сабировның бертуган апасы.

Холкы — батыр йөрәкле ир-егетнеке: күп сөйләшмәс, кирәк-кирәкмәгәнә алга чәчрәп чыкмас, бер әйтер — берәгәйлә әйтер, нахак сүз-гайбәт чәчәк аткан жирдән ераграк йөрү жаен карар, һәммәсә дә кешечә булсын дип, заманыбызның күпчелек хатын-кызлары кебек, төп авырлыкны курыкмыйча үз жылкәсенә салыр. Ә иң

мөһиме — “Сабантуй” балалар газетасының (мөхәррире Ләлә ГЫЙМАДИЕВА (Сабирова) — не хислө, тирәннән кичерә белә торган, акыллы, зир юмор хисеннән дә мәхрүм ителмәгән менә дигән пр остасы. Мин бу сүзләргә һич кенә дә икеләнми курыкмыйча әйтәм, чөнки балалар өчен язылган кыс кыска хикәяләре тупланган “Мыеклы фәрештә” ди китабын елый-елый, көлә-көлә укыган идем. Дуст ижатындагы матурлыкның, осталыкның улы Алм ижатында тагын да калкурак чагылуын күрөп, бик сөенгән идем.

Ижатчылар, ягъни юкны бар итүчеләр, Матурл тудыручылар — илаһи затлар, иң бәхетле кешел Дустым Ләләнең дә Матурлык ижат итүчеләр арасы булуына бик сөенәм, аның белән горурланам. Теләк бер генә: шул Матурлыкны ижат итүдән беркайчан туктамасын иде ул. Ә моның өчен сәламәтлегең булу кирәк. Шуңа күрә аңарга күңел тынычлыгы, сәламәтлек насыеп булсын иде.

Канатларың талмасын, дустым, һаман өскәрәк биеккәрәк күтәрел!

Фирая ЗЫЯТДИНОВА

Ләлә ГЫЙМАДИЕВА

Баян моңы

Авылга кереп кенә житкән иде әле Рәхилә, үз урамнарына борылмаган да иде. Өздөрөп-сыздырып, елап-сыктап уйнаган баян моңы төн карасын ярып үтте, Рәхиләнең багырен телгәләде, ничә көннәрдән бирле йөрәген бораулап торган уйларның ямьсезен дә, татлысын да актарып ташлады. Үз йортларының капка төбөндәге эскәмиягә килеп ауганда, күңелә сыгып алгандагыдай буш, ачык тәрәзә аша ургылып-ургылып чыккан баян тавышы аны уңлап-суллап яңаклы кебек тоелды...

...Тәлгатькә ул нәкъ менә бүгенге кебек өздөрөп баян уйнаган чагында гашыйк булды. Рәхилә Казанда техникумда укып йөри иде, көзен группалары белән шушы авылга көбестә жыйрга жибәрделәр. Кичләрен клубка жыйналар, колхоз яшьләре белән бергәләп концертлар куялар иде. Шөһәрдә туып-үскән, моңа кадәр авылга кунакка гына кайткалап-киткәләп йөргән Рәхиләнең башта бер дә монда киләсе килмәгән иде. Шушы ике атна вакыт кызны баштан аяк үзгәртте дә куйды. Аңа Ходай ярыйсы гына матур тавыш биргән, Тәлгать белән репетицияләр ясау, аннары сәхнәгә аның белән икәүдән-икәү чыгып басулар Рәхилә өчен әйтеп бетергесез зур сөенечкә әйләнде. Кичләрен концерттан соң да сәгатьләр буе егетнең баян тавышын тыңлап утырырга риза иде ул.

...Өйләнешкәндә дә дус-ишләре аларга: “Гомер буе шулай уйнап-жырлап яшәгез”, — дип теләделәр. “Бәхетле яшәгез”, диделәрме икән? Менә анысын хәтерләми Рәхилә.

Хәер, Тәлгатьнең кистереп карый торган матур күзләренн башканы күрмәде, аның баян тавышыннан үзгәнә ишетмәде дә кыз ул көнне.

Аннан соң да... Көн дә шулай баян тавышына уянырма баян моңы белән йоклап китәрмен дип уйлады микән? Ән се шөбһәләнде, икеләнде үзе, анысын белә Рәхилә. Шөһ кызы авылга ияләшерме диде микән? Әллә Тәлгатьнең а тык кыюлыгы, дус-ишләренең артык күпләге, бик тиз гә һәркемне үз итә алуы шүрләттеме? “Әнием, зинһар карикилмә, — дигән иде Рәхилә, — ни булса да, сине борчыма күз яшьләремне күрмәсәң”, — дигән иде.

Дөрестән дә, башта бөтенесе дә ал да гөл кебек ид Рәхилә өчен колхоз идарәсендә хисапчы урынын бушатлар. Тәлгать шофер булып эшли, үзе әлләни эш күрсәтер өлгөрмәгән булса да, әти-әниләре авылда абруйлы кешел булгангадыр, колхоз йортыннан фатир да бирделәр. Р хиләгә каената-каенана көен көйләп яшәргә туры килмәд Аларга рәхмәт йөзеннән, Тәлгатенә булган мәхәббәте х кына авыл тормышына ияләшәргә тырышты, бәхетенә, ке әйтмешли, чытырдатып ябышты. Әкрәнләп мал-туар асрар да өйрәнде, бакча-кура тирәсендә кайнашырга да өлгөрд

Тәлгать гаиләдә бердәнбер ир бала иде. Әти-әнисе аны бик тә бәхетле булуын теләде. Киләннең улларының күзл ренә генә карап торуына сөенеп туя алмадылар. Фатирл рына гел килеп тордылар, әле бер эшләрен чират-чир карашып, әле икенчесенә булышып йөрделәр. Ул чаклард

уйлап та карамаган иде Рәхилә: баксаң, йорт-жир, абзар-кура тирәсендәгә төзөклөк, тәртип Тәлгатынең түгел, аның әти-әнисенең кулы белән эшләнеп барды бит! Менә бу койманы үзгәң ел каенатасы белән ире икәүләп кордылар, агачларны каенанасы белән бергә утырттылар. Болдырны да каенатасы үзе эшләде, Тәлгаты соңгы такталарын кагышырга гына кайтып җитте.

Дус-ишләрнең теләге чыңга ашты: баштарак гел уйнап-көлеп, биеп-жырлап кына яшәделәр. Өйдә чакта Тәлгатынең кулыннан баян төшмәде. Өвәлгечә бергәләп концерт-спектакльлар куярга йөрделәр. Аннары аларны бер-бер артлы мәжлесләргә дәшә башладылар. "Бик күңелле пар, табын күрке", дип мактадылар. Рәхилә Тәлгатеннән күзләрен алмый, һәммәсенен дә үзләренә яратып, сокланып караулары күңелен рәхәт дулкын эчендә тибрәтеп, гел иркәләде.

Ә соңга таба...

Соңга таба Рәхилә "мәжлес" сүзен ишетмәс өчен әллә ниләр бирергә дә әзер була башлады. Уйнап-жырлап, кеше күңелен күтәреп утырган "табын күрке"нең өйләрендә соңыннан нинди "буран"нар уйнатуын сизенәләр идеме икән табындашлары? Тәлгатынең: "Син аңа елмайдың, кеше алдында миңа болай дип әйттең..." — дип дулавын күз алдына китерәләр идеме икән? Юктыр. Рәхилә еш-еш кабатланган мондый тавыш-гаугаларны үзе дә яшерде, кешедән генә түгел, хәтта үз-үзеннән дә яшерергә, ялгыш кына, очраклы гына хәл дип ышандырырга тырышты. Гаепне күбрәк үзеннән эзләде, кайда ялгышрак сүз әйткәнән, үзен җайсызрак тотканын хәтерләргә азапланды. Каенаталарына әйтмәде — шундый ипле кешеләрне ничек борчыйсың, дип уйлады. Әнисенә дә барып еламады — көчләп кияүгә бирмәде ич ул аны дип, үз-үзен гел тыеп кала килде.

Тәлгаты икенче көнне күзләрен ачуга Рәхиләсеннән: "Икенче төрле яши башларбыз", — дип, гафу сорады. Тик ул "икенче тормыш" һаман килмәде. Бер мәжлесне икенчесе алыштырды, үтереп мактаулардан һәм шәрәблардан башы әйләнгән Тәлгаты бәйрәмнең икенче өлешен өйдә дәвам итте.

Ә аннары...

Аннары баянын өйдә сирәк кулына ала башлады Тәлгаты. Рәхиләсе: "Өвәлгечә икәүдән-икәү генә җырлашып утырыйк әле", — дисә, "Илһам килми", — дип баш тартты. Хәер, чәй өстәле артында гына илһамы килмәгәнлеген Рәхилә үзе дә төшенә башлаган иде инде. Шуңа күрә эштән кайтышлы

ачык тәрәзә аша баян тавышын ишетсә, башта болдыр баскычына утырып хәл җыя, дулап тибә башлаган йөрәген тынычландырырга, үз-үзен кулга алырга тырыша. Әйткөләшүнең дә, күз яшьләренең дә файдасы юклыгын белә иде...

Хәзер аның күңелендә "баян" сүзе "мәжлес, шәрәб" сүзләре белән гел янәшә йөри башлады. Ул аның үзен күрмәс, тавышын ишетмәс өчен әллә ниләр бирергә әзер иде инде. Ә беркөнне...

Беркөнне Рәхилә эштән кәефсезләнеп кайтты. Идарәдә күңелсез сөйләшү булган, әллә хак, әллә нахак, аның исемен дә тискәре яктан телгә алганнар иде. Күңелә рәнҗегән, кайтып, Тәлгатенә зарланасы, юату сүзләре ишетәсе килгән чак иде. Сузып-сузып уйнаган баян тавышы болай да әрнегән күңел ярасын тагын да тирәнәйтеп җибәрде. Ишекне киереп ачып килеп керде дә баян каешына ябышты. Тегесенең дә күзләре тонган иде, бер иңендә генә асылынып калган баянын саклагандай, икенче кулы белән гаярь селтәнеп, Рәхиләне мичкә китереп сылады.

...Район хастаханәсенә көн дә диярлек килеп йөрдә Тәлгаты. Берсендә башын Рәхиләнең беләгенә төртеп үксәде. "Хараплар итә яздым бит, терелеп кенә чык, бүтәнчә яши башларбыз", — диде. Аның мондый вакытларында Рәхиләнең үзенәң дә күңелә нечкәрә, гарьләнүләре, үпкәсе әкрәңләп эреп юкка чыккандай була, йөрәгенә бер почмагында өмет уты пыскып яна башлый: "Әйбәт яшәрбез... Мәжлесләргә йөрмәбез... Баян тавышын да чыгармабыз..."

Хастаханәдән чыгасы көнен Рәхилә иренә алдан хәбәр итмәде. Көтмәгәндә кайтып кереп, шаккатырыйм әле, дип уйлады. Районнан күрше авылга кадр машина әрҗәсендә кайтты. Калган өч чакрымны җәяү тәпиләде. Икеләнүле уйларын сагыну хисе, Тәлгатенә ярату хисе кысыкчап чыгара барды. Авыл башына җиткәнчә шулай иде. Колагын өзде-реп-сыздырып уйнаган баян тавышы кисеп кергәнчә шулай булды. Ул гына шулай уйный ала, аның Тәлгате генә шулай бәгырьләренә телә ала... Бу тавышка ияреп, күз алдына Тәлгатынең көннәр буге айный алмый йотудан шешенгән йөзгә килеп басты. Күңелендәгә буталчык уйлар бер-берсен уздыра-уздыра ярсиды, шашынды. Баян моңы белән килеп кергән мәхәббәт хисе мәңгә кире кайтмаслык булып эреде, шул үк елап-сыктап уйнаган баян тавышы астында ачы нәфрәт тойгысына әверелә барды...

Ике ут арасында

"Каенаналы йортка эләксәң әле менә...", "Күрмәгәннең күрсәтер әле каенанаң...", "Каенананың иң яхшы дигәнненнән дә козгын тавышы чыга, диләр...". Үзе бер генә көн дә каенана йортында яшәп карамаган әнисе юк-юкта гел шуның ише сүзләренә кабатларга ярата иде. Кызын гаилә тормышына алдан әзерләве булдымы бу үзенчә, әдәпкә өйрәтүме икән... Каенанадан да әшкәрәк кеше юк икәнлеген балачагынан ук бик яхшы аңлап үскәнгәдерме, Рамилен үлөп яратса да, аңасын беренче күрдә үк өнәмәде Равилә.

"Юңьле кешедән ир китми", — дип, күңеленнән кемнәндер ишеткән гыйбарәне кабатлады. Каенанасының иреннән яшьли аерылганын, малаен ялгызы үстергәнән күптән белә иде инде. "Мөгаен, эчкерледер, ясалма кылана", — дип бая бирде икенче күрешләрендә.

Яшьләр белән елмаеп-көлеп сөйләшсә дә, Равилә нәрсәгәдер аның артыннан кухняга чыккач, булачак каенанасын күз яшьләренә чыланган килеш күрдә. "Болай гына,

үткәннәр искә төште", — дигән булды аның сораулы карашына җавап итеп.

Равилә — авыл кызы, электән үк шәһәр тормышына кызыгып яшәде. Унны бетерүгә институтка керәм, дип атлыгып торуы да күбрәк шуңа булды. Керә алмавын башта фәжигә итеп кабул итте. Кире авылга кайтса, әнисе янына фермага сыер саварга йөрүдән башка чара булмагач иде. Биш балалы гаиләдә ул — иң өлкәне, туктаусыз эне-сөңелләренәң киём-салымын юып, мал-туар тирәсендә, утыз сүтйлы яшелчә бакчаларында кайнашып, бөтен яшьлегә үтәчәк, дип борчылды. Кияүгә чыгым дисәң дә, авылларында тәртипле, тормыш алып барырдай егетләре дә юк. Үзләрендәгә кебек үк эш белән изелә торган каенаналы йортка барып төшсәң...

Равиләне калада яшәүче туганнан туган апасы "коткарды". Үзе шәфкать туташы булып эшли торган шифаханәгә санитарка итеп урнаштырды. "Хәзергә шулай йөреп тор,

тора-бара юньлерәк эш килеп чыгар әле", — диде. Тулай торақта да урын табылды. Дүрт кыз бер бүлмәдә яшәсәләр дә, Равилә канәгать иде. Шәһәр — ни әйтсәң дә, шәһәр инде. Эшенән кайтуга, коенып чыгарга душы, сузылып ятарга караваты бар. Әнисе шикелле, ашык-пошык капкалап, абзар тирәсенә чыгып чабасы юк. Туктаусыз мыжылдап, әле тегесеннән, әле монысыннан гаеп табып торучы әтисе дә янда түгел.

Тик баштарак кына шулай оҗмахка эләккәндәй хис иткән икән Равилә үзен. Тора-бара эше дә, тормышының бер төрлелеге дә туйдыра башлады. Бүлмәдәшләре дә — кияүгә чыга алмый картаеп барган кызлар! Алар белән арамлашудан да ямь юк иде.

Күңеленә шулай бәргәләнгән вакытында очратты ул Рамилне. Болай гына, вакыт уздырырга гына дип очрашып йөри башлаган иде, баштанаяк гашыйк булуын сизми дә калды. Иң әүвәл авыл егетләре кебек тупас кыланмавы йөрәгенә май булып ятты. Килгән саен кулында чәчәк букеты була үзенә, килеш-килбәте дә күркәм, өс-башын да көн саен алыштырып, чистартып, үткүлөп торучы сизеләп тора. Бүлмәдәгеләр баштан ук "культурный" дип бәя бирделәр, чеп-чи авыл кызының шул егетнең башын әйләндерә алуына ышанып җитмәделәр хәтта.

Рамил көндезләрен эшли, кичләрен политехник институтта укый иде. Шуңа күрә Равилә белән сирәк очрашалар, шулай да кызы аз гына да җәберсенми, һәр килүен сагынып көтеп ала, аның белән булган һәр минутын мәгънәле итеп үткәргә тырыша иде. Шундый чибәр, укымышлы, бай тормышлы (әнисе шәһәр хакимияте тирәсендә эшли бугай) егетнең юк-бар капризлар белән һич тә гайрәтен чигерәсе килми иде.

Аннары Рамил аны үзләренә өч бүлмәле фатирларына алып барды, беренче тапкыр әнисе белән таныштырды. Икесенә дә бик тә ошыйсы килә иде Равиләнең, үзен артык килеренкә тоткач, хәрәкәтләре, киресенчә, җайлы-җайсыз килеп чыккан кебек тоелды. Әни кешенең вакыт-вакыт боегып, уйчанланып китүен кирегә юрады. "Бу тәрбиясез авыл кызы минем улыма тиң түгел дип уйлагандыр", дигән уй куркытты.

Икенче тапкыр Рамил белән күрешкәч, шикләнүләрен аңа да сиздерде.

"Бардыр инде, кем белә, әни кешеләр һәммә нәрсәне шулай төптән уйлыйлардыр", — дип, тегесе көлдә генә.

Инде чират Равиләгә җиткән иде, эссе җәй уртасында, Рамил белән җитәкләшеп, авылга кайтып төштеләр. Әти-әнисе дә бик ошатты егетне. Өстәвенә, шәһәрдә туып үссә дә, авыл тормышын да яхшы белә, кулы эшкә ята икән. "Әбиемнәр авылда яши иде бит, җәйләрен гел шуларда булдым", — дип аңлатты. Икәүләшеп печән хәстәрләп, бәрәңге төпкеләп йөрделәр, авылдагы яштышларын көнләштереп китте Равилә.

Әти-әнисе турында сорашкан кына мондагыларның кәефләре әзрәк төшкәндәй булды. Рамилнең үзенә сиздермәсәләр дә, әнисе Равиләгә күңелендәгесен пышылдап өлгерде: "Сыңар канат белән үстергән икән... Алай исполком тирәсендәгә кеше булгач, безнең ише простой халыкны үз итәрме әле. Без уйлаганча гына түгелдер... Урындагы кешене ирләр яратып бетерми шул инде... Алай... Анасына бер бала булгач, синнән көнләшеп тә үзәгегә үтмәгәе..."

Әнисенә әлегә шөбһәле сүзләре болай да йөрәген гел тырнаштырып тора иде, теге көнне булачак каенанасының күз яшьләрен күргәч, күңелендә үзе дә аңлап бетерми торган бураннар уйнап алды. Аннары һәр очрашулары саен аны өнәмәве көчәйгәннән-көчәя барды, тик ул, бөтен көчен җыйнап, бу хакта Рамиленә сиздермәскә азапланды. Чөнки бер чакны теләннән "Синең әниең шундыерак инде" дигәнрәк

ялгыш ычкынып киткән бер җөмлә чак кына яшьләрен үпкәләшеп ара өзүенә китермәде. "Әйдә, бер-беребезнең әниләренә тел тидермик", — дип, әллә ничек моңарчы булмаганча катылык белән әйтеп куйды Рамил. — Безне мәхәббәтбездә өлкәннәргә булган ихтирамга комачуларга тиеш түгел..." "Ә ул ихтирам, киресенчә, безнең мәхәббәткә зиян салса..." димәкче иде Равилә, тыелып калды. Рамил югалту куркынычы күңелендәгә давилны бастырып мәҗбүр итте.

Ә аннары...

Аннары күптәнне хыялына иреште Равилә: шәһәр кафеһында үткәрелгән шау-шулы туй мәҗлесеңнән үк Рамилләренә өч бүлмәле фатирларына кайтып утырды. Ул вакытта шифаханәдән киткән иде инде, медицина училищесында укып йөри иде. Иртән каенанасының да, иренәң дә эшкә җыенып чыгып китүләрен сизми дә кала. Җай белән генә торып, иркенләп ашап-эчеп, үз-үзен хасиятләп барып утыра дәрәсенә. Дәрәсләрдән соң да буш фатирга кайтып керә каенанасы иртән хәстәрләп киткән ризыкны ашап, каба

караватына кереп ава. Кайчак дус-ишләре белән дә кайтып кайткан төсән ала. Җәннәттә яшим дип уйлар иде, каенанасының кичләрен эштән арына алмаган кешедәй кыланып, туктаусыз кыштыр-кыштыр йөрүе эчен пошыра. Кухняда да,

ванна бүлмәсендә дә ярты төнгә кадәр шопыр-шопыр су ага. Рамилнең аның гажәпләнүенә җавап итеп: "Шулай инде ул, эшсез тора алмый", — диюе беркөн Равиләнең күптән тел очында йөргән сүзләрен әйттерде:

— Эш дип инде... Әнә минем әни кебек мал-туар асрап, бакча казып яшәсә, эш дип әйтер идең. Монда инде мунча өлгертәсә дә юк, су ташырга да, мичкә ягарга да кирәкми. Бизәнәп-ясанып көзгә каршында утырырга да вакыты юк минекенә...

Рамил җавапсыз калды. Аның әнисенә дә тел тидертәсе килми, Равилә белән дә ызгышып яшәргә теләми иде. Ул әнисен яхшы аңлый. Килененә алар гаиләсенә ят булган кайбер кыланмышларын өнәп бетермәгәнлеген, әмма дәшмәскә тырышуын белә.

"Балалар, телевизорны төннәрен алай бик кычкыртып куймагыз, күршеләрдән яхшы түгел", "Кеше белән кайтсагыз, табынны соңыннан җыештырып куйсагыз да була" кебек, Равиләгә әйтелергә тиешле сүзләрен күплек санда кулланып эндәшүен аңлый иде.

Равиләгә монысы да ошамый, "Ник үземә турыдан-туры әйтми? Ник кылана?" — дип көйсезләнә иде. Һәр ике якның да мондый тыенкы гына сабырсызлануы Рамилнең үзен дә акрынлап чыгырыннан чыгара башлады.

— Әни, — диде ул беркөнне кичке табынга утыргач, әнисенә күзләренә туры карамаска тырышып, — инде болай бер түбә астында яшәү кыен икән, аерып бир миңа бер бүлмәне, минем дә өлешем бар бит бу фатирда...

Равилә йөзенә бер үзгәреш тә чыгармады, эченнән генә тантана итте. Яшен суккандай бер хәрәкәтсез урынында утырып торган ананы ялгыз калдырып, ире аның янына, үз бүлмәләренә үтте. Равилә аннары гына хисләрен иркенгә чыгарырга җай булуга сөенеп:

— Менә, ниһаять, синнән дә ирләр тавышы чыкты, — дип, Рамилен кочаклап ук алды. Яңа хәбәр аның күңелен дәртләндергән, ул иренең эчке дөньясын аңлау хәлендә түгел иде. Аның соңгы көннәрдә бәргәләнүенә, төннәрен йокламый үткәрүенә, бөтенләй сөйләшмәскә әйләнүенә дә игътибар итмәскә тырышты. "Менә, үзбездә генә яши башлайк, аннары..." дип, үз-үзен тынычландырды. Хәер, бер аның белән генә түгел, Рамил әнисе белән дә күп сөйләшмәскә, күп аралашмаска тырышты. Беркөнне аның: "Улым, газаплама үзеңне, мин сине аңламыйм түгел бит", — дип, үз-үзен мәҗбүр итеп әйткән сүзләренә беренче тапкыр тупас итеп җавап кайтарды. Гаҗиз калган ана улының (дөрөсрәге, килененә) теләген (әллә таләбенме?) үтәү хәстәренә кереште.

...Фатирны гына түгел, жанын да икегә аерып куйдылар-мыни Рамилнең. Бер якта — бәхет ташып торган сөекле хатыны. Икенче якта — соңгы ике ел эчендә кечерәеп, сулыгып калган әнисе. Алай да сабырлыгын җуймады, аерылышканда елмаерга тырышып сабуллашты: "Улым, үзара мөхәббәтегезне сакларга тырышыгыз. Минем өчен борчылма, үз көнемне үзем күрергә өйрәнгән инде мин", — диде. Тиргәсен, кычкырсын иде ичмаса, җиңелрәк булыр иде, калдырып китү дә бу кадәр авыр булмас иде...

...Ул төнне каенана да, килең дә аерым фатирларда үткәрделәр. "Бәхетке генә була күрсен, нич кенә дә рәнҗемим мин сиңа", — дип теләде ана инде елап арыган күзләрен төн караңгылыгына төбәп. "Һаман анасы яныннан китә алмый, җебегән", — дип тиргәнде Равилә. Үзе үрсәләнеп йөрөндә, караңгы тәрәзәдән күзен алмады. Ә бу вакытта Рамил, нәрсә эшләргә җыенганын аңларга да теләмичә, шәһәр вокзалына юл тоткан, юлда туктап торган беренче поезд вагонына кергән, хәзер инде келтер-келтер тәгәрмәч тавышына ойый төшеп, ерып чыккысыз уйлар томатында йөзә иде...

Шәһрият

Язучы Рәфкәт КЭРАМИнең "Каргышлы этаплар" һәм "Очар кошлар белән янәшә" романнарын яшьләр дә, өлкәннәр дә яратып укый. "Дүрт кешелек каюта", "Кичке уйлар", "Мөхәббәт бураннары", "Капитан Хәкимов", "Сагышлы кояш", "Ындыр тулы кибән", "Йөрәгемне ут алган" повестьларында мөхәббәт темасы калку гәүдәләнә.

Татарстан Республикасының атказанган мәдәният хезмәткәре, Гаяз Исхакий исемендәге бүләк лауреаты, прозаик һәм драматург Рәфкәт Кәрамине 60 яшьлек юбилее белән котлыйбыз, иҗат уңышлары телибез һәм аны шагыйрь буларак тәкъдим итәбез.

Өзгәләнү

Басмаларда су алганда
Сиңа кулым сузмадым.
Инде хәзер баса алмыйм
Йөрәгемнең сызлавын.
Үкенәмме, үкенмимме —
Белмим әлегә кадәр.
Ләкин көтәм, зарыгып көтәм
Тик бер хат — синнән хәбәр.
Онытсаң да син хаклысың,
Сиңа юк үпкәм, рәнжү.
Ләкин авыр, ай-һай авыр
Синсез көн, синсез яшәү.
Толымнарың иркәләдем
Җәйге алсу таңнарда.
Барысы бетте, сулды йөрәк —
Юк наз, сөю аңарда.

Сөя белгәннәргә — сөю кирәк

Кердең дә син балкып — гашыйк иттең,
Һәркөн сине генә күзләдем.
Үзем генә белсәм-янсам икән...
Әйттем сиңа сөю сүзләрен!
Хискә бирелмә син, дигән идең,
Үтеп китәр, бәлки түзәрсең?!
Юк шул... карашларың белән
Бәгыремне, назлым, өзәсең!
Коштай очып барам, гел ашкынам,
Бәхет көтә — якын көшем бар!
Аерылышу белән сине эзлим,
Назларыңда коенам... төшемдә.
Яшьли сөйгән яр да онытыла,
Онытылгандай юллар газабы.
Булыр микән жанны телгәләгән
Сихри мөхәббәтнең азагы?!
Кешегә бит үлем теләмиләр,
Чәчәккә дә, сулсын, димиләр.
Мөхәббәтне ниңә куасың син?!
Мөхәббәткә саксыз тимиләр!
Әйдә әле яшик назлап-сөеп,
Күзләрдә үк бәхет чагылсын!
Сөя белгәннәргә — сөю кирәк,
Йөрәкләргә — ялкын кабынсын!

Муса пәйгамбәр ядкәр

Наил ИБРАҺИМОВ,
Болгар мөселманнарының
“Балкыш” иҗтимагый
берлеге рәисе

Милләтебезне, дәүләтебезне, Ислам динен безнең эрага кадәр 1500 ел элек Муса пәйгамбәргә “Тәүрат” китабы иңдерелгән чор белән бәйләгән әлеге хикмәтле тамга бик күп акыл ияләренең игътибарын үзенә җәлеп итеп торды һәм тора.

Греция дәүләтенә Крит утравында табып алынган, язучы, тарихчы Нурихан Фәттаһның “Шәжәрәләр” китабында “Фест дисбесе” дип аталган хаситә дә, Алтын Урда башкаласы Сарай шәһәре нигезендә, бүгенге Селитренное авылы янындагы майданда казыну-эзләнү эшләре вакытында табылган XIV гасыр мирасы да, “Җиһан язмыш ихтиярына бәйлә, ә падишаһ — халыкның көтүчесе дә, дәүләтнең кодрәте дә, бөек юанычы да, бәхетле тәкъдире дә” дип язылган тамга да, аталыкызы Фоат һәм Гүзәл Вәлиевлар тарафыннан борынгы Идел буе болгарлары корылмаларында табылган мөселманнар тамгасы да, Кубрат хан хәзинәләре һәм Симферополь табылдыклары да борынгы ата-балаларыбызның ошбу тамгага ия булуларына дәлил.

Тамганың орнаменты венгр, немец, болгар, иран, уйгур, көрд һәм башка халыклар тарафыннан хөрмәт ителә.

Тамга бертигез зурлыктагы жиде түгәрәкне хасил итә. Шуңа күрә ул “Җидегән йолдыз” дип тә йөртелә. Урталыкта яшел төстәге асыл таш. Ислам дине байрагы төсә, яшәү яме, ягъни хөррият мәгънәсендә. Мөселманнарда жиде саны шуңа күрә изге санала.

Тирә-як түгәрәкләрдә Аллаһы Тәгаләнең рәхмәтенә ирешерлек кешелек сыйфатлары: 1. Гакыл, ягъни туачак баланың акылына зыян китерерлек кимчелекләр булдырмау. Ана хақы. Әйтик, эчкечелек, зиначылык, наркомания, гауга һәм башкалар. 2. Гыйлем. 3. Гамәл.

4. Груһлык, ягъни туплану. 5. Гаделлек. 6. Газизлек, ягъни Аллаһы Тәгаләнең барлыкка китергәннәренә хөрмәт вә ихтирамлы, итагатьле булу.

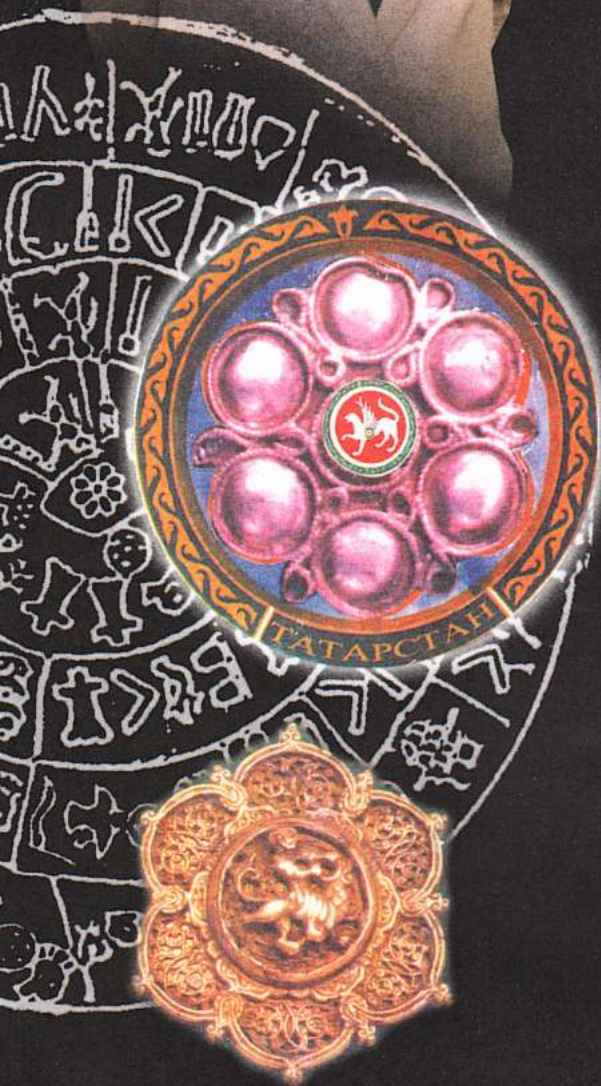
Ошбу сыйфатлар “Тәүрат” китабы кагыйдәләренә карый, Коръән-Кәрим белән ныгытыла. Адам баласында әлеге күрсәтелгән сыйфатларны шәригать законнары гына төрбияли ала. Шуңа күрә ата-балаларыбыз Ислам динен иреккә һәм рәсми рәвештә кабул иткәннәр дә. Алар тамга таләпләренә турылыклы калып, ягъни шәригать законына буйсынып, рухи һәм матди байлыкта яшәгәннәр. “Җидегән йолдыз”ны Төркия падишаһы Солтан Сөләйман Кануни баш киemenдә йөрткән.

Казан ханлыгында да дәрәжәсе була тамганың. Ләкин Сафагәрәй хан үтерелгәннән соң, Сәхипгәрәй хан ошбу тамгаларны күкрәкләрендә тагып йөрүчеләрнең башларын кистерә, ә тамгаларны Кырымга алып киткән дигән фараз бар.

Тамга таләпләренә турылыклы булган ханнар Ислам динен хөрмәт иткәннәр. Мәсәлән, Алмыш хан (Жәгъфәр хан), Алтын Урда ханнары Бәркә хан, Үзбәк хан, аның улы Җанибәк хан тарихка изге гамәлләр белән кереп калганнар.

Татарстан Республикасының гербында бу тамга белән бәйләнеш тә, охшашлык та бар. Шунның белән бергә, аерымлыклар да юк түгел. Мәсәлән, Ак барс борынгы халәттеннән читләшкән. Борынгы символда аның коерыгы аяклары арасынан кереп тора. Алгы уң аягы күтәрүле. Ләкин бу һич тә курку билгесе түгел. Коерыгыгызны кыска тотыгыз, кысмасыннар, басмасыннар, гайбәткә урын калдырмагыз, һаман алга карап, хәрәкәттә яшәгез.

Күрсәтелгән вариант һәр милләт, һәр дәүләт өчен дә үз символларын кабул итү мөмкинлегә тудыра. Шуңа нигездә җәмһүриятебез гербын да камилләштерергә мөмкин булыр иде.

Тибет

шифралары сезне котә

Зур уңышларга ирешүенә карамастан, медицина бүген яңадан-яңа киртәләргә очрый. Күз күрмәгән, колак ишетмәгән афәтләр булгалап кына тора. Онытыла язган авырулар яңара. Болар барысы да медицина галимнәреннән яңача фикерләү, яңача дөвалау ысулларын таләп итә. Һәм, әйтергә кирәк, соңгы елларда табибларның игътибарын аеруча көнчыгыш медицинасы үзенә жәлеп итте.

Сәбәбе нидә соң?

Күп тикшеренүләрдән соң, Америка галиме, Нобель премиясе лауреаты Лаймус Полинг: "Химфармпрепаратлар бер әгъзаны дөваласа, икенчесенә зыян ғына сала", — дигән нәтижәгә килә. Чөнки ул даруларның тәэсире кирәгеннән артык көчле икән. Әлеге хакыйкәт белән көндәлек тормышыбызда һәрдаим очрашып торабыз: баш авыртса — анальгин, температура күтәрелсә — аспирин, кабабыз, әмма аспиринның ашказаны жәрәхәтенә, анальгинның ак кан авыруына сәбәпче булуын белмибез. Ул ғына да түгел, антибиотиклар дисбактериозга — ашказаны-эчәк системасының эшчәнлеген бозылуга китерә. Ә бу, үз чиратында, тире һәм аллергия авыруларының барлыкка килүенә дә зур этәргеч булып тора. Иң куркынычы: химик матдәләрдән эшләнган дарулар температураны, кан басымын төшереп, авыртуны, ютәлне басып, чирне хроник, дөвалый алмас хәлгә китерергә мөмкин.

Ә көнчыгыш медицинасы, әлеге аянычлы чаралардан аермалы буларак, нинди үзгәрешкә ия соң?

Иң мөһиме: ул кеше үз организмын үзе савыктырырга сәләтле дип исәпли. Шул рәвешле дөвалау ысулының бер вәкиле — "Тяньши" корпорациясе бүгенге көндә бөтен дөньяга танылды. Ул үзенең продукциясен утыздан артык илдә, шул исәптән, Россиядә дә сата. Узган елның 3-4 августында Санкт-Петербург шәһәрində корпорациянең халыкара конференциясе булып узган иде. Анда Канада, АКШ, Кытай, Россия... илләреннән килгән маркетинг осталары һәм, әлбәттә, иң беренчеләрдән булып, "Тяньши" президенты Ли-Динь-Юань чыгыш ясады. Югары дәрәжәләргә ирешкән 80 консультантка ул тантаналы шартларда БМВ машиналары ачкычларын тапшырды. Бүләкләнүчеләр арасында яшьләр дә, өлкәнрәк кешеләр дә бар иде...

ШУНЫСЫ ЗУР ӘНӘМИЯТКӘ

ЛАЕК: "Тяньши" корпорациясе житештергән биологик актив өстәмәләр күптөрле авыруларны уңышлы дөвалый. Аларны кытай галимнәре борынгы тибет медицинасы рецептларына таянып, өр-яңа технологияләр ярдәмендә эшләп чыгарган. Бу препаратлар Бөтендөнья сәламәтлек саклау оешмасының (ВОЗ) үнөч алтын медале белән бүләкләнгән, "LCO-9000" дигән халыкара сертификат алган. Мондый сертификат әлеге Россиянең бер генә компаниясендә дә юк. Биопрепаратларның өстенлеген шунда, алар фәкать органик матдәләрдән генә эшләнә (әйе, әйе, бернинди химик яки синтетик материаллар кулланылмый!).

Яшерен-батырын түгел, бездә күпчелек кеше үзенең сәламәтлегенә игътибарсызрак. Организмына файдалы матдәләрнең кайсысы кирәгрәген белми генә тукланучан. Физик күнегүләр дә ясарга иренә. Әмма тәннебез сау-сәламәт булсын өчен, без саф һава суларга, экологик яктан чиста (хлорсыз!) суны ғына кулланарга тиеш.

Әгәр ул булмаса?

Кеше организмында шлаklar яисә пычрак матдәләр хасил була. Димәк, организмыбызны чистарту белән даими шөгыйльләнергә кирәк икән!

Бу максатны тормышка ашыруда безгә "Тяньши" корпорациясе зур ярдәм күрсәтә ала. Мисалга антилипид дип аталган чәйне генә алыгыз. Аның составында яшел чәй, төрле шифалы тибет үләннәре бар. Киностемма дигән тау лианасы, мәсәлән, фәкать Тибет тауларында ғына үсә. Женьшень кебек көчле тәэсир итсә дә, кан басымын күтәрми, ә, киресенчә, нерв системасын тынычландыра, тәннебезгә дәрт-дәрман өсти. Чәй кан юлларына утырган холестерин кебек зарарлы юшкыннарны кудыра, канны төрле токсиннардан чистарта, мидәгә кан йөрешен яхшырта, күзнең күрү сәләтен дә арттыра тәтта.

Икенче төр препаратлар организмыбызны төрле файдалы матдәләр һәм минераллар белән тәэмин итә. Алар арасында иң кирәклесе — кальций. (Кальций житмәсә, кешедә 147 төр авыру барлыкка килергә мөмкин.) Кеше канында һәрвакыт бер процент кальций булырга тиеш. Әгәр ул житенкерәмәсә, сөякләрне эретеп булса да, организм үзен-үзе кальций белән тәэмин итә башлый. Чөнки кальцийдан башка мускуллар хәрәкәт итә алмый.

Баш миеннән нерв импульслары да башка әгъзаларга кальций ярдәмендә барып ирешә. Кальций житешмәү психикага да начар тәэсир итә: кешенең эче поша, тынычлыгын жуя башлый.

ИСЕГЕЗДӘ ТОТЫГЫЗ: башка фирмалар тәкъдим иткән кальций молекула формасында була; күзәнәкләргә үтеп керә алмыйча, аның күп өлеше организмыбызга ком-таш булып утыра. Ә кытай галимнәре кальцийны ион рәвешендә сакларга өйрәнгәннәр. Шуңа күрә ул организмыбыз тарафыннан 94–98 процентка кадәр үзләштерелә.

Моннан тыш "Тяньши" кеше организмына бик кирәкле булган биологик актив цинк һәм тимер белән тәэмин итүче препаратлар да тәкъдим итә. Шуларның берсе — спорулина. Бу яшь-келт-зәңгәрсу су үсемлегенә дөньяда ике жирдә генә үсә: Африкада Чад һәм Кытайда Чинхай күлендә. Иң гажәбе шунда: бу су үсемлегенә күзәнәкләре белән кеше күзәнәкләре составлары буенча тәңгәл икән. Спорулинада безгә иң кирәкле минераллар: кальций, тимер, йод, марганец, селен, хром һ. б. бар. Ул шулай ук амин кислоталарына да бай.

Корпорация савыктыручы ғына түгел, яңа күзәнәкләр ясаучы, токсин һәм радионуклидлардан чистартучы, иммунитетны ныгытучы биопрепаратлар да чыгара. Болар — кордицепс, хитозан, холикан, вэйкан...

Санап күрсәтелгән биопрепаратларны кулланганда хроник авырулар белән авырган кешеләр дә аякка баса. Мәсәлән, олы яшьтәге ханым озак еллар диабет белән авырган. Аңа бернинди дарулар да ярдәм итә алмаган. Безнең табиб тәкъдим иткән препаратларны куллангач, аның канындагы шикәр микъдары 16 дан 4 берәмлеккә төшкән. Хәзер ул үзен яхшы хис итә. Янә бер мисал: урта яшьтәге ир кешенең бавырында цирроз булган. "Тяньши" препаратларын ике ай кабул иткәннән соң, ул савыккан.

Кыскасы, йөрәк-кан системасы, астма, аллергия, яман шеш һәм башка төр авырулар белән интегүче кешеләрнең дә терелү очраклары күп.

Әгәр "Тяньши" препаратларын кулланып, савыгырга теләсәгез, рәхим итеп 43-08-70 телефоны белән шылтырата яки редакциягә хат яза аласыз.

Сезгә исәнлек-саулык теләп, "Тяньши" консультанты Лира ГАРИПОВА.

Кеше хәлен кеше белми

Автобуска үсмер бала иярткан ханым килеп керде. Ишек янында бер генә буш урын булганлыктан, әни кеше анда улын утыртты, үзе аның янында басып калды. Автобус кузгалуга, салондагы бер ир "нотык" сөйләргә кереште. Ярыйсы ук кызмача икәнлегә сизеләп торса да, урта яшьләрдәге бу ирнең сүзләре эзлекле, аңлаешлы иде:

— Менә, менә шундый ул хәзерге яшьләр! Күрәсезме, әнисе басып тора, ә ул, оялмый да, утыра. Мин булсаммы?! Гомеремдә дә мондый хәлгә юл куймас идем. Мин әниемне хөрмәт итә идем. Үлдә инде ул, хәзер юк...

Шактый сөйләнде ир кеше. Улы янында басып торган ханым, аңа бер генә борылып күз салды, тик дөшмәде. Әмма аның шул карашында мондый сүзләрдән өстен икәнлегә чагылгандай булды.

Автобуста баручы башкалар да, салмыш ирнең сүзләренә теләктәшлек белдерепмә, әллә, киресенчә, исерекнең сүзен куәтләргә теләмәүдәнме, берсе бер сүз дөшмәде. Ә ир кеше сөйләнүен дәвам итте:

— Безне бит бала чактан ук олыларны, хатын-кызларны хөрмәт итәргә өйрәттеләр. Ә менә бу малайдан ни көтәсең? Әнисенә кыенлык китерәчәк әле бу... Күрерсез...

Автобус чираттагы тукталышка якынлашты. Ханым төшәргә әзерләнде һәм шул чакта гына ир кешегә җавап сүзә әйтергә булды:

— Абзыкаем, тынычлан, зинһар. Ни күрсәм дә, үзем күрәм бит. Ә сезнең хатын-кызга, әниегезгә хөрмәтле булуыгызга ышанмыйм мин. Ник дисәгез, менә автобуста мин — хатын-кыз, берүзем басып бардым, ә сез — хатын-кызны хөрмәт итәм дип лаф орган ир-егет, торып бер дә урын тәкъдим итмәдегез әле. Икенчедән, шушылай иртәнге сәгатәтә үк исереп беткән улын күргәч, әниегез сөөнер идеме икән?!

Эшнең нәрсәдә икәннән белми торып, хөкем карары чыгарырга ашыкма, абзыкай...

Кычкырмады, дуламады ханым, әйтәсе сүзен тыныч кына әйтте дә, улын ияртеп автобустан чыкты һәм, аны җитәкләп, юлның икенче ягына юнәлде. Автобустагылар һаман сүзсез кала бирде, тик арада кемнәндер тирән көрсенеп куйганы гына ишетелде: ир бала, церебраль параличлы булып, аякларын көч-хәл белән атлый торган инвалид иде...

Әлфинур ШӘВӘЛИЕВА.
Бөгелмә шәһәре.

Кичә генә гашыйк булган идем...

Бөтен татар дөньясын гөрләтеп журналыбызның 75 еллыгын бәйрәм иттегез. Кызыгып, көнләшеп күзәттем сезне.

Безнең дә бит шушы көннәрдә алтын туебыз булырга тиеш иде. Шундый көткән идек без аны! Әжәлләрдән дару табып булмый икән... Күз ачып йомганчы сыңар канат булдым да куйдым менә.

Кызыл туйдан соң да илле ел гомер кай арада узды икән, сизмәдем. Әле генә кавышкан кебек идек, югыйсә. Бер-беребезгә бер күрдә гашыйк булып, өч атнадан туйлар ясаган идек. Торыр почмагыбыз башта бик кысан булса да, күгәрченнәрдәй гөрләшеп яшәдек. Балаларыбыз шунда туды. Ике кызыбыз да тәртипле, тәүфыйклы булып үсте. Инде өч оныгыбыз бар. Ходайга шөкер, игелекле балалар. Әтиларен актык сулышкача карап, соңгы юлга озатучылар да кызларым, оныкларым булды.

Мин еламыйм, йөрәгем, жаным елый. Иң зур юанычым да, сердәшем, иптәшем дә син хәзер, "Сөембикә".

Әлфия ӘХМӘДУЛЛИНА.
Казан.

Идеа-йортта нидәр бар?

Татар җыры бәйгесе

Яңа елның 4–7 гыйнвар көннәрендә Камал театры бинасында "Татар җыры-2001" телефестивале конкурслары узды. Фестиваль "Татарстан" дәүләт телерадиокомпаниясе һәм "Барс-Медиа" ябык акционерлар җәмгыяте тарафыннан оештырылды.

"Татар җыры" үз алдына 2001 елда яңгыраган иң популяр җырларны ачыклау максатын куйган иде. Һәм шундый 15 җыр билгеләнде. Дүрт көн дәвам иткән концертларда җиңүче җырларны башкаручылар чыгыш ясады. Алар ара-сында Гөлнара Тимержанова, Лилия Хәмитова, Зөлфия Минһажева кебек яшьләр дә, Рәсим Низамов, Резеда Шәрәфиева, Нәфкәт Нигъмәтуллин, ИлСаф кебек тамашачының мәхәббәтен яулаган талантлар да, Идрис Газиев, Зәйнәп, Айдар Галимов, Салават, Хания кебек бөекләр дә бар иде.

Фестивальдә заманча татар җырларының иң күренеклеләре сайлап алынганын истә тотсак, бу концертларны бүгенге җыр сәнгатебезнең көзгесенә дип тә әйтеп булыр иде.

Икенче тапкыр үткәрелүче "Татар җыры" фестивалендә башкаручыларга "Алтын барс" премиясе, җыр авторларына бүләкләр тапшырылды.

Йомгаклау концертын җәмәгәтә белән бергә президентыбыз М. Шәймиев тә тамаша кылды.

Таныш булыгыз — морзалар!

Татарстан Милли архивы тарафыннан әзерләнгән "Казан морзалары. 1785–1917 еллар" дигән генеалогик сүзлек дөнья күрдә.

Басманың максаты Казан губернасының морзалар нәсел-ле китабын фәнни әйләнешкә кертүдән гыйбарәт. Анда 1558 нәселнең нәсел-нәсәбе исемлегенә тупланган. Алкиннар, Алиевлар, Вәгийзовлар, Ярмөхәммәтовлар, Хәлфиннар, Юнысовлар — шуларның иң атаклылары.

Яшь кенә дә, төш кенә...

Альбина Әпсәләмова — Татарстан язучылар берлегенен иң яшь әгъзасы. Шуңа да карамастан, аның турында: "Яшь кенә дә, төш кенә..." дип әйтергә тулы нигез бар. Альбина зур танылуга иреште: әдәбият һәм сәнгать өлкәсендә югары уңышка ирешкән өчен ел саен бирелә торган "Триумф" — дәүләттән тыш Бөтенроссия премиясенә лаек табылды.

Бүләкне рәсми төстә тапшыру 28 гыйнварда Мәскәүнең Кече театрында үтте.

Альбина — ике шигъри китап авторы: "Осколки снов" (1998); "Я люблю писать курсивом" (2001). Ул Казан финан-икътисад институтының IV курсына укый. Прозада да үзен сыный — роман яза.

Шулай, алма агачыннан ерак төшми, Альбина танылган татар язучысы, күренекле роман остасы Габдрахман Әпсәләмовның оныгы.

Шәфкәт ияләре

Чистай халкы элек-электән үк мәрхәмәтлелегә, ярдәмчеллеге белән аерылып торган. Күптән түгел генә Чистай әбиләре моны үзләренең эчкерсез гамәлләре белән яңа бер тапкыр расладылар. Шәфкәт иясе булган утыз әби кич утырып бәйләгән жылы йон оекларын, оекбашларын, бияләй һәм төрледән-төрле башлыкларын "Жылы йорт" социаль приютына китерделәр.

Балаларга менә дигән бүләк!

— Әбиләргә без бик рәхмәтле, — диләр балалар куанычларын яшермичә, — алар чын шәфкәт ияләре.

№ 2, 2002 ел

ХӘЗИЧІӘ

АКВАРИУМ — АКВАСоенеч

Өч литрлы банка һәм гуппи атлы ялтыр койрыклы ике-өч балык. Беренче аквариумым шул иде минем. Шушы банкада гуппиларым шаккаткыч тизлек белән үрчеделәр, үз туганнары тарафыннан ук юк ителә язып, кабат ишәйделәр. Балыклар дөньясын күзәтү гажәп кызык иде: авызлары бертуктаусыз ачылып-ябылып торганга аңгырарак булып күренгән бу жан ияләре Горький паркындагы пионерлар кебек көтүләре белән суусемнәр арасында бәрелеп-сугылып йөреләр, банка төбөндә казыналар, ризык йоткан булалар, “джентльменнар” итәк болгаган һәр “дама” артыннан чаба... Бераздан минем банкага игътибарым бетте, суусемнәр күз алдымда череп, гуппиларым “аякларын сузды”. Шушы ачы тәжрибәдән мин “карамасаң, тараканнар гына үрчи” дигән Акыл алдым.

Хәзер безнең өйдә менә дигән ике аквариум бар. Икесендә дә үз дәрәжәләрен бик шәп белгән балыклар яши. Килгән-киткән аларга карап аһ итә. Аквариум яратмаган кеше юк бит инде ул. Карарга-чистартырга яратмаганыбыз да күзәтергә ярата. Аквариум өйнең иң матур бизәге, тере картина: аның янында вакыт дигән нәрсә үзгәрә — аны сизмисең һәм эштән чыккан нерв-ларыңның көйгә килгәнән дә сизми каласың. Моның өстәвенә, балык бик җайлы “йорт хайваны” бит ул: чиста, матур, холкы әйбәт, иң мөһиме — тавышы-тыны юк.

Балыктардан ун итенеч

1. Турыпочмаклык формасындагы "классик" аквариум сайлагыз. Түгәрәк, куб, күпкырлык кебек "шаккатризмнар"ны чистарту да кыен, аннары, алар оптик ялан да бирә: матур балык андый аквариум эчендә көкрә-бөкрә гарип бер жан булып күренергә мөмкин.

2. Яктырткыч, фильтр һәм жылыткычны аквариум белән бергә үк сатып ал. "Соңыннан", гадәттә, бөтенләй соңара, ул арада яктысыз, жылысыз һәм һавасыз тилмергән балыкның яшәүдән ваз кичүе бар.

3. Грунт юка булсын. Без ЦУМда йөрүдән нинди тәм тапса, балыктар да грунтта казынудан шундый рәхәтлек ала.

4. "Тере" сүүсемнәр үстөрөп мәшәкәтләнмәсәң дә була. Алтын балыктар чөмчөкләп ямьсезли дә әле аларны. Ә ясалма сүүсемнәр матур һәм мәңгелек.

5. Аквариум — интерьерның иң дәрәжәле жире. Булмагә килеп керүгә күз аңа төшәргә тиеш! Әмма аквариум торган урынга кояш нурлары төшмәсен.

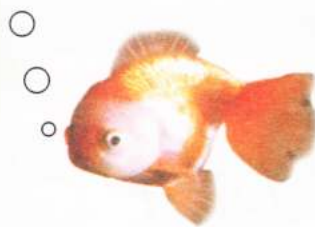
6. Аквариумга саласы суны берничә көн өсте ачык савытларда тоталар. Су салгач, иң элек гупиларны жибәр. Алар бер атна чамасы үзләре генә яшәп, "рәтле" балыктар күчәнгәнче йортны көйли торырга тиешләр.

7. Балыктарның баш саны артык күп булмасын. Үзең дә балалар, килең-кияүләр, каенсеңел-каенишләр, каенана һәм каенатаның каенанасы белән бер бүлмәле йортта бергә яшәү ошап бетмәс иде.

8. Балык та, синең жанкисәңең шикелле, ит ярата. Озын борын личинкасы белән тукландырсаң, балыктарың "дельфин" кадәр булып үсәр. (Ул шундый кечкенә генә кызыл корт. Аларны юеш чүпрәккә төрөп, банкага салып, суыткычта тоталар. Әйе, балык яратасың икән, бер нишләр хәлең юк. Түзәсәң инде, ахирәт!)

9. Вак һәм эре балыктарны бергә тотма. Ошамый аларга бу. (Күз алдыңа китер: кеше белән тулы автобус; кечкенә генә буйлы син; ике тапкыр биек башкалар; син сулыш ала алмыйча тыпырчынасын; тегеләр култык асларында кемнәңдер чәбәләнүеннән канәгать түгел...)

10. Ерткыч балыктарны аерым яшәт. Юкса, калганнарны эндәшми-нитми генә юк итәчәкләр.

Злата РЕУТА,
ихтиолог

Балык ханым, исемегез ничек?

Гуппи. Аквариумның аборигеннары. Кечкенә, чуар, тыныч, талымсыз, арзан. Кечкенә аквариумнар өчен иң кулай балык.

Меченосец. Көмешсыман кара, аллы-каралы, королевалар күлмәге кебек "шлейфлы" матур балык. Үзе "байлардан", үзе талымсыз.

Моллинезия. Кылыч балыкка охшаган, койрыгы гына ураксыман. Төсе — бәрхет-кара һәм яки ак бөртекләр төшкән кара. Бик матур.

Вуалькойрык, алтын балык, телескоп — "бер чыбыктан сөрелгән" балыктар. Туймастамаклар. Тәүлек буге ашап кына торалар. Тәүлек буге грунтта казыналар. Зур аквариумда "кит" кадәр булып үсәләр. Койрыклары гажәп-хәйран, күзләре — күзеңне ала алмаслык. Акрындыр үзләре. Яннарына ерткыч балыктар жибәрә күрмәгез. Койрыкларын да күрми калырсыз.

Скалярия. Бик акыллы балык. Никахка да ике як та яратышып, гомерлеккә дип керә. Ирләре хатыннарын кеше кызыгырлык дәрәжәдә кадерли. Оя ясап, аны саклап яшиләр, чакырылмаган кунакларга эләккәндә шәп эләгә. Суның температурасына бик талымлы, салкынны өнәмиләр.

Данио. Буй-буй сызыклы, шаян, житез. Көтү-көтү булып яшиләр. Нәкъ безнеке — коммунистик идеалларга турылыклы, бәхетен туган коллективында тапкан балык: "башкалар кая — мин дә шунда".

Макропод. Сугыш чукмары. Матур. Сиздерми генә килеп тешли дә кача. Оя корганчы түзәргә була алай да. Ир затлары еш кына чөкәләшәп, кемнең көчләрәк икән ачыклап тора.

Барбус, "этәч", попугай. Киллерлар. Кайчан карама, кая карама — сугышалар. Тыныч холыклы балыктар анында тотарга ярамый. Үзләре соклангыч матур.

Жәен. Бу — аквариумның табышмагы. Мыеклы, үз-үзенә бик ышанган, "ике аягында нык басып торучы" балык. Холкы жайсыз. Жәенгә аерым куыш кирәк: торбамы, кувшинмы, башка бер-бер нәрсәме... (Балыктар өчен "йортлар" махсус кибетләрдә сатыла.) Жәен — философ, ул караңгыда ялгыз калып уйланырга ярата. Аның оясыннан чыгып аквариумны бәхетле иткән мәле — сезнең дә бәхетле мәлегез.

Пальма

усал көчлөрдән саклый

Хөрмәтле хужабикәләр!

Сезнең арагызда да яратып гөлләр үстерүче, шулардан ямь, тәм табып яшәүчеләр бардыр. Без быел шундый мавыгучыларны барларга ниятләдек.

Ничек итеп өйдә ел әйләнәсенә гөл-бакча булдыруның серләрен журнал аша башкаларга да житкерсәгез иде. Күпләр сезнең күркәм киңәшләрегезгә дә мохтаж.

Сездән фотосурәтләр, эшлекле тәкъдимнәр көтеп калабыз.

Пальманы хаклы рәвештә тропиклар "патшабикәсе" дип йөртәләр. Чөнки ул анда көн күрүче халыкның төп яшәеш чыганагы булып тора. Һәм кешегә фәйдасы ягыннан пальмага тиң агач юк дип санала.

Дөньяда пальманың 3000 төре билгеле. Тик шулкадәр күптөрле булуына карамастан, бۆлмә бакчачылыгында нибары 10—15 төрле пальма гына үстерелә.

Пальмалар бер-берсеннән зурлыклары һәм яфрак рәвеш-буйлар буенча аерылып торалар. Шулар ук вакытта аларның үзгәртеп аларга уртак сыйфаты да бар. Әйткәч, пальманың үсү ноктасы чыбык очында урнашкан. Шуңа күрә пальманың чыбык очын киссәң ярамый, ул корыячак.

Яфрак төзешләре буенча пальмалар жылпәзәле һәм канатлы булалар. Канатлы пальманың яфраклары чыбыкчада ике яклата тигез үсә. Моңа, мәсәлән, хөрмә (финиковый) һәм ховейя пальмалары мисал булып тора. Ә жылпәзәле (веерный) трахикарпус, вашингтония пальма яфрагы чыбыкчада нур рәвешендә чәчелеп үсә.

Пальманы бөлмәдә үстерү артык мәшәкатчелек түгел. Аның талымсыз төрән сайлыг белергә генә кирәк.

Пальма яктылык ярата. Шулар ук вакытта аны кояш кыздыра торган урынга да куярга ярамый. Алай гынамы, ховейя белән хомедорейя пальмалары, мәсәлән, җиңелчә күлгәле урынны хуп күрә. Бөлмә пальмасы өчен 18—22 градус җылылык иң кулай санала. Аеруча хризолитокарпус, кариота, ховейя, хомедорейя пальмалары җылылык яратучан. Ә менә рапис, хамропс, трахикарпус, вашингтония, ливистона пальмаларын җәен балкон һәм террасага да утыртырга була. Кышын исә алар 10—15 градус җылылыкта да үзләрен яхшы хис итәләр.

Пальмага бөлмәдә торган җылымса су сибәргә кирәк. Кышкы айларда туфракны җиңелчә дымлы тоту да җитә. Су бөркү аеруча кышын файдалы.

Пальма күчере утыртуны авыр кичерә. Шунлыктан, аны күчәргәндә, бар җаен җайлап утырту зарур. Иң элек чүлмәк төбенә яхшы дренаж (ул чәчәк кишетләрендә махсус сатыла) салыгыз. Чөнки пальма тамырларын даими сулы туфракта тоту зарарлы. Аннан соң пальманы кызыл балчык аралаш кәсле туфрак салынган тирән чүлмәккә утыртыгыз.

Үсемлекне яздан башлап ашлама белән даими ашлап торы сoralа.

Башка бөлмә гөлләреннән аермалы буларак, пальма орлыктан үрчи. Орлыкны шыттыру җылылыгы 25 градустан да ким булырга тиеш түгел. Пальма бик озак шытылган. Шытып чыккач та беренче елны бик акрын үсә.

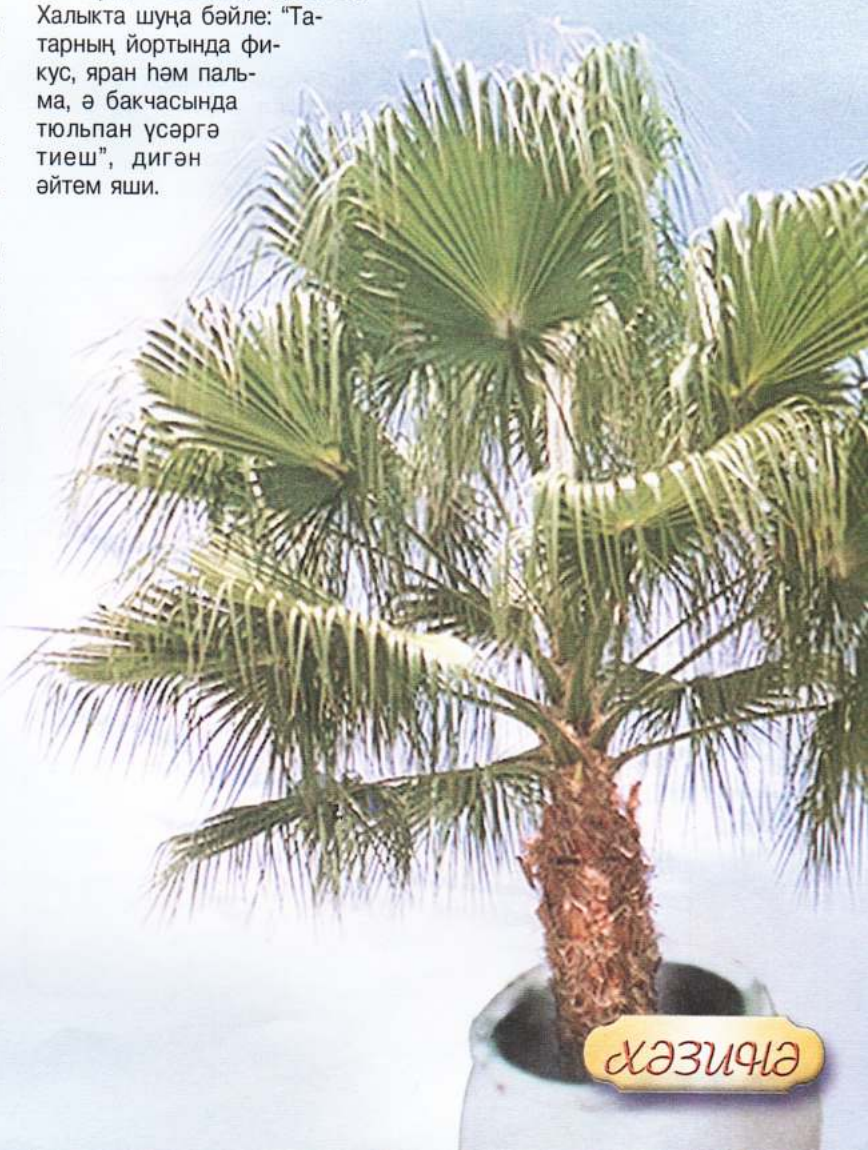
Безнең якларда үсәргә яраклашып, иң киң таралган пальмаларның берсе — нәфис хомедорейя. Ул бөлмәдә 1,5 метр биелгәккә җитеп үсә һәм өйдә чәчәк атучы бердәнбер пальма санала.

Куаксыман саргылт хризолитокарпус пальмасы үзгәртеп бөртөрле. Ул үсә төшкәч, як-якка тамырлы үрентеләр җибәрә.

Өй шартларында үстерү өчен ховейя Белмора, ховейя Форетера, трахикарпус Форчуна да кулай санала.

"Үсемлекләрен сикхи көче" китабында: "Пальма, аеруча хөрмә пальмасы, йортны усал көчләрдән саклай", диелгән.

Халыкта шуңа бәйле: "Татарның йортында фикус, яран һәм пальма, ә бакчасында тюльпан үсәргә тиеш", дигән әйтем яши.

Шулпалы

ашлар

Психологлар әйтүенчә, шулпалы аш ныклы, чын гаиләдә ешрак пешерелә. Шул күзлектән караганда, аеруча ир-атны аш белән ешрак сыйларга киңәш ителә. Ялгызак кешегә дә кайнар аш белән “жылынып алу” файдалы, диләр.

Әйе, токмачлы аш, щи, борщ ише ашларны пешермәгән хатын-кыз юктыр ул. Шулай да кайвакыт өйдәгеләрне нинди дә булса яңарак аш белән дә шаккатырасы килә. Шуңа күрә әлеге рецептлар күпләргә кулай булыр дип ышанабыз.

Киңәшемә колак салыгыз

— Шулпалы аш тәмлерәк булсын өчен пешеп чыгар алдыннан аңа берәз сыр уып салыгыз.

— Сарык шулпасы әзерләгәндә иң элек сөякле итне майлы табада көрәнсу төскә кәргәнчә кыздырып алыгыз. Аннары гына су салып шулпа пешерегез. Ә шакмаклап туралган кишер, бәрәңгә һәм суганны аш пешеп житәр алдыннан гына салыгыз.

— Менә мондый ипи аш белән ашау өчен бик тәмле була. Иң элек ипине шакмаклап турап майлы табада кыздырыгыз. Аннан соң жылы килеш кәстрүлгә тутырып, өстенә туралган сарымсак сибегез. Кәстрүлне капкачлап селеккәлегез.

— Аш янына сарымсаклы ипине түбәндәгечә дә әзерләргә мөмкин. Башта күмәчнә телемнәрен кисеп чыгармыйча гына кискәлегез. Һәрберсе арасына бер шакмак атланмай һәм туралган сарымсак сибеп, күмәчнә фольгага төрегеңез. Шуны мичкә куеп, тәмле ис чыга башлаганчы тотыгыз.

Төсле кәбестә ашы

Төсле кәбестәне (200 г) яфракларын аергалап, тозлы суда пешереп алыгыз. Аннары 1 чәй кашыгы онны атланмайда кыздырып, кәбестә пешкән суда 10 минут кайнатыгыз. Шуңа туралган кәбестә, петрушка һәм 2 йомырка кушып тугланган 0,5 л сөтне салып, кайнатып чыгарыгыз. Кайнар аш өстенә вак угычта уылган сыр (100 г) сибеп болгатыгыз.

Сарымсак ашы

Шакмаклап туралган (200 г) бәрәңгене әнис белән бергә пешерегез. Шуңа вак итеп туралган 4 теш сарымсак, төелгән кара һәм кызыл борыч, тоз, атланмай, берәз сөт өстәп, барысын бергә кайнатыгыз. Өстенә яшел тәмләткечләр сибеп, кыздырылган ипи шакмаклары белән табынга куегыз.

Бәрәңгеле солы ашы

Иң элек шакмаклап туралган (250 г) бәрәңгене пешереп алыгыз. Аннан соң шул бәрәңгегә (200 г) изелгән солы ярмасы, тоз салып, әзер булганчы кайнатыгыз. Сөт, атланмай, туралган яшел тәмләткечләр өстәп янә дә кайнатып чыгарыгыз.

“Геркулес” ашы

Геркулесны (1 стакан) 2 л суга салып томалап пешерегез. Шуңа 2 аш кашыгы атланмай, кирәгенчә тоз кушып, каймак куелыгына житкәнчә кайнатыгыз.

Төшсез кара жимешне (200 г) аерым савытта пешерегез дә изгәләп ашка салыгыз. Ашны кыздырылган ипи шакмаклары белән табынга куегыз.

Тавык ашы

Тавыкны пешереп, ак итен аерып алыгыз. Калган итне иттарткычтан чыгарып шулпага салыгыз. Шуңа йомырка сарысы салып тугланган 1 стакан сөт кушыгыз. Кирәгенчә тоз өстәп, барысын бергә кайнатып чыгарыгыз. Тәлинкәдәге туралган ит һәм кыздырылган ипи шакмаклары өстенә кайнар аш бүлеп салыгыз.

Халык медицинасы

Астмадан алоэ бэлзәме

Бэлзәм ясау өчен ике атна су сибелмәгән алоэ яфрагы кирәк булачак. Ул киселгән яфракны су белән юарга ярый, фәкать коры тукума белән тузанын гына сөртеп алыгыз. Аннары яфракны турап пыяла банкага тутырыгыз да, өстенә тиешле күләмдә бал белән кагор шарабы салыгыз. Барысын бергә яхшылап болгаткач, тугыз көн салкынча урында төнәтегез. Аннары яфракларны сыккалап, төнәтмәне сөзегез.

Әзер төнәтмәне беренче ике тәүлектә көнгә 3 тапкыр 1 әр аш кашыклап, аннан соң көнгә 3 тапкыр 1 әр чәй кашыклап эчегез.

Бэлзәм әзерләү өчен: 250 г алоэ, 0,5 л кагор, 350 г бал сорала.

Тамак авыртканда

Бер аш кашыгы алма серкәсен 1 стакан суга яисә алма согына салып, тамагыгызны чайкагыз.

Ютәлдән

Ярты стакан кайнар сөткә ярты стакан минераль су (боржом) яисә 1 стакан кайнар сөткә 1 чәй кашыгы бал кушып эчәргә кирәк.

Артриттан чыршы ваннасы

Яңа киселгән чыршы ботакларын кайнар сулы зур бакта томалап төнәтегез. Төнәтмә 37-38 градуска төшкәч, шуңа аяк-кулларны тыгып, 30 минут тотыгыз. Аннары аяк-кулны йон тукумага чорнап, 1 сәгать ятып торыгыз. Әлеге процедураны 2 көн саен кабатлау зарур. Ревматик полиартритны дөвалау курсы 5-7 процедура тәшкил итә.

Артриттан солы саламы

Солы саламына (200—300 г) 5 литр су салып 30 минут кайнатыгыз. Эретмә 36-37 градуска чаклы суынгач, аяк-кулларны тыгып, 20—30 минут утырыгыз. Процедура өчен 5-6 ванна зарур.

Сөялне ничек бетерергә?

Беренче ысул. Һәр көн йокы алдыннан аякны тән түзәрлек кайнар суга тыгып йомшартыгыз. Аннары сөял өстенә лимон кисәге куеп бөйләгез. Аеруча лимонның кибән башлысы уңай булачак. Әлеге процедураны 5-6 тапкыр кабатларга кирәк.

Икенче ысул. Суган кабыгын ике атна дөвамында аш серкәсенә салып тотыгыз. Һәм шул кабыкны төнгә сөялгә бөйләгез. 3-4 процедурадан соң сөял бетәчәк.

Тынычландыргыч массаж

Массаж стресстан иң нәтижәле чара булып санала. Кан йөрешен яхшырту белән беррәттән, төнгә эфир майларын да сөндәрә.

Миндаль яисә кунжут мае салынган шешәне кайнар суга утыртып жылытыгыз. Шуңа берничә тамчы эфир мае (лаванда, мелисса, ромашка) өстәгез. Әлеге май катнашмасын аз-азлап, табаннан башлап бөтен төнгә массажлап сөртегез. Мондый массажны иртән яки кичен душ алдынан ясау кулай. Бу процедурага нибары 10 минут вакыт җитә. Аның каравы, организмга күпме физик һәм рухи көч өстәлә.

Грипптан лимон файдалы

Гриппка каршы организмны төрлечә чыныктырып була. Мәсәлән, лимонлы май ашау да файдалы. Моның өчен 1 лимонны 1 минут кайнар суга салып тотыгыз. Аннары кабыгы белән бергә иттарткычтан чыгарыгыз. Шуңа 100 г атланмай һәм 1-2 аш кашыгы бал салып болгатыгыз. Лимонлы майны суыткычта саклагыз һәм көндәлек кулланыгыз.

Теш сызласа...

Теш сызлавын гап-гади канәфер белән басарга мөмкин. Аны авырткан теш белән чөйнәп, уртка кысарга кирәк. 15 минуттан авырту басылып.

хәзичә

2002 елга фаразлар

Бәхеткә уралыгыз!

Кучкар 21.03 – 20.04

Сезне яуланмаган үрләр, мавыктыргыч яңа
офыклар кәтә. Кыюрак булыгыз.

Балык 20.02 – 20.03

Матур һәм бәхетле тормышны диңгезләр ар-
ягыннан эзләмәгез, ул туган йортыгызда. Ә Яңа
ел күңелегез түрәндә бөреләнгән канатлы хыял-
ларыгызны тормышка ашырырга ярдәм итәчәк.

СӘЛАМӘТЛЕК

Суны үз итегез. Көн дә минераль су эчегез һәм елга
5-6 тапкыр гына булса да диңгездә коенырга тырышыгыз.

ГАИЛӘ

Ир-ат. Кызыктыргыч тәкъдимнәр булса да, туганнары-
гыз белән уртақ эш башламагыз.

Хатын-кыз. Бәхәстә катнашырга туры килсә, гадел якны
түгел, үзегезгә ошаганын сайлагыз. Оттырмассыз!

МӘХӘББӘТ

Ир-ат. Дусларыгызның чокчынуыннан саклангыз. Алар-
ның: “Ул сиңа тиң түгел”, “Аннан яхшыракны табар идең”, —
дигән фикерләре һич тә дәрәс түгел!

Хатын-кыз. Дус кызларыгызга йөрәк серләрегезне ач-
магыз. Күңелгә ятышлы киңәш ишетмәссез, ә менә гайбәте
чыгачак.

МӘХӘББӘТ ТАЛИСМАНЫ

Ошаган киёмнәрне ешрак киегез. Үзегезгә ышаныч ар-
тыр һәм кешеләр дә сезгә тартылыр.

АКЧА

Ир-ат. Акча үзен хөрмәт иткәнне ярата. Ихтимал, яңа акча
янчыгы сатып алу да зыян итмәс.

Хатын-кыз. Акчаны сак тоту өчен, үзегезгә “акча жыючы”
табыгыз. Шул ышанычлы кешегә акчагызны саклыкка би-
рип барыгыз.

ЯЛ

Жанга ятышлы тыныч урын.

Кайчан?

Июль-август.

Кайда?

Шәһәр читендәге аулак өй.

ЯРАТКАН АШЫ

Әлбәттә инде, балык!

НӘНИ БАЛЫК

Балагыз сәламәт булсын дисәгез, яраткан шөгылен үзенә
сайлау мөмкинлеге куегыз.

СӘЛАМӘТЛЕК

Елның икенче яртысында сәламәтлеккә игътибарлы булу
сорала. Йөрәк эшчәнлеген яхшырту һәм кан басымын рәтләү
өчен күбрәк бал ашагыз, камыр агачы (боярышник)
төнәтмәсә эчегез.

ГАИЛӘ

Ир-ат. Саранлашмагыз. Гаиләгезгә вәгъдә иткән барлык
матди байлыкларны да булдырырга омтылыгыз. Быел ярый-
сы гына акча керемә көтелә.

Хатын-кыз. Сүзне уйлап сөйләү зарур. Нигезсез
вәгъдәләр биреп ташлаудан саклангыз.

МӘХӘББӘТ

Ир-ат. Бар эшнә дә үзегез эшләргә ашкынмагыз. Якин-
нарыгызга ышаныч белдереп, аларга юл кую зарур. Ә үзе-
гез берәз ял итеп алырсыз.

Хатын-кыз. Сөйгән ярыгызның нинди буласын беләсе-
гез киләме? Сөз сайлаган яисә сайлайсы ир-егет урта буй-
лы, соргылт күзле, киң маңгайлы, аксыл чәчле булырга ох-
шый.

МӘХӘББӘТ ТАЛИСМАНЫ

Сөйгән ярыгызны табарга яисә ирегезнең тугрылыгын
сакларга аксыл шәмәхә төстәге муен яулыгы ярдәм итәчәк.
Ешрак бәйләп йөрегез.

АКЧА

Ир-ат. Наман саен мин-минлегегезне исбатлап
йөрмәгез, житди хата ясавыгыз ихтимал. Үз эшегезне эш-
ләгез, тирә-юньдәгеләр сүзенә колак салмагыз.

Хатын-кыз. Ел башында ясалган эшлекле тәкъдимнәр-
не житди кабул итмәгез.

ЯЛ

Дусларыгыз арасында Укчы, Кысла һәм Сөмбелә бар-
мы? Булса, бик яхшы! Аларның һәрберсе сезнең ял итү ком-
паниясенә керә ала.

Кайчан?

Март-апрель.

Кайда?

Шифа һавалы тауларда.

ЯРАТКАН АШЫ

Витаминнарда бай аз калорияле яшелчә, җиләк-җимеш
салатлары һәм төрле десертлар.

НӘНИ КУЧКАР

Бу башлы сабийга күбрәк бал, ботка кебек углеводка
бай ризыклар ашатырга кирәк. Һәм һич кенә дә тәм-том
белән мавыкмагыз.

“Хәзинә” кушымтасының мөхәррире —
Зәлидә ӘКБӘРОВА.

Талантан талаучы

Хикәя

Кыңгырау шылтыраудан туктарга өлгөрмәде, ишекне дөбөрдәтергә үк керештеләр. Гашия ишек катына килде һәм "күзлек"тән тышка карады. Ләкин теге якта кем торуйн чамаларга мөмкин түгел иде. Караңгы. Коридордагы бердәнбер лампочкага нич тынгылык бирмиләр: беркөнне борып куйдылармы, икенче көнне алалар да кителәр.

— Кем бар? — дип сорады Гашия. Тавышны анык ишетү өчен, колагын ишек ярыгына якынак китерде.

— Милиция... Паспорт режимын тикшерәбез, — дип җавап бирделәр тыштан.

Вақыт артык соң булса, "милиция" сүзен ишетүгә дә карамастан, Гашия ишекне ачарга тәвәккәлләмәс иде, мегаен. Кояш батар-батмас борын куркаклык күрсәтүне мәслихәт санамады, келәне тартты...

Калганы төштә күргән шикелле генә килеп чыкты: кара битлек кигән эзмәвердәй гәүдә атылып килеп керде дә, ишекне шап итеп ябып, тез аслары калтырый төшкән Гашиянең борын төбенә озын пычагын китереп терәде. Сул кулының имән бармагын авызына терәп: "Т-с-с!" — дип, елан сыман ыслап алды. "Тыныңны чыгарасы булма!" — дигән әмер иде бу. "Каравыл!.. Талыйлар!" — дип, кычкырырга ачкан авызын йомарга онытып, Гашия каккан казык кебек катып калды.

Угыры Гашияне җилтерәтеп эчкә сөйрәде. Беләгеннән кысып тоткан килеш:

— Акчаң, алтыннарың кайда? — дип җикеренде.

— Фәкыйрь мин... Акчам юк... Бер йөзек белән бер пар алкам гына, — дип, көч-хәл белән әйтә алды хатын. Акчаның барын-югын белмәс, дип уйлады ул. Йөзек белән алканы яшермәде. Алары үзәндә — күренеп тора.

— Кассадаң снимать иткән акчаларың кая?

— Кая миңа кассада акча тотарга! — дип зарланмакчы иде Гашия, ләкин ир аны тиз туктатты:

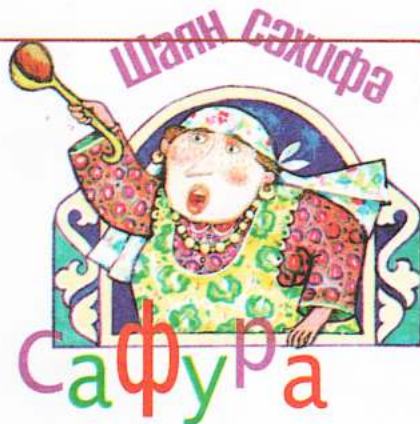
— Кил әле, бас әле монда, — дип, хатынны зал ишеге анына сөяде. Ике кулын ялт бәйләп куйды да бауның икенче башын ишек тоткасына эләртерде. Озын пычагын Гашиянең борын төбендә янә бер тапкыр ялтыратып:

— Үз теләгең белән әйтмисең икән, якты дөнья белән бәхилләш. Мин акчаңны да, алтын әйберләрнең дә табам. Яшәргә теләгең юк икән — пажалыста. Өч секунд вақыт сиңа: бер... ике...

— Әнә, әнә барысы да камут тартмасында, — дип, хатын җәһәт кенә башы белән комод ягына ымлап күрсәтте.

Хәтәр ышанычлы яшерелгән төсле тоелса да, күз ачып йомганчы угры бөтенесен табып алды. Куйганны күрүп торган диарсең.

Санаулы минутлар эчендә Гашия машина сатып алырлык акчадан, шул ук суммага тарта язган алтын-көмеш бизәнү әйберләреннән колак какты. Идән уртасына утырып, чәчен йолка-

йолка үкерде. "Хисамның яше төште, Хисамның каргышы сукты", — дип такмаклай-такмаклай елады...

Гашия белән Хисам ун ел бергә яшәделәр. Балалары булмады. Хисамның беренче хатыныннан кызы бар иде. Ай саен аңа алимент түләп торды. Машина сатып алу уена керделәр. Хезмәт хакына гына исәп тотып булмый. Хисамга ныклап торып җигелергә кирәк иде.

Жигелде ул. Акчаны кассага Гашия исеменә салып бардылар. Хатын киңәше буенча. Алиментка суырмасыннар өчен.

Хисам көнен-төнен онытып эшләде. Ике җай рәттән чираттагы ялын авылларда шабашкада үткәрде. Шәһәргә кайткач та тынгы белмәде, кунарга кайтмый калу очраklары да еш кабатланды.

Кемдә нәрсә кайгысы, очраклы рәвештә төн уртасында кайтып кереп, Хисам хатынын сөяргәсә белән тотты. Гауга купты. Йодрыклар хәрәкәткә килде... Ызгышның соңы ни белән бетәчәген яхшы төшенде Гашия. Иртән ире эшкә китү белән кассадагы акчаны барып алып, дус хатынына кертеп яшерде.

Аерылыштылар. Акча Хисамга эләмәде. Ялварды, теләнде Хисам, яртысын гына булса да бируен үтенде. Әмма Гашияне күндәрә алмады. Бу фатирга ничек килгән булса, шул килеш китеп барды. Киткәндә әйтте:

— Акчаның бәрәкәтен күрмә. Ул акчага сатып алган ризыгың тамагыңа аркылы утырсын... Шушы сүзләренә исенә төшөрәп өзгәләнде Гашия. Әмма соң иде инде.

...Хисам беренче хатыны янына кайтты. Өч-дүрт айдан өр-яңа "Жигули" алып җибәрде. Бу хәбәрне Гашия дә ишетте. Эче янды, үртәлдә. Шикләнеп тә куйды: өй басуда Хисам кулы уйнамады микән? Ләкин исбатларга аның кулында беринди дәлил дә юк иде. Теге угыры да: "Әгәр милициягә хәбәр итсәң, рәхим-шәфкать көтмә", — дип өркетте. Курыкты, авызын ачмады Гашия.

Хисамның гына авыз колакка җиткән. Гашияләр тирәсеннән үткәндә тизлекне юри киметә. Гашиянең күзәнә чалынып, аның йөрәген яндырасы килә. Ничә үтсә дә шулай...

БӨТЕНТАТАР АЙЛЫК ИҖТИМАГИЙ-СӘЯСИ
ҺӘМ ӘДӘБИ-НӘФИС ЖУРНАЛ

1926 елдан "Азат хатын" исеме белән чыкты.
1991 елда "Сөембикә" итеп үзгәртелде.

Оештыручылар: Татарстан Республикасы
хөкүмәте; "Сөембикә" журналы редакциясенә
хезмәт коллективы.

Баш мөхәррир

Фирая БӘДРЕТДИНОВА

Редколлегия әгъзалары:

Марат Әмирханов, Флора Әхмәтова, Гүзәлия
Әхмәдиева, Зилә Вәлиева, Гөлчәчәк Галиева,
Илсәяр Иксанова, Гүзәлия Минкина, Флора Миф-
тахова, Әлфия Саматова, Флера Сафиуллина,
Роза Туфитуллова, Камәрия Хәмидуллина, Луа-
ра Шакиржанова, Розалина Шаһиева, Илдар
Юзеев, Алсу Юсупова.

Баш мөхәррир —	43-27-83
Кабул итү бүлмәсе —	92-37-40
Баш мөхәррир урынбасары —	
Марат ӘМИРХАНОВ —	92-37-46
Баш мөхәррирнең гомуми мәсәләләр буенча урынбасары —	
Руфия ГАЛИЕВА —	43-51-74
Жаваплы сәркатиб —	

92-36-42

Баш бухгалтер —

Фирдәүс СИРАҖЕВА —

Бүлек мөхәррирләре:

иҗтимагий-сәяси тормыш, иҗтисад, социаль мәсәләләр —

Мәдина АБЗАЛОВА —

92-36-71

әдәбият һәм сәнгать, мәданият —

Роза КАМАЛЕТДИНОВА —

92-36-71

тарихи мирас, чит өлкәләр һәм мәмләкәтләр белән

байланыш —

Саима Ибраһимова —

92-36-33

гаилә һәм тарбия бүлгә —

Фәния САБИРОВА —

92-36-33

рухи мирас, горей-гадәтләр —

Филиса ХӘКИМОВА —

92-36-42

хатлар һәм укучылар белән элемтә —

Гөлнур САФИУЛЛИНА —

92-36-33

мөхәррирләр:

Зәлидә ӘКБӘРОВА —

92-36-33

Гөлнур БАЗАРОВА —

92-37-40

Бизалеш мөхәррире —

Алсу ЮСУПОВА —

92-36-42

Фоторәссам —

Газинур ХАФИЗОВ —

92-37-40

Компьютер дизайны:

Лариса МАЛИКОВА —

92-36-42

Злата РЕУТА —

92-36-42

Корректор —

Фирдәүс ИСМӘГҮЙЛҮЕВА —

92-36-42

Компьютерда жыючы

Фәния ВӘЛИЕВА —

92-31-27

Бухгалтер —

Наталья УТОЧКИНА —

43-51-74

Безнең адрес: 420066, Казан шәһәре, Декабристлар
урамы, 2 нче йорт.

Банк реквизитлары:

Редакция журналы "Сююмбикә" код 57 ИНН 1657005751

р/с 406028104000000000023,

кор/с 30101810900000000798 в ВКАБ РКЦ НБ РТ г. Казани

БИК 049205798

Журнал Татарстан Республикасының Магълумат һәм

матбугат министрлыгында теркәлгән. Теркәлү таныклыгы

№ 377.

Басарга кул куелды 1.02.2002 ел. Заказ Б-49. Тираж 21422.

Кагазь форматы 60х90¹/₈. Күләме 6 басма табак. "Идел-

Пресс" полиграфия-нәшрият типографиясендә басылды.

Казан, Декабристлар урамы, 2.

Журналда полиграфия кимчеләге булган очракта

нәшриятның техник контроль бүлегенә мөрәҗәгать итегез.

Тел. 19-44-61.

Журналны тарату мәсәләләре белән абунәчеләр — жирле

элемент бүлегенә; элемент бүлекләре — нәшриятның газета-

журнал экспедициясенә (420066, Декабристлар урамы,

2 нче йорт. Тел. 43-25-22) мөрәҗәгать итегез.

Журналга язма юллаучы тулы адресын, паспорт, Пенсия

фонды страховка таныклыгы магълуматларын һәм ИНН

номерын да җибәрергә тиеш.

Автор фикере редакция фикере белән туры илмәскә

мөмкин.

Килгән хатлар, кулъязмалар һәм рәсемнар рецензияланми,

авторларга кире кайтарылмый.

Бу күргәзмә ярдәмендә без дөнья мирасының искитке
бер өлеше — Ислам дине тотучы һәм "Ислам дөньясы"
дип аталучы халыкларның классик сәнгате турында
сөйләргә телибез.

Әлеге дөнья тудырган һәм үсеш биргән сәнгать искитке
гүзәл. Аның матурлыгы һәркемгә күренә. Тик бу матурлык
тулысынча бәяләү өчен аның сәнгати теле үзенчәлекләре
белергә кирәк.

Мөселман дөньясының төрле төбәкләрендә һәм төрл
гасырларда иҗат ителгән әсәрләр яхшы таныла торган урта
үзенчәлекләр җыелмасына ия. Күргәзмә бу үзенчәлекләрне

ассызыкларга ярдәм итә һәм аларны аңлатырга тырыша. Безнең карашка, б
гомуми үзенчәлекләр аерым бер дәрәжәдә ислам дөньясы сәнгатенең дин
өлеше белән тудырылган. Абстрактлылыкны сурәтләүгә омтылу, детальләрг
югары игътибар, купшы зиннәтлелек, башка бик күп сыйфатлар бердәм һәм
бердәнбер Аллаһ, аңа инанучыларны киләчәктә җәннәттә көткән шатлыклар, рух
тынычлык турында сөйлиләр. Бу яктан мөселман сәнгате Ходайның газаплары
һәм гөнаһлыларны көтүче җәзалар турында вәгазьләп иман һәм әхлакка өндәүне
өстен күргән христиан диненнән аерылып тора. Ләкин без күргәзмәбездә
аерымлыкларга караганда күпкә өстенрәк кыйммәтләрне күрсәтергә теләр идек.
Аннан да өстенрәк бары тик бердәмлек һәм беррәвешлек кенә була ала. Ислам
һәм христиан диннәре — бердәм һәм бердәнбер Аллаһка иман китерү агачының
ботаклары.

Мөселман сәнгате кешене христиан динендәге кебек үк идеалларга өнди
ләкин үзенең хәзинәләрен башкачарак, икенче төрле акцентлар белән
формалаштыра. Һәм бу башкачалык — гүзәл, нәзакәтле. Бер-береңнең сәнгати
телен аңлау үзара баянга һәм урта шатлыкларга алып бара.

Мөселман дөньясы илләренең бөтен сәнгате бары тик дини эчтәлек һәм анын
формаль чагылышына гына кайтып калмый. Шуның белән бергә, чагыштырмача
дөньяви формалар да үзләрендә рухи мәгънә чагылдыралар, гомуми күренешне
ачыклап, аны нәкъ чын тормышка хас булганча тулыландыралар. Тормыш, иман
һәм хыял — без бу күргәзмәгә җыя алган гүзәл һәм күптөрле сәнгать әсәрләре
нәкъ менә шулар турында сөйли.

Киң аудиториягә исәп тоткан күргәзмә чагыштырмача вакыттан тыш (гасырлар
династияләре, регионнар дидактик аерымланмаган) характердагы тарихи-мәдәни
төшенчәләр һәм образларга нигезләнә. Күргәзмәнең бу үзенчәлегә экспозицияне
урнаштыру идеясен табарга да ярдәм итте. Күргәзмәдә Мәчет, Коръән, Сүз һәм
Язу, Ислам мистицизмы, Сарай, Мавзолей, Бакча һәм Җәннәт кебек мөселман
яшәү рәвешенең билгеле бер өлкәләренә туры килгән әсәрләрне үз эчләренә
туплаучы чикләнгән майданнар тудырылды.

Михаил ПИОТРОВСКИЙ,
Дәүләт Эрмитажы директоры.

Кылыч.

Корыч, эмаль, көмеш,

алмазлар.

Урта Азия, XIX гасыр ахыры.

Киле.

Бронза (жиз), бакыр.
Иран, XI гасыр ахыры—XII гасыр башы.

Тар муенлы чүлмәк.

Бронза (жиз), бакыр.
Иран, IX гасыр.

Тар муенлы чүлмәк.

Бронза (жиз), бакыр.
Иран, IX—X гасырлар.

Поднос.

Бронза (жиз).
Иран, IX—X гасырлар.

Таз.

Жиз, көмеш.
Иран, XVI гасырның икенче чиреге.

Тормыш, иман һәм хыял

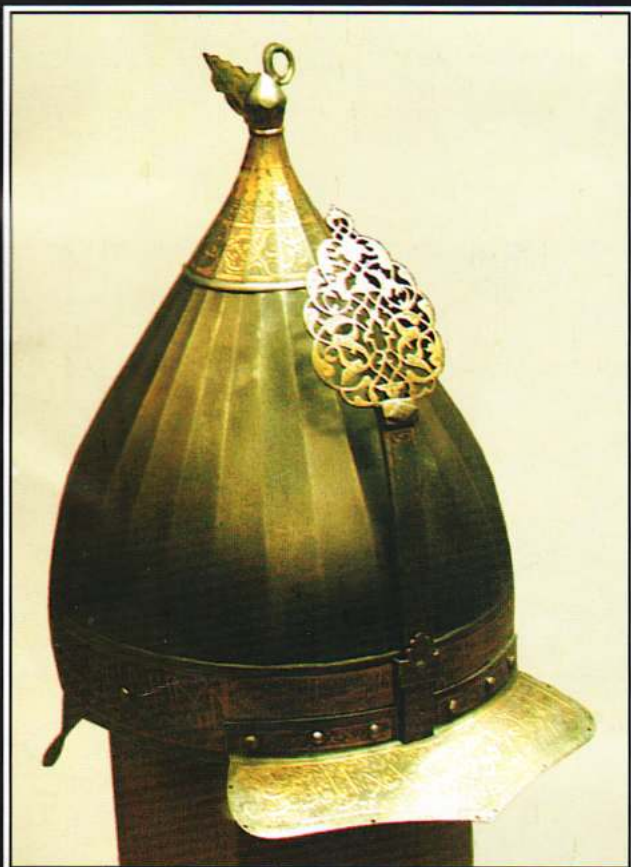
Шлем.

Корыч, күн, алтын белән сырлап
бизәү.
Төркия, Истанбул,
XVI гасыр уртасы—икенче яртысы.

Кыны белән пычак.

Корыч, эмаль, алтын, көмеш.
Асылташлар һәм ярымасылташлар: алмаз,
кызыл якут, берилл, шпинель, сердолик.
Төркия, XVII гасыр.

Тарту өчен җайланма.

Бронза (жиз).
Иран, XI гасыр.

Санкт-Петербург.
Дәүләт Эрмитажы.
Мөселман
сәнгате
жәүһәрләрәнән.

Индекс 73002

Ваза.
Керәч.
Иран, XIII гасыр уртасы.